

อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231-2246

สารนิพนธ์
ของ
พันธ์ทิพา บัวสระแก้ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2549
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖

บทคัดย่อ
ของ
พันธุ์ทิพา บัวสระแก้ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม ๒๕๔๙

พันธ์ทิพา บัวสระแก้ว. (2449). อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ.2231-2246.

สารนิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ :

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยุวดี วงศ์สว่าง. สารนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงเรื่องของอาณาจักร
อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ.2231-2246

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินนโยบายทางด้านต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช ที่ต้องการสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส เพื่อต้องการดึงฝรั่งเศสเข้ามาถ่วงดุลย์
อำนาจการคุกคามจากฮอลันดา โดยให้สิทธิพิเศษในด้านการเผยแพร่ศาสนาและทรงให้กองทหาร
ฝรั่งเศสประจำอยู่ที่ป้อมเมืองบางกอกและเมืองมะริด ทำให้บรรดาขุนนาง ไทย พระสงฆ์ และ
ราษฎรระแวงว่าฝรั่งเศสจะทำการยึดบ้านเมืองของไทย จึงทำให้การสนับสนุนพระเพทราชาซึ่ง
เป็นขุนนางที่มีอำนาจมากในขณะนั้นและมีฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินด้วยดังนั้นพระเพทราชา
จึงได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และ
ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง

แม้ว่าการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชาจะทำให้พระองค์ไม่ได้รับการยอมรับ
จากบุคคลบางกลุ่มซึ่งได้ก่อการกบฏขึ้น แต่พระองค์ก็สามารถปราบกบฏได้สำเร็จทุกครั้ง
นอกจากนี้พระองค์ยังได้ขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกนอกราชอาณาจักร เพื่อช่วยให้บ้านเมืองรอด
พ้นจากอำนาจของชาวต่างชาติ และทรงส่งเสริมให้มีการค้าขายกับจีนและญี่ปุ่นแทนการค้ากับ
ชาติตะวันตก นอกจากนี้การที่สมเด็จพระเพทราชาทรงสนพระทัยดูแลทุกข์สุขของอาณา
ประชาราษฎร์ ส่งผลให้บ้านเมืองสงบสุขอยู่ได้ตลอดระยะเวลา 15 ปี แห่งการครองราชย์

AYUTTHAYA UNDER SOMDET PHRA PHET RACHA.
DURING 1688 - 1703

AN ABSTRACT
BY
MISS PANTIPA BUASRAKAEW

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University
May 2006

Pantipa Buasrakaew. (2006). *Ayutthaya Under Somdet Phra Phet Racha 1688-1703*

Master's Project, M.Ed. (History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot

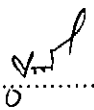
University. Project advisor : Asst. Prof. Yuwadee wongsawang.

This paper studies Ayutthaya under Somdet Phra Phet Racha during 1688-1703. Somdet Narai's foreign policies aimed at building relations with France in order to balance Holland's power and ease its threat to the country. France was given privileges in spreading Christianity and the French troops were allowed to station at Bangkok and Marit forts. This had caused worries among nobles, monks and civilians who were afraid that France would take over the country. Therefore, they turned to give support to Phra Phet Racha, a powerful nobleman and the regent at that time. Finally, Phra Phet Racha led a coup d'état seizing the power of Somdet Narai and became the first king of Phlao Luang Dynasty.

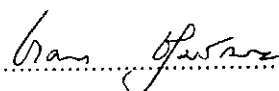
Although his succession to the throne was not accepted by some groups of people who led rebels against him, Phra Phet Racha was able to suppress them every time. Moreover, he expelled the French troops out of the kingdom, saving the country from the Western power. He promoted trades with China and Japan instead of the Western nations. In addition, he also cared for his people's well-being, so the country was peaceful during the 15 years of his reign.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์ เรื่อง อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231-2246 ของ พันธุ์ทิพา
บัวสระแก้ว ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

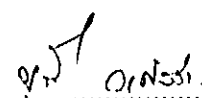
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

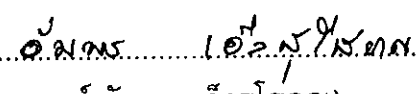

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุวดี วงศ์สว่าง)

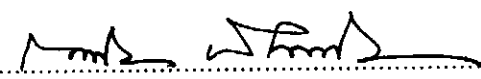
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุวดี วงศ์สว่าง)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์ อัมพร เอ็งสุโสภณ)

..... กรรมการสอบสารนิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีคณะสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติมา สังข์เกษม)
วันที่ ๔ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2549

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สำเร็จลงได้ถ้าปราศจากความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุติ วงศ์สว่าง ได้กรุณารับเป็นประธาน กรรมการควบคุมการทำสารนิพนธ์ และให้ความเมตตาดูแลคอยแนะนำช่วยเหลือ และตรวจแก้ไขให้เป็นอย่างดียิ่ง ผู้วิจัยขอระลึกถึงความกรุณาของอาจารย์ตลอดไป

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ อัมพร เอ็งสุโสภณ และรองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่านที่อบรมสั่งสอนในเรื่องที่เป็นประโยชน์ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ศึกษาอยู่

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ คุณวิไลวรรณ หงษ์ยุพา และผู้ช่วยฝ่ายกิจกรรม คุณจินตนา รอดเรืองคุณ โรงเรียนสตรีพร้อมพรรณวิทยาที่ช่วยแนะนำและให้กำลังใจตลอดมา

ขอขอบคุณ คุณมิตรชัย กุลแสงเจริญ คุณครูพัชรา ว่องวันดี คุณครูวันัญญา ทองพิมพ์ และครูโรงเรียนสตรีพร้อมพรรณวิทยาทุกท่านที่เป็นกำลังใจและช่วยหาข้อมูลสมัยอยุธยาตลอดจนแนะนำการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณคุณแม่ คุณพ่อ และญาติพี่น้องทุกคนที่เป็นกำลังใจให้ตลอดมา

พันธทิพา บัวสระแก้ว

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
จุดมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย.....	5
ความสำคัญของการศึกษาวิจัย.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
วิธีดำเนินการศึกษา.....	5
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	6
2 สภาพการณ์ทั่วไปสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	7
สภาพการเมืองการปกครอง.....	7
สภาพเศรษฐกิจ.....	8
สภาพสังคม.....	10
ลักษณะความสัมพันธ์กับต่างประเทศ.....	11
ความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียง.....	11
ความสัมพันธ์กับเขมร.....	11
ความสัมพันธ์กับมลายู ไทรบุรี ตรังกานุ กลันตันและปัตตานี.....	12
ความสัมพันธ์กับล้านนา.....	12
ความสัมพันธ์กับมอญ.....	12
ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก.....	13
ความสัมพันธ์กับจีน.....	13
ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น.....	14
ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก.....	15
ความสัมพันธ์กับโปรตุเกส.....	15
ความสัมพันธ์กับฮอลันดา.....	15
ความสัมพันธ์กับอังกฤษ.....	17
ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส.....	18
3 การขึ้นสู่อำนาจของสมเด็จพระเพทราชา.....	23
วิกฤตการณ์ดอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	23
ปัจจัยที่นำไปสู่วิกฤตการณ์.....	23

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
3(ต่อ)	การดำเนินนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	23
	การบริหารงานของเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ (พอลคอน).....	25
	ความรู้สึกต่อต้านชาวตะวันตกในหมู่ขุนนางไทย.....	27
	การนำกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาในราชอาณาจักรไทย.....	29
	การประหารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	30
	ปัจจัยที่ส่งเสริมให้พระเพทราชาก่อการรัฐประหารได้สำเร็จ.....	31
	การรัฐประหารของพระเพทราชา.....	32
	การก้าวขึ้นสู่อำนาจของสมเด็จพระเพทราชา.....	33
	พระราชประวัติของสมเด็จพระเพทราชา.....	34
	ความเป็นมาเรื่องชาติกำเนิด.....	34
	การสถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง.....	36
	การสถาปนากรมพระราชวังบวรสถานมงคล.....	36
	การสถาปนาพระอัครมเหสีและพระบรมวงศานุวงศ์.....	37
4	อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา.....	38
	การเมืองการปกครองในสมัยสมเด็จพระเพทราชา.....	38
	การเมืองการภายในราชอาณาจักร.....	38
	การขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกจากราชอาณาจักร.....	38
	การปราบกบฏ.....	42
	กบฏธรรมเถียร.....	42
	กบฏเจ้าพระยาหนครราชสีมา.....	43
	กบฏพระยาหนครศรีธรรมราช.....	46
	กบฏบุญญกว้าง.....	48
	การปรับปรุงด้านการปกครองของสมเด็จพระเพทราชา.....	49
	การตรากฎหมาย.....	51
	การเมืองภายนอกราชอาณาจักร.....	51
	ความสัมพันธ์อาณาจักรใกล้เคียง.....	51
	ความสัมพันธ์กับเขมร.....	51
	ความสัมพันธ์กับล้านช้าง.....	52
	ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4(ต่อ)	ความสัมพันธ์กับจีน.....	53
	ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น.....	53
	ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก.....	54
	ความสัมพันธ์กับฮอลันดา.....	54
	ความสัมพันธ์กับอังกฤษ.....	55
	ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส.....	56
	ด้านเศรษฐกิจ.....	56
	การค้าภายในประเทศ.....	57
	การค้ากับต่างประเทศ.....	57
	การค้ากับชาติตะวันออก.....	58
	การค้ากับจีน.....	58
	การค้ากับญี่ปุ่น.....	59
	การค้ากับชาติตะวันตก.....	59
	การค้ากับฮอลันดา.....	59
	การค้ากับอังกฤษ.....	60
	การค้ากับฝรั่งเศส.....	61
	ด้านสังคม.....	62
	การจัดแบ่งชนชั้นของคนในสังคม.....	62
	การทำนุบำรุงศาสนา.....	62
	การจัดพระราชพิธีโสกันต์.....	64
	การเกิดโรคระบาดในสมัยสมเด็จพระเพทราชา.....	64
	เหตุการณ์ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา.....	66
5	บทสรุป.....	70
	บรรณานุกรม.....	73
	ประวัติผู้ทำสารนิพนธ์.....	77

บทที่ 1

บทนำ

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เกิดวิกฤติการณ์อันเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายท่วงดูลย์อำนาจของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่พยายามดึงประเทศฝรั่งเศสเข้ามาเป็นพันธมิตรตามคำแนะนำของออกญาวิไชยเณทร์เมื่อครั้งที่ฮอลันดานำเรือรบปิดอ่าวไทยใน พ.ศ. 2207 การเป็นพันธมิตรกับประเทศฝรั่งเศสได้ก่อให้เกิดปัญหามากมาย เช่น ความไม่พอใจของขุนนางไทยต่อบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างใกล้ชิดและพระองค์ได้ทรงมีปฏิสันถารด้วยเป็นอย่างดีอันเป็นเกียรติที่คนไทยยังไม่เคยได้รับ¹ เหตุการณ์ที่พระสงฆ์พยายามลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชในพระอุโบสถ เนื่องจากทรงมีรับสั่งให้ปิดวัดและไม่ให้คนเข้าไปในวัดโดยเด็ดขาดหากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงอาญาอย่างหนัก² และปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านการค้าขายกับต่างประเทศอันเนื่องมาจากนโยบายผูกขาดการค้าของออกญาวิไชยเณทร์ทำให้พ่อค้าต่างชาติลดจำนวนลงส่งผลกระทบต่อการค้าภายใน³ ของไทยนอกจากนี้การที่ฝรั่งเศสส่งกองทหารเข้ามาประจำที่เมืองบางกอกและเมืองมะริด⁴ ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ทำให้บรรดาขุนนางและราษฎรหวาดระแวงว่าจะกระทบถึงความมั่นคงและความสงบสุขของบ้านเมือง

พระเพทราชาในฐานะขุนนางชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเห็นว่าสถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นอาจจะไม่ปลอดภัยจึงได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยได้รับความร่วมมือจากหลวงสรศักดิ์ซึ่งเป็นบุตรและบรรดาขุนนางไทยรวมทั้งกลุ่มพระสงฆ์ให้การสนับสนุนดำเนินการกำจัดออกญาวิไชยเณทร์พร้อมทั้งขับไล่มิชชันนารีและกองทหารฝรั่งเศสออกจากเมืองบางกอกและเมืองมะริด หลังจากนั้นพระเพทราชาก็ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ใน พ.ศ. 2231 ทรงพระนามว่าสมเด็จพระเพทราชาแห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง

สมเด็จพระเพทราชาทรงมีพระนามตามพระราชพงศาวดารว่า "สมเด็จพระมหาบุรุษ"⁵ ได้เข้ารับราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นออกพระพิพิธราชา* ตำแหน่งสมุหพระ

¹ กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 18*. หน้า 191-192.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. หน้า 68-69.

³ มานพ ถาวรวัฒโนสกุล. (2536). *ขุนนางอยุธยา*. หน้า 255.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). *เล่มเดิม*. หน้า 69.

⁵ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1. (2510). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2*. หน้า 196.

* ภายหลังเรียกเพี้ยนเป็นเพทราชา. ดูฉบับหลังมูลศิลปี. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา*. หน้า 237.

คชบาลจางวางขวาในกรมพระคชบาลขวา¹

ภายหลังได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองลพบุรีเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวร

เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วสมเด็จพระเพทราชาทรงทำให้อำนาจทางการเมืองของพระองค์มั่นคงโดยทรงแต่งตั้งกรมหลวงโยธาเทพพระราชนัดดา กรมหลวงโยธาเทพพระชนินุสาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมเหสีฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาตามลำดับ² และทรงสถาปนาหลวงสรศักดิ์เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า ทรงแต่งตั้งนายจอบคชประสิทธิ์ศิลป์ในกรมช้างเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขหรือวังหลัง³ รวมทั้งปูนบำเหน็จรางวัลให้เจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่อื่น ๆ ด้วย แต่เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาเป็นเพียงขุนนางชั้นผู้ใหญ่จึงไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลบางกลุ่มเห็นได้จากการกบฏที่เกิดขึ้นหลายครั้งในสมัยของพระองค์ ได้แก่ กบฏธรรมเถียร (พ.ศ. 2233) กบฏเจ้าพระยานครราชสีมา (พ.ศ. 2234) กบฏเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2239) และกบฏบุญกว้าง (พ.ศ. 2243)⁴ อย่างไรก็ตามพระองค์ก็สามารถปราบกบฏเหล่านี้ได้สำเร็จ

นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชาได้ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินบางส่วน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ขุนนางมีอำนาจและบทบาททางการเมืองมากเกินไปอันจะเป็นภัยต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยโปรดให้มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจของ สมุหพระกลาโหม สมุหนายกและเสนาบดีกรมพระคลังใหม่* ทั้งนี้ให้สมุหพระกลาโหมมีอำนาจบังคับบัญชากิจการทหารและพลเรือนหัวเมืองฝ่ายใต้รวมถึงกรมต่างๆ ในส่วนกลาง สมุหนายกมีอำนาจบังคับบัญชากิจการทหารและพลเรือนหัวเมืองฝ่ายเหนือ ส่วนกรมพระคลังหรือโกษาธิบดีมีอำนาจหน้าที่ดูแลเรื่องการค้ากับต่างชาติและบังคับบัญชาหัวเมืองชายฝั่งตะวันออกทั้งกิจการทหารและพลเรือน

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะฝรั่งเศสได้เสื่อมลงเนื่องจากเหตุการณ์การขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากราชอาณาจักรไทยในตอนต้นรัชกาล แต่อย่างไรก็ตามอังกฤษและ

¹ พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา. หน้า 238.

² สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงราชธานุภาพ. (2510). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 123-128.

³ แหล่งเดิม. หน้า 127-128.

⁴ กรมศิลปากร. (2504). พระราชพงศาวดารฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส. หน้า 135-167.

⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง. หน้า 77.

* เดิมสมุหพระกลาโหมดูแลฝ่ายทหารทั่วราชอาณาจักร สมุหนายกดูแลฝ่ายพลเรือนทั่วราชอาณาจักร และโกษาธิบดีดูแลเรื่องการคลัง

ฮอลันดายังคงมีสัมพันธไมตรีอันดีกับไทยโดยเฉพาะทางด้านการค้าขาย¹ ส่วนทางด้านความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียงก็ยังคงดำเนินไปได้ด้วยดี เห็นได้จากการที่เขมรขอเป็นไมตรีกับไทยโดยถวายนางข้างเฝือก 1 เชือก กรุงศรีสัตนาคนหุตส่งราชทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและกราบทูลขอความช่วยเหลือจากสมเด็จพระเพทราชาในการขับไล่กองทัพเมืองหลวงพระบางและยังได้ถวายราชธิดาพระนามว่านางแก้วฟ้าแก่สมเด็จพระเพทราชา แต่สมเด็จพระเพทราชาพระราชทานให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล²

ส่วนทางด้านเศรษฐกิจนั้นรายได้จากการค้ากับดินแดนทางยุโรปลดน้อยลงถึงแม้ไทยยังคงค้าขายกับอังกฤษและฮอลันดาก็ตาม ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเพทราชาไม่โปรดที่จะคบค้ากับพวกตะวันตก แต่การค้ากับดินแดนทางด้านเอเชียยังคงดำเนินไปด้วยดีโดยอยุธยายังมีการค้าขายกับจีน ญี่ปุ่น และญวน³ สินค้าออกที่สำคัญในสมัยนี้คือข้าวที่ขายให้กับประเทศจีนเป็นส่วนใหญ่

เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาทรงได้รับการสนับสนุนจากสถาบันสงฆ์เมื่อครั้งทำการรัฐประหารใน พ.ศ. 2231 ดังนั้นพระองค์จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการออกกฎหมายห้ามราษฎรนับถือศาสนาคริสต์ และสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธิ์ประทับช้าง วัดบรมมหาพุทธาราม วิหารพระมงคลบพิตร และวิหารพุทธไสยาสน์⁴

จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลา 15 ปี ภายหลังจากปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวงสมเด็จพระเพทราชาต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางด้านการปกครองและด้านเศรษฐกิจแต่กระนั้นพระองค์ก็สามารถที่จะปกครองราชอาณาจักรได้อย่างเรียบร้อยตลอดรัชกาล อย่างไรก็ตามในตอนปลายรัชกาลได้เกิดปัญหาการสืบราชสมบัติ เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาทรงมีพระราชโอรส 2 พระองค์ ที่มีสิทธิในการสืบราชบัลลังก์ คือ เจ้าพระขวัญพระราชโอรสของกรมหลวงโยธาเทพ และเจ้าดรัสน้อย พระราชโอรสของกรมหลวงโยธาเทพ ดังนั้นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงได้ลอบประหารชีวิตเจ้าพระขวัญ ส่วนเจ้าดรัสน้อยหนีไปบวช เหตุการณ์นี้ทำให้สมเด็จพระเพทราชาทรงพระพิโรธกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงมอบราชสมบัติให้แก่เจ้าพระยาไชยสุรินทร์พระนัดดาก่อนที่จะสวรรคตใน พ.ศ. 2246⁵

การที่สมเด็จพระเพทราชาได้ทรงรักษาเอกราชของชาติไว้โดยดำเนินการกำจัดออกญาวิไชยเณร และขับไล่กองทัพฝรั่งเศสให้ออกไปจากอาณาจักรไทยภายหลังที่เกือบจะ

¹ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2544). บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าชาวในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (2153-2435). หน้า 243-245.

² กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 84-85.

³ ชุนวิจิตรมาตรา. (2516). ประวัติการค้าไทย. หน้า 164-167.

⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2527). กรุงศรีอยุธยาของเรา. หน้า 117.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 118.

⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2542). อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง. หน้า 76-77.

สูญเสียบ้านจากทางการเมืองและทางการค้าให้กับฝรั่งเศสตอนปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ยังเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันว่าสมเด็จพระเพทราชาทรงต้องการมีอำนาจ หรือช่วยชาติให้รอดพ้นจากการคุกคามของต่างชาติ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเพทราชาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อเป็นการนำเสนอเรื่องราวในสมัยนี้ให้แก่ผู้ที่สนใจจะได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา (2231-2246) นั้นยังไม่พบงานวิจัยที่กล่าวถึงเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่มีเอกสารและงานวิจัยซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นส่วนประกอบในการศึกษาค้นคว้าได้แก่

1. พลับพลึง มูลศิลป์. (2519). ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชกาลพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231-2246). ปรินญาการศึกษา มหาวิทยาลัย (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร. ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199 เป็นการดำเนินนโยบายทางการเมืองของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ต้องการดึงฝรั่งเศสเข้ามาร่วมเป็นพันธมิตร ตลอดจนการให้สิทธิแก่ชาติฝรั่งเศสจนสร้างความไม่พอใจในหมู่ขุนนางไทย และนำไปสู่การรัฐประหารของสมเด็จพระเพทราชา ใน พ.ศ. 2231

2. มานพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2530). ขุนนางกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครองในสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร. งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองและการขยายตัวของอาณาจักรอยุธยาในแต่ละช่วงเวลาทำให้โครงสร้างทางการเมืองการปกครองขยายใหญ่โตซับซ้อนตามไปด้วย ขุนนางถือเป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งต่อโครงสร้างระบบการปกครอง ทั้งนี้เพราะสามารถอาศัยระบบบริหารราชการสร้างสมอำนาจทางการเมือง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสถานภาพในสังคมได้อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งสามารถท้าทายอำนาจของกษัตริย์ได้

3. เทพมนตรี ลิ้มปพยอม. (2538). การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2276-2301. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร. งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง บทบาทอำนาจทางการเมืองของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เช่น กลุ่มขุนนาง กลุ่มเชื้อพระวงศ์ ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

4. โสพิศ หนูทอง. (2539). การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร. งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาการเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งเป็นสมัยที่มีเสถียรภาพของราชบัลลังก์ค่อนข้างสูงปราศจากการทำทลายอำนาจจากขุนนางและเชื้อพระวงศ์ ทั้งนี้เพราะประสบการณ์การเมืองที่ยาวนานทำให้พระองค์ทรงสามารถสร้างดุลย์อำนาจและทรงควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองได้ตลอดรัชกาล

5. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2544). บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ (2153-2435). วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร. งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาบทบาทของขุนนางกรมท่าขวาซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีหน้าที่ประกอบการค้าต่างประเทศและการติดต่อกับกลุ่มชาวต่างชาติจากภูมิภาคฝั่งตะวันตกของสยามซึ่งบทบาทของขุนนางกรมท่าขวาแต่ละช่วงสมัยเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการค้าต่างประเทศและกิจการในการควบคุมชาวต่างชาติซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามพระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลจนในที่สุดหน่วยงานนี้ถูกยกเลิกไปในรัชกาลที่ 5

จุดมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

1. เพื่อศึกษาเหตุการณ์ตอนปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก่อนการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชา
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสมเด็จพระเพทราชาในการสถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง
3. เพื่อศึกษาสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมสมัยสมเด็จพระเพทราชา (2231-2246)

ความสำคัญของการศึกษาวิจัย

1. ได้ทราบถึงเหตุการณ์ตอนปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก่อนการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชา
2. ได้ทราบถึงบทบาทของสมเด็จพระเพทราชาในการสถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวง
3. ได้ทราบถึงสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมสมัยสมเด็จพระเพทราชา (2231-2246)

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231-2246

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ใช้วิธีการตามกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอรายงานในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยใช้ข้อมูลเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพฯ
2. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. ศูนย์สารสนเทศ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

สภาพการณ์ทั่วไปสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กรุงศรีอยุธยาในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือได้ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองในเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจการค้า และการต่างประเทศ อย่างไรก็ตามสมัยของพระองค์ก็ยังถือว่าเป็นสมัยที่มีปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองภายในสูง ทั้งนี้เพราะการดำเนินนโยบายทางด้านต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่พยายามนำพาประเทศไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศในลักษณะที่ล่อแหลม จึงทำให้ประเทศไทยเกือบจะต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศสส่งผลให้กลายเป็นปัญหาทางการเมืองที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในตอนปลายรัชกาลของพระองค์

1. สภาพการเมืองการปกครอง

สภาพการเมืองการปกครองอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังคงยึดรูปแบบเดิม คือพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดตามระบอบราชาธิปไตยซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดในการบริหารการปกครองราชอาณาจักร ทรงเอาพระทัยใส่ในราชการบ้านเมือง ทรงสนพระทัยในวิทยาการแผนใหม่โดยเฉพาะของชาวตะวันตก และทรงนำเอาความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการสร้างป้อมและกำแพงเมือง การประดิษฐ์อาวุธปืนตลอดจนการฝึกกองทัพตามแบบตะวันตก ครูฝึกส่วนใหญ่มาจากทหารอาสาชาวต่างชาติที่มีความเชี่ยวชาญในยุทธวิธีการรบแบบตะวันตกเพราะพระองค์ทรงมุ่งหวังจะพัฒนากองทัพไทยให้เข้มแข็งและเพื่อเสริมสร้างพระราชอำนาจทางการเมืองภายในด้วย

แม้ว่าในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเป็นยุคสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรืองแต่ก็เป็นสมัยที่มีปัญหายุ่งยากทางการเมืองภายในสูงมากทั้งนี้เพราะพระราชอำนาจของพระองค์มักจะถูกท้าทายจากพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นเจ้านายฝ่ายหน้าเนื่องจากพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ด้วยการใช้กำลังทหารยึดอำนาจจากพระเจ้าอาคือสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาทำให้พระองค์ไม่เป็นที่ยอมรับอำนาจของพระอนุชาโดยเฉพาะพระไทรภูวนาทิพย์และพระองค์ทองซึ่งก่อการกบฏขึ้นภายหลังจากที่ขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทำการปราบปรามและสำเร็จโทษพระอนุชาทั้งสองรวมทั้งข้าราชการระดับสูงและไพร่พลที่เข้าร่วมในกบฏครั้งนี้และทรงใช้พระราชอำนาจสิทธิขาดในการถอดถอนและลงอาญาขุนนางระดับสูง นอกจากนี้ทรงไม่วางพระทัยมอบหมายอำนาจสิทธิขาดให้แก่ขุนนางคนใดคนหนึ่ง แม้ว่าขุนนางส่วนใหญ่

จะทรงแต่งตั้งจากคนใกล้ชิด และคนที่พระองค์ทรงโปรดปรานก็ตาม รวมทั้งทรงใช้พระราชอำนาจในการควบคุมพระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาขุนนางอย่างใกล้ชิด¹

สำหรับการเมืองภายนอกทรงขยายพระราชอำนาจออกไปยังอาณาจักรใกล้เคียงด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น โปรดให้โปรดให้ผู้อพยพชาวเขมร มอญ และลาว ที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งบ้านเรือนอยู่ในราชธานี การทำสงครามกับเชียงใหม่และพม่า ซึ่งการสงครามครั้งนี้ทำให้อาณาจักรล้านนาหันกลับมาสวามิภักดิ์ต่ออยุธยา ทำให้ไทยสามารถรักษาอำนาจทางหัวเมืองแถบเหนือไว้ได้ แต่ผลที่ตามมาหลังจากการสงครามสิ้นสุดลงคือความทุกข์ยากของราษฎรอันเนื่องมาจากความต้องการกำลังคนไปใช้ในการสงครามโดยเฉพาะเมื่อคราวที่ยกทัพไปตีอังวะ แม้ว่าสงครามจะยุติลงแต่รัฐก็ยังต้องการแรงงานเพื่อการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เช่น ป้อม กำแพง เมือง พระราชวัง และวัด นอกจากนี้ยังมีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับชาติตะวันตกซึ่งในระยะแรกสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงเชิญชวนให้ชาติต่าง ๆ เข้ามาทำการค้าขาย ต่อมาในระยะหลังได้เปลี่ยนเป็นสัมพันธ์ทางการทูตที่ส่งผลกระทบต่อการเมืองภายในราชอาณาจักร ชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาติดต่อในช่วงเวลานั้นได้แก่ โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส โดยเฉพาะกับฮอลันดาเกิดการขัดแย้งทางการเมืองขึ้น อันเนื่องมาจากการแย่งผลประโยชน์ทางการค้า ฮอลันดาใช้วิธีการรุนแรงบีบบังคับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้ทำสนธิสัญญาทางการค้า เพื่อต้องการผูกขาดการค้าหนังสัตว์ภายในราชอาณาจักรแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนี้ฮอลันดายังนำเรือรบเข้ามาปิดอ่าวไทย สร้างความหวั่นเกรงให้แก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงหาวิธีทางป้องกันความมั่นคงของราชอาณาจักร ด้วยการสร้างราชธานีแห่งที่ 2 ขึ้นที่ลพบุรี และพระองค์มักจะเสด็จไปประทับอยู่ที่ลพบุรีมากกว่าจะประทับอยู่ที่อยุธยา

ฝรั่งเศสถือเป็นชาติสุดท้ายที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีสัมพันธ์ไมตรีด้วย แต่การสร้างไมตรีกับฝรั่งเศสไม่เหมือนกับการสร้างไมตรีกับชาวตะวันตกชาติอื่น เพราะจุดประสงค์หลักของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงหวังให้ฝรั่งเศสเข้ามาถ่วงดุลย์อำนาจกับฮอลันดา แต่เนื่องจากจุดประสงค์ของไทยกับฝรั่งเศสแตกต่างกัน เพราะฝรั่งเศสต้องการเผยแพร่คริสต์ศาสนา และต้องการให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเปลี่ยนศาสนา ซึ่งจุดนี้นำไปสู่ความขัดแย้งในตอนปลายรัชกาล และนำไปสู่ความคิดที่จะยึดอำนาจการปกครองของพระเพทราชา

2. สภาพเศรษฐกิจ

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นสมัยที่เศรษฐกิจการค้าของอยุธยาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เพราะนโยบายการค้าเสรีของพระองค์ที่ยินดีต้อนรับพ่อค้าชาวต่างชาติทุกชาติที่ต้องการที่จะติดต่อค้าขายกับอยุธยา รายได้ส่วนใหญ่ของรัฐบาลมาจากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นจีน อินเดีย ญี่ปุ่น หรือแม้แต่แขกชาวเปอร์เซีย ซึ่งบรรดาพ่อค้าเหล่านี้จะเดินเรือ

¹ กรมศิลปากร. (2521). คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. หน้า 31-37.

เข้ามายังอยุธยาเป็นครั้งคราวเพราะอยู่ในเส้นทางผ่าน ทำให้อยุธยาอยู่ในฐานะพ่อค้าคนกลาง ซึ่งนอกจากจะค้าขายสินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศเองแล้ว ยังมีการจัดหาซื้อสิ่งของจากชาติหนึ่งเพื่อส่งต่อไปขายให้กับประเทศต่าง ๆ พ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าขายที่อยุธยามากที่สุดคือพ่อค้าจีน และพ่อค้าชาวแขกส่วนพ่อค้าชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาเพราะเห็นว่าอยุธยาเป็นแหล่งที่มีสินค้าของชาวจีนและญี่ปุ่น ซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวยุโรปซึ่งในบรรดาพ่อค้าชาวตะวันตกด้วยกัน ฮอลันดาถือเป็นพ่อค้าชาวตะวันตกที่มีอิทธิพลมากที่สุดใอยุธยาเพราะสามารถผูกขาดการค้าหนังสัตว์ ไม้บางชนิด และสิทธิพิเศษในการซื้อดีบุกซึ่งสินค้าเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาดในยุโรปมาก¹

ด้านการค้าสำเภาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการส่งสำเภาหลวงออกไปค้าขายยังประเทศจีนและญี่ปุ่น ด้วยระบบการค้าแบบบรรณาการปีละ 2-3 ลำทุกปี แม้ว่าในช่วงเวลานั้นญี่ปุ่นจะประกาศปิดประเทศไม่ทำการค้าขายกับชาติตะวันตก แต่สำหรับประเทศไทยยังสามารถเดินทางเข้าไปค้าขายในญี่ปุ่นได้²

นอกจากนี้ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังมีพระคลังสินค้าซึ่งทำหน้าที่เป็นคณกลางในการค้าขายระหว่างรัฐกับชาติต่าง ๆ และคอยอำนวยความสะดวกแก่ชาวต่างชาติที่ต้องการซื้อสินค้าหายาก เช่น หมากรูด ดีบุก ตะกั่ว เกลือสินเธาว์ หรืองาช้าง ทำให้ชาวต่างชาติที่ต้องการสินค้าเหล่านี้ไม่ต้องเดินทางไปแสวงหาเองเพราะสามารถซื้อได้จากพระคลังสินค้า ส่วนสินค้าที่ชาวตะวันตกนำเข้ามาขาย เช่น อาวุธซึ่งทางการเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติบ้านเมือง พระคลังสินค้าก็จะรับซื้อไว้เองทั้งหมดยกเว้นสินค้าที่เห็นว่าไม่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงและหาง่ายก็จะอนุญาตให้ค้าขายกับประชาชนได้

แม้ว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเศรษฐกิจอยุธยาจะรุ่งเรืองมากกว่าสมัยอื่นๆ แต่ก็ยังเกิดปัญหาตามมาซึ่งสาเหตุมาจากระบบการบริหารทางด้านการค้าเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดจากพระคลังสินค้า และระบบผูกขาดการค้าที่สร้างความไม่พอใจอย่างมากให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติจนนำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างไทยกับชาวต่างชาติหลายครั้ง บางทีก็จะเป็นกรณีพิพาทที่เกิดกับชาวต่างชาติเอง ซึ่งล้วนแล้วแต่สร้างความกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจของไทยทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับชาติตะวันตกกรณีของเมืองมะริดที่ทำให้อังกฤษประกาศสงครามและทำลายเรือสินค้าหลวงของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รวมทั้งการทำงานที่ฉ้อฉลของเจ้าเมืองมะริดทำให้พ่อค้าชาวจีนและแขกจำนวนมากอพยพออกไปส่งผลกระทบต่อการค้าภายใน ปัญหาการใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการตีสงครามตอนต้นรัชกาลจนทำให้เงินในท้องพระคลังร่อยหรอไป สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงต้องทรงใช้วิธีการต่างๆ เพื่อหาเงินเข้าท้องพระคลัง การใช้จ่ายเงินเพื่อก่อสร้างพระราชวังลพบุรีเพื่อใช้ป้องกันข้าศึกศัตรูที่มาจากทางทะเลเมื่อครั้งที่ฮอลันดานำเรือรบปิดอ่าวไทยและการสร้างป้อมปราการ

¹ กรมศิลปากร. (2521). *คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช*. หน้า 11-18.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4. (2506). *พระราชพงศาวดารไทยบรมพิมาน*. หน้า 263-265.

ตลอดจนการใช้จ่ายเงินในการทำนุบำรุงกองทัพ ล้วนเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพยายามแก้ไขแต่ก็ไม่ได้ช่วยให้สภาพเศรษฐกิจดีขึ้น ทำให้เป็นปัญหาที่สืบต่อมาจนกระทั่งสิ้นรัชกาลของพระองค์

3. สภาพสังคม

สังคมอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังคงยึดรูปแบบสังคมระบบศักดินา พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเปรียบเสมือนเทวราชาในความรู้สึกรับรู้ของประชาชน เพราะทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดในราชอาณาจักร และเป็นเจ้าของราษฎรทุกคนโดยมีขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเสมือนแขนขาของพระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ควบคุมกำลังคนในราชอาณาจักร ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางจึงเป็นแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน กล่าวคือพระมหากษัตริย์ต้องอาศัยขุนนางในการควบคุมสังคมขณะเดียวกันขุนนางก็จำเป็นต้องพึ่งพาพระมหากษัตริย์เพื่อการเป็นที่ยอมรับในอำนาจทางสังคม ยศ ตำแหน่ง และทรัพย์สินสมบัติ¹

ความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่และทาส เพราะกฎหมายอยุธยาระบุว่าไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนายเพื่อความปลอดภัยไพร่จำเป็นต้องอาศัยมูลนายคุ้มครองและไพร่ก็จะตอบแทนโดยการให้แรงงานและสิ่งของ หรือการเสียส่วยให้กับมูลนาย ไพร่บางคนที่ทนทำงานหนักไม่ไหวก็อาจจะหนีไปอยู่ป่าหรือออกบวชเพื่อหลบเลี่ยงการรับราชการเมื่อหลวงต้องการแรงงาน ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแก้ไขปัญหานี้ด้วยการจัดให้พระสงฆ์มีการสอบวัดความรู้ พระสงฆ์รูปใดสอบไม่ได้ตามเกณฑ์ต้องสึก และออกไปรับราชการส่วนทาสเป็นผู้ที่ต้องทำงานรับใช้มูลนาย

นอกจากนี้ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังถือว่าเป็นสมัยที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการศึกษาศิลปวิทยาการ มีการแต่งวรรณกรรมที่สำคัญได้แก่จินตนิมิตโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ซึ่งผลงานเหล่านี้ถือเป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ และวรรณคดีไทยในปัจจุบันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ยังไม่มี การจัดเป็นระบบการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการสอนตามความต้องการของผู้เรียน และตามความพอใจของผู้สอน แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญจะอยู่ที่บ้านขุนนาง วัง และวัด แต่ภายหลังจากที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสแล้ว พระองค์ทรงโปรดให้บาทหลวงดาซาร์ดานักเรียนไทยจำนวน 5 คนไปยังประเทศฝรั่งเศสเพื่อศึกษาวิทยาการ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีปฏิบัติตนของผู้ดีชาวฝรั่งเศสที่ประเทศฝรั่งเศสด้วย²

ด้านศาสนาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ มากมาย ทรงเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินสีห์ที่พิษณุโลก

¹ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. หน้า 13-15.

² กรมศิลปากร. (2521). คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. หน้า 47-48.

นมัสการรอยพระพุทธรูปที่สระบุรี ทรงให้การสนับสนุนศาสนาคริสต์ด้วยการให้เสรีภาพในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่พวกบาทหลวงฝรั่งเศส ทรงพระราชทานที่ดินและเงินทองเพื่อใช้สร้างโบสถ์ ทรงให้อิสระในการนับถือศาสนาแก่ประชาชนก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในดอนปลายรัชกาล เช่นการที่พระสงฆ์วางแผนจะลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะบรรดาพระสงฆ์จะอ้างว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงละทิ้งพุทธศาสนาและสนับสนุนคริสต์ศาสนา¹

4. ลักษณะความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

นโยบายการสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในระยะแรกเป็นการเปิดประตูการค้าเสรี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยินดีต้อนรับชาวต่างชาติทุกประเทศอย่างเสมอภาคโดยไม่เลือกว่าเป็นชนชาติใดพระองค์ทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดีทุกชาติ แต่ต่อมานโยบายได้เปลี่ยนมาเป็นการคบค้าสนิทสนมกับฝรั่งเศสเพียงชาติเดียวเนื่องจากการคุกคามจากฮอลันดาทำให้พระองค์ต้องทรงใช้นโยบายถ่วงดุลย์อำนาจเพื่อต้องการรักษาความมั่นคงของบ้านเมืองไว้ นอกจากความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกแล้ว ในสมัยนี้ยังมีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านและชาติตะวันออกคือ จีน และญี่ปุ่นด้วย

4.1 ความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียง

4.1.1 ความสัมพันธ์กับเขมร

ไทยกับเขมรเริ่มมีไมตรีกันตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรก็ไม่ราบรื่นเท่าที่ควร เพราะเขมรมักจะคอยหาโอกาสส่งกองทัพเข้ามารุกรานไทย แต่ก็ถูกไทยยกกองทัพไปปราบได้ทุกครั้ง เขมรจึงตกอยู่ในฐานะประเทศราชของอยุธยาเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2201 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เกิดความวุ่นวายขึ้นในเขมร เนื่องจากนักกองจันทร์เกิดเหตุวิวาทกับนักกองประทุมพระอนุชา นักกองประทุมจึงส่งหนังสือไปเมืองญวนเพื่อขอให้พระยาญวนยกทัพมาตีเขมร พระยาญวนจึงส่งให้องเชียงยุคยกทัพเข้ามาตีเขมรจนสำเร็จ และจับตัวนักกองจันทร์ไปเมืองญวน แต่ยังไมทันจะเดินทางไปถึงนักกองจันทร์ก็ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน ส่วนนักกองประทุมก็คุมสมัครพรรคพวกย้ายมาอยู่ที่เมืองบันทายเพชรบรรดาชาวเขมรที่อยู่ในเมืองชาดที่พึ่งจึงชวนกันอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ชุบเลี้ยงไว้และพระราชทานที่ดินทำกินตลอดจนเครื่องอุปโภค บริโภคให้โดยทั่วหน้ากัน²

¹ กรมศิลปากร. (2509). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 80 จดหมายเหตุฟอร์บิง*. หน้า 245-247.

² ถนอม อานามวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*. หน้า 161-162.

ต่อมาชาวเขมรที่ฝักใฝ่ญวนคิดก่อกบฏโดยชักชวนให้ญวนส่งกองทัพมาช่วยรบ ญวนจึงส่งกองทัพเข้ามายึดเมืองหลวงของเขมร สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าให้พระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ยกกองทัพออกไประงับเหตุร้ายที่เกิดขึ้นในเมืองเขมร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ไทยก็ต้องส่งกองทัพเข้าไปจัดการกับบ้านเมืองเขมรอีกหลายครั้ง

4.1.2 ความสัมพันธ์กับมลายู ไทรบุรี ตรังกานุ กลันตัน และปัตตานี

มลายูกับไทยนั้นมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัย ดินแดนทางตอนเหนือของแหลมมลายู เช่น ไทรบุรี ตรังกานุ และปะลิส เคยตกเป็นประเทศราชของไทยมาก่อนจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพราะมีหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงยกเมืองปัตตานีให้เป็นสถานการค้าของอังกฤษและอนุญาตให้สร้างป้อมปราการเพราะต้องการให้อังกฤษเป็นพันธมิตรกับไทยในการผลักดันอำนาจของฮอลันดา¹

4.1.3 ความสัมพันธ์กับล้านนา

อาณาจักรล้านนาหรือเชียงใหม่เดิมตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า แม้ว่าเชียงใหม่พยายามที่จะแข็งข้อหลายครั้งแต่ก็ต้องถูกพม่าปราบปรามได้ทุกครั้ง จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพม่าเกิดศึกภายในเนื่องจากพวกฮ่อยกมาตีกรุงอังวะ เชียงใหม่จึงหันมาพึ่งไทยเพราะต้องการเป็นอิสระ แต่พม่าเสร็จจากศึกฮ่อพระเจ้าเชียงใหม่ก็หันกลับไปสวามิภักดิ์ต่อพม่าเช่นเดิม ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขัดเคืองพระทัยมาก ทรงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาตากสินคุมไพร่พลยกทัพขึ้นไปตีเชียงใหม่ และพระองค์ทรงคุมทัพหลวงไปตั้งทัพอยู่ที่พิษณุโลก แต่การศึกครั้งนี้ได้แต่เพียงเมืองลำปาง เมืองคัง เมืองลอง เมืองเถิง และเมืองกระเหรี่ยงละว้าที่ขึ้นกับเชียงใหม่เท่านั้น

พ.ศ. 2205 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชประสงค์จะตีเชียงใหม่ให้ได้จึงทรงโปรดฯให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปตีเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าพระยาโกษาธิบดี(เหล็ก)สามารถตีเชียงใหม่ได้สำเร็จ แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่าเมืองเชียงใหม่อยู่ไกลยากแก่การปกครองดูแล จึงให้กวาดต้อนครอบครัวชาวเชียงใหม่รวมทั้งทรัพย์สิน ช้าง ม้า และเครื่องศาสตราวุธลงมายังอยุธยาเป็นอันมาก และได้ทรงอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ลงมายังกรุงศรีอยุธยาด้วย

หลังจากสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ไทยกับเชียงใหม่ก็ไม่มีสัมพันธ์ใด ๆ กันอีกเลย และเชียงใหม่ก็ตกเป็นของพม่าจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310²

¹ กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. หน้า 287.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5. (2505). *ไทยรบพม่า*. หน้า 232-240.

4.1.4 ความสัมพันธ์กับมอญ

ความสัมพันธ์กับมอญนั้นปรากฏชัดเจนในสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในฐานะประเทศราชของไทย จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2202 พวกฮ่อยกมาตีอังวะ มังนันทมิตรซึ่งครองเมาะตะมะอยู่ในขณะนั้นได้เกณฑ์ไพร่พลมอญประมาณ 3,000 คน ไปช่วยป้องกันอังวะ แต่มีไพร่พลมอญบางพวกหนีทัพ มังนันทมิตรจึงส่งลงโทษจำคุกและจะให้เผาไพร่พลมอญที่หนีทัพ มอญเหล่านั้นโกรธจึงรวมกำลังกันเผาเมืองเมาะตะมะ และอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งพระองค์ได้โปรดให้มอญเหล่านั้นมาตั้งภูมิลำเนาที่ตำบลสามโคก เมื่อพระเจ้าอังวะรู้ข่าวว่ามอญกบฏหนีเข้ามาพึ่งไทยจึงขอให้ไทยส่งครัวมอญเหล่านั้นคืนให้กับอังวะ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ทรงคืนให้แก่โปรดให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) เป็นแม่ทัพยกทัพออกไปตีทัพอังวะซึ่งยกเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์จนแตกพ่ายไป¹

4.2 ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

ชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อดำขายกับไทยก็คือจีนกับญี่ปุ่น ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์จะเป็นไปในรูปของการค้าเป็นส่วนใหญ่ แต่มีชาวจีนบางพวกก็เข้ามารับราชการในไทย ส่วนญี่ปุ่นมีปรากฏหลักฐานว่าเคยเข้ามาเป็นทหารรับจ้างของไทยด้วยเช่นกัน

4.2.1 ความสัมพันธ์กับจีน

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ทราบว่าไทยและจีนมีสัมพันธ์ไมตรีกันตั้งแต่สมัยสุโขทัย และความสัมพันธ์นั้นก็ยังคงสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาตอนต้นมีหลักฐานว่าพระนครอินทร์แห่งเมืองสุพรรณบุรี และพระราเมศวรซึ่งปกครองอยู่ที่เมืองลพบุรี ได้ส่งขุนนางถือหนังสือและของพื้นเมืองขึ้นไปถวายแด่พระเจ้ากรุงจีนด้วยวัตถุประสงค์เดียวกันคือต้องการให้จักรพรรดิจีนรับรองฐานะให้เทียบเท่ากับกษัตริย์ของสุโขทัย และพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาของอยุธยาเกือบทุกรัชกาลได้ส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ซึ่งการที่จีนยอมมีไมตรีกับไทยนั้น เนื่องมาจากความเจริญทางการค้าของอยุธยาและความต้องการสินค้าที่อยุธยาของชาวจีน จึงทำให้มีชาวจีนจำนวนมากเดินทางเข้ามาในอยุธยา ภายหลังการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การค้าระหว่างอยุธยากับจีนยิ่งขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว เห็นได้จากการที่เรือสำเภของไทยจำนวน 12 ลำ เดินทางไปค้าขายกับจีน และบรรทุกสินค้าเงินกลับมาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีชาวจีนจำนวนมากเข้ารับราชการในกรมพระคลังสินค้า ชาวจีนบางพวกก็รับจ้างเดินเรือสำเภาให้กับกรมพระคลัง ปรากฏว่ามีชาวจีนคนหนึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระศรีพิพัฒน์ ตำแหน่งหัวหน้าจัดการค้าขายทางทะเล ความชำนาญในการค้าขายของชาวจีนได้สร้างผลประโยชน์ทางด้านการค้าให้กับไทยมากมายมหาศาลส่งผลให้อยุธยากลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงนั้น สร้างความไม่พอใจให้กับพ่อค้าชาวฮอลันดาเป็นอย่างมาก

¹ พินาน แจ่มจรัส. (2507). วันสวรรคตของ 66 กษัตริย์. หน้า 251.

มาก¹ สอลันดาจึงใช้อำนาจบีบบังคับให้ไทยทำสัญญาเลิกจ้างลูกเรือที่เป็นชาวจีนเดินเรือค้าขาย โดยเด็ดขาด หลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207 กล่าวไว้ว่า “พระเจ้ากรุงสยามจะต้องออกประกาศห้ามมิให้ชาวสยามรับชาวจีนเข้าทำงานในสำเภาค้า ซึ่งจะดำเนินธุรกิจการค้าในดินแดนบางแห่งที่ได้กำหนดไว้แล้วในสัญญาซึ่งมีอยู่เดิม และถ้าปรากฏว่าสำเภาลำใดมีชาวจีนทำงานอยู่ในเรือจะถูกเรือพิฆาตด้วยปืนโดยทันที และถือเป็นการถูกต้องตามกฎหมาย...”²

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสอลันดาจะประกาศห้ามมิให้ไทยใช้ลูกเรือชาวจีนอีกต่อไป แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนก็ได้สิ้นสุดลง ชาวจีนยังคงได้รับอนุญาตให้เดินทางเข้ามาค้าขายหรือตั้งหลักแหล่งอยู่ในไทยได้เช่นเดิม นอกจากนี้ยังมีการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกันด้วยดีตลอดสมัยอยุธยา

4.2.2 ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีมานานตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะหลักฐานทั้งไทยและญี่ปุ่นบันทึกไว้ตรงกันว่าใน พ.ศ. 2148 โชกุน อียะ ยาสึได้มีสาส์นมาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถพร้อมด้วยดาบญี่ปุ่น 10 เล่ม เสื้อเกราะ 3 สำหรับ โดยญี่ปุ่นทูลขอปิ่นใหญ่กับไม้หอมเป็นของแลกเปลี่ยน³ หลังจากนั้นญี่ปุ่นก็อนุญาตให้ไทยเดินทางเข้าไปค้าขายในประเทศญี่ปุ่นได้อย่างเสรี และปรากฏว่าชาวญี่ปุ่นก็เดินทางเข้าตั้งบ้านเรือนอยู่รอบนอกกรุงศรีอยุธยาเหมือนกัน

ในระยะแรกที่ญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาในอยุธยาก็เพื่อต้องการทำการค้ากับปัตตานี นครศรีธรรมราช และมลายู ต่อมาเมื่อการค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้นจึงมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอยุธยา ต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นต้องหยุดชะงักไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายไม่คบค้ากับชาวต่างชาติของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังคงมีชาวญี่ปุ่นหลงเหลืออยู่ในอยุธยาจำนวนหนึ่ง เพราะปรากฏหลักฐานว่าในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงได้รับความช่วยเหลือจากชาวญี่ปุ่นประมาณ 40 คน ในการขึ้นครองราชสมบัติ และชาวญี่ปุ่นเหล่านี้ก็ได้รับการดูแลเป็นอย่างดี และเป็นทหารรักษาพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกด้วย⁴

¹ ถนอม อาณามวัฒน์ และคนอื่น ๆ . (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*. หน้า 186.

² กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5*. หน้า 95.

³ กรมศิลปากร. (2504). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20*. หน้า 12.

⁴ กรมศิลปากร. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. หน้า 234.

4.3 ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

นโยบายถ่วงดุลย์อำนาจโดยการติดต่อกับชาวตะวันตกชาติต่างๆ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทำให้ช่วงเวลานั้นอยุธยาเต็มไปด้วยชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นจำนวนมากซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์ของแต่ละประเทศจะมีบทบาทแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละชาติที่มีความสัมพันธ์กัน

4.3.1 ความสัมพันธ์กับโปรตุเกส

โปรตุเกสเดินทางเข้ามาในดินแดนแถบตะวันออกภายหลังจากที่วาสโกดากามาเดินทางอ้อมแหลมกู๊ดโฮปได้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2053 จุดประสงค์หลักก็เพื่อขยายอิทธิพลทางการค้าเข้ามาทางแถบตะวันออกและเผยแพร่ศาสนาคริสต์โดยตั้งสถานการค้าอยู่ที่เกาะมะละกา ต่อมาเมื่อโปรตุเกสส่งทหารอาสาออกไปช่วยสมเด็จพระนารายณ์ปีที่ 2 รบกับพม่าที่เมืองเชียงกรานจนทำให้ไทยชนะศึกสมเด็จพระนารายณ์ปีที่ 2 จึงตอบแทนด้วยการอนุญาตให้ชาวโปรตุเกสเข้าตั้งบ้านเรือนอยู่ในอยุธยาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสยังดำเนินไปด้วยดีจากบันทึกของนิโกลาส แชรแวส กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับโปรตุเกสว่าเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทำการยึดอำนาจการปกครองจากพระศรีสุธรรมราชาชาวโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่ให้ความช่วยเหลือพระองค์ และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตอบแทนโปรตุเกสด้วยการอำนวยความสะดวกในการค้าให้กับพ่อค้าชาวโปรตุเกส¹

หลังจากสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสเริ่มเสื่อมลงทั้งนี้เพราะกษัตริย์องค์ต่อมาไม่ทรงมีนโยบายที่จะติดต่อกับชาวตะวันตก ประกอบการค้าขายของโปรตุเกสไม่รุ่งเรืองเท่าที่ควรทั้งนี้เพราะฮอลันดาเข้ามามีอิทธิพลทางด้านการค้าในแถบนี้มากขึ้น นอกจากนี้ในการเผยแพร่ศาสนา รัฐบาลไทยก็ไม่อนุญาตให้คนไทยมานับถือศาสนาคริสต์ทำให้คนไทยไม่กล้าที่จะมาเข้ารับเพราะกลัวจะเป็นการฝ่าฝืนต่อรัฐบาล ดังนั้นเป็นต้นมาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกสก็ลดลงจนเสื่อมไปในที่สุด

4.3.2 ความสัมพันธ์กับฮอลันดา

ฮอลันดาเข้ามาติดต่อกับไทยในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจุดมุ่งหมายก็เพื่อต้องการจะขยายอิทธิพลทางการค้า ซึ่งขณะนั้นโปรตุเกสได้ขยายการค้าเข้ามาในแถบนี้แล้ว ดังนั้นฮอลันดากับโปรตุเกสจึงมีเรื่องขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลาด้วยสาเหตุของความแตกต่างในเรื่องของลัทธิทางศาสนา ซึ่งจุดมุ่งหมายของฮอลันดามุ่งแต่จะขยายกิจการด้านการค้าเพียงอย่างเดียว และการที่พ่อค้าชาวฮอลันดาเอาใจไทยนั้นก็เพราะฮอลันดาต้องการที่จะอาศัยไทยในการติดต่อค้าขายกับจีนและญี่ปุ่น

¹ กรมศิลปากร. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. หน้า 226-227.

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชฮอลันดายังคงติดต่อค้าขายกับไทยจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2204 ฮอลันดาได้ยึดเรือสำเภากลางของไทยบริเวณใกล้เกาะมาเก๊า โดยฮอลันดากล่าวหาว่าพระคลังสินค้าของไทยค้าขายแข่งกับบริษัทของฮอลันดา ทำให้เกิดความบาดหมางระหว่างไทยกับฮอลันดาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง¹

ในพ.ศ. 2207 เมื่อชาวจีนเข้าล้อมสถานีการค้าของฮอลันดาในอยุธยา ทำให้ฮอลันดาคิดว่าเป็นการกระทำของไทย จึงประกาศสงครามกับไทย และส่งเรือรบเข้าปิดล้อมอ่าวไทยเพื่อเรียกร้องให้ไทยรับผิดชอบเหตุการณ์ดังกล่าว ไทยจึงต้องเสียเงินค่าไถ่เรือสินค้าที่จะออกไปค้าขายยังต่างประเทศให้กับฮอลันดา แต่ฮอลันดายังคงยึดเรือสำเภากลางสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ส่งไปค้าขายยังจีนและญี่ปุ่นถึง 12 ลำ จนทำให้เกิดการปะทะกัน

กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฮอลันดายุติลงได้เพราะไทยยอมตกลงทำสนธิสัญญาสันติภาพกับฮอลันดา อย่างไรก็ตามแม้ว่าสัญญาฉบับนี้จะทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่พอพระทัยชาวฮอลันดา แต่ไทยก็ยังได้รับผลประโยชน์อยู่บ้าง เพราะฮอลันดายอมลดใช้ค่าเสียหายจากการยึดเรือสำเภากลางของไทยที่มาเก๊าเป็นเงิน 156 ชั่ง รวมทั้งสินค้าในเรือที่ฮอลันดายึดไปก็คืนให้ไทย ฮอลันดายังรับภาระในการส่งหนังกวาง 7,000 หรือ 10,000 ผืน ให้กับญี่ปุ่น² แต่ไทยจะต้องยินยอมให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าไม้จันทน์หอม ไม้กระพิก และรังนก ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดายังคงดำเนินไปด้วยดี แม้ว่าบางครั้งฮอลันดาจะพยายามข่มขู่ไทยบ้าง พ.ศ. 2215 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขอร้องให้ผู้สำเร็จราชการชาวฮอลันดาที่ปัตตาเวียกับวิศวกร และลูกเรือชาวฮอลันดาเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย นอกจากนี้ ฮอลันดายังช่วยไทยรบกับไทรบุรี เพราะไทรบุรีไม่ยอมส่งเครื่องบรรณาการให้กับไทยเหมือนเคยนานถึง 3 ปี ไทยจึงต้องทำการปราบปราม

ระยะหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาเริ่มเสื่อมลงเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศส และการค้าของอังกฤษในอยุธยาเริ่มเจริญขึ้น แต่การค้าของฮอลันดากลับเสื่อมลงทั้งนี้เนื่องมาจากฝรั่งเศสคอยกีดขวางการค้าของฮอลันดา รวมทั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปรานอังกฤษ และทรงให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่อังกฤษเช่นเดียวกับที่ฮอลันดาเคยได้ นอกจากนี้เจ้าพระยา วิไชยเณรยังขัดขวางไม่ให้ฮอลันดาตั้งสถานีการค้าที่นครศรีธรรมราชทำให้ความบาดหมางระหว่างไทยกับฮอลันดา ยิ่งรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุด พ.ศ. 2230 ฮอลันดาก็ยกเลิกสถานีการค้าในไทย³

¹ กรมศิลปากร. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. หน้า 47-48.

² กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. หน้า 90-91.

³ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 เล่ม 26*. หน้า 78.

4.3.3 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ

อังกฤษเป็นอีกชาติหนึ่ง que เดินทางเข้ามาติดต่อกขอเป็นไมตรีกับไทยมูลเหตุที่ทำให้อังกฤษต้องการขยายการค้ามาทางตะวันออกเนื่องจากอังกฤษสืบรู้ว่าโปรตุเกสเดินทางเข้ามาค้าขายในแถบนี้จนร่ำรวย และตะวันออกมีสินค้าที่อังกฤษต้องการ ขณะเดียวกับฮอลันดาก็ประกาศขึ้นราคาพริกไทย ซึ่งเป็นสินค้าที่อังกฤษต้องการมาก

การเดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยาของพ่อค้าชาวอังกฤษในระยะแรกจะประสบกับปัญหามากมายโดยเฉพาะการขัดขวางจากพ่อค้าชาวฮอลันดาทำให้บริษัทการค้าของอังกฤษต้องประสบกับการขาดทุน บริษัทจึงตกลงกันว่าจะยกเลิกการค้าในอยุธยาทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษต้องยุติลง

ต่อมา พ.ศ. 2198 บริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ส่งตัวแทนเข้ามาติดต่อกขอดำเนินการค้าในอยุธยาเพื่อต้องการทำการค้าขายที่สถานีการค้าในอยุธยาเหมือนเคย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นเป็นโอกาสอันดีที่จะดึงอังกฤษเข้ามาถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอำนวยความสะดวกให้แก่อังกฤษในทุกด้านตามที่อังกฤษต้องการ

แม้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงให้การสนับสนุนแก่พ่อค้าชาวอังกฤษอย่างมากมาย แต่การค้าของอังกฤษก็ยังต้องประสบกับปัญหา เพราะเมื่อพระยาพระคลังของไทยซื้อสินค้าจากอังกฤษแล้ว พอรู้ว่าจะขายสินค้าเหล่านั้นไม่ได้ทำไรก็คืนสินค้าให้อังกฤษทำให้พ่อค้าอังกฤษท้อใจแต่เรื่องนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ทรงทราบถึงการกระทำของพระยาพระคลัง เมื่อทางบริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกของอังกฤษเรียกตัวโทมัส โค้ดส์กลับไปยังบันตัม สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงพยายามขอร้องให้โค้ดส์อยู่ที่อยุธยาต่อไป เพราะทรงมุ่งหวังที่จะให้อังกฤษทำการค้าขายกับไทย และตั้งหลักแหล่งอยู่ในไทยเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจฮอลันดา ซึ่งฮอลันดาก็รู้ดีในเหตุผลข้อนี้จึงพยายามขัดขวางพ่อค้าชาวอังกฤษเรื่อยมา พอถึงกับในปี พ.ศ. 2207 ฮอลันดาก็เกิดเรื่องวิวาทกับไทยถึงขั้นที่ฮอลันดานำเรือมาปิดปากอ่าวไทย และไทยต้องยอมทำสัญญากับฮอลันดา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับไทยนี้ทางบริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกของอังกฤษรู้เรื่องโดยตลอด แต่ก็มิอาจจะช่วยเหลือไทยได้เพราะอังกฤษก็กำลังติดพันสงครามกับฮอลันดาทางยุโรปเช่นกัน¹ ดังนั้นความหวังของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ต้องการให้อังกฤษช่วยถ่วงดุลย์อำนาจฮอลันดาเป็นอันต้องล้มเหลวแม้ว่าการสงครามระหว่างอังกฤษและฮอลันดาจะยุติลงแล้ว แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษก็ไม่ได้เป็นไปตามที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมุ่งหวังไว้เพราะในช่วงเวลานี้ไทยเริ่มติดต่อกับฝรั่งเศสแล้วและดูเหมือนว่า

¹ ถนอม อาณามวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*. หน้า 256.

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสแน่นแฟ้นมากขึ้น อังกฤษเองก็ไม่ต้องการที่จะแก่งแย่งการค้าในไทยกับฝรั่งเศสเช่นกัน เนื่องจากอังกฤษก็ต้องการเป็นพันธมิตรกับฝรั่งเศส¹

ต่อมาอังกฤษจึงคิดจะกลับมาค้าขายกับไทยอีกตั้งนั้นในปี พ.ศ. 2217 โดยส่งพ่อค้าเข้ามาประจำอยู่ที่สถานการค้าที่อยุธยาและแต่งตั้งให้สมมอน กิบบอน เข้ามาเป็นผู้อำนวยการสถานการค้าคนใหม่ การเข้ามาของพ่อค้าชาวอังกฤษครั้งนี้ถือเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของไทย เพราะในบรรดาพ่อค้าชาวอังกฤษเหล่านั้น มีฝรั่งชาติกรีกคนหนึ่งซึ่งทำหน้าที่เป็นลูกเรือชื่อ คอนสแตนติน ฟอลคอน ได้เข้ามาด้วย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และในครั้งนั้นพระองค์ให้สิทธิพิเศษแก่อังกฤษ โดยอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษผูกขาดการซื้อขายที่ไชยา ชุมพร และพัทลุงได้โดยสะดวก และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังเสนอยกเกาะปัตตานีให้อังกฤษสร้างป้อมปราการ นอกจากนี้ไทยจะยังยอมให้อังกฤษมีสิทธิผูกขาดการค้าพริกไทยด้วย โดยไทยขอให้อังกฤษทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับไทย อังกฤษจึงขอให้ไทยทำสัญญาซื้อสินค้าจำนวนที่แน่นอนเป็นประจำทุกปี แต่ไทยปฏิเสธอังกฤษจึงปฏิเสธเรื่องการสร้างป้อมที่ปัตตานีเช่นกัน²

ในระยะหลังการค้าของอังกฤษไม่ดีเท่าที่ควรและประสบกับการขาดทุนอยู่เสมอเมื่ออังกฤษส่งคนเข้ามาตรวจสอบก็พบว่าพ่อค้าชาวอังกฤษชื่อเบอร์นาบีทำการทุจริตโดยร่วมมือกับฟอลคอนและยอร์จ ไวท์ ซื้อซื้อสินค้าของพระคลังสินค้าไปขายในนามของบริษัท แล้วนำกำไรมาแบ่งกันเป็นเหตุให้พ่อค้าของบริษัทต้องกู้ยืมเงินจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทำให้พ่อค้าอังกฤษเกิดความบาดหมางกับฟอลคอนเกี่ยวกับเรื่องนี้สินของบริษัท ส่วนพ่อค้าอังกฤษไม่พอใจฟอลคอนที่ค้าขายแข่งกับบริษัท และยังขัดขวางกีดกันพ่อค้าอังกฤษด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนั้น พ.ศ. 2230 บริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกของอังกฤษส่งเรือรบมายึดเมืองมะริด ทำให้เกิดการรบกันขึ้นระหว่างไทยและอังกฤษ โดยอังกฤษกล่าวหาว่าไทยแย่งกิจการค้าของอังกฤษที่อ่าวเบงกอล บรรดาขุนนางไทยที่เมืองมะริดหวาดระแวงอังกฤษเช่นเดียวกัน ดังนั้นเมื่อพ่อค้าอังกฤษยิงปืนใหญ่เข้าเมืองมะริด จึงทำให้เกิดการต่อสู้กันขึ้นระหว่างขุนนางไทยที่เมืองมะริดกับพ่อค้าอังกฤษ ซึ่งมีผลให้ชาวอังกฤษเสียชีวิตหลายคน หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษยุติลง

4.3.4 ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเป็นชาติสุดท้ายที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชไมตรีด้วย เนื่องจากต้องการดึงฝรั่งเศสเข้ามาเป็นพันธมิตรถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดา แต่จุดประสงค์หลักของฝรั่งเศสที่เข้ามาในอยุธยาก็เพื่อต้องการจะเผยแผ่ศาสนาคริสต์ ซึ่งในครั้งแรกคณะมิชชันนารี

¹ ถนอม อานามวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*. หน้า 257.

² กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. หน้า 162-163.

ของฝรั่งเศสต้องการจะเดินทางไปยังจีน แต่ขณะนั้นจีนกำลังเกิดปัญหาขึ้นภายในประเทศคณะมิชชันนารีเหล่านั้นจึงเปลี่ยนใจจะเดินทางไปยังประเทศญวนแทน จึงขอเข้าพักในเขตญวนที่อยุธยาเพื่อศึกษาภาษาญวนก่อน ขณะที่พำนักอยู่ในอยุธยานั้นคณะมิชชันนารีเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ได้ทรงขัดขวางในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา และมีทีท่าว่าจะสนับสนุนคริสต์ศาสนา คนไทยส่วนใหญ่ก็มีความเป็นมิตร ใจดี และไม่รังเกียจชาติฝรั่งเหมือนเช่นจีน จึงเขียนรายงานไปยังพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพระสันตปาปาแจ้งเรื่องความต้องการของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่จะมีไมตรีกับฝรั่งเศส เพื่อให้พิจารณาดำเนินการพร้อมกับเริ่มศึกษาภาษาไทยด้วย คณะมิชชันนารีได้ช่วยเหลือไทยในกิจการด้านต่าง ๆ เช่น ช่วยรักษาผู้ป่วยโดยไม่เลือกว่าเป็นศาสนาใดจุดประสงค์เพื่อให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปราน นอกจากนี้เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงดำริว่าจะสร้างป้อมที่ธนบุรีและนนทบุรี ฝรั่งเศสก็จัดส่งบาทหลวงชื่อโทมาส วัลทัวเนอรา ซึ่งเป็นผู้เคยเรียนวิชาสร้างป้อมปราการมาก่อนเข้าพบพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) และรับอาสาที่จะช่วยสร้างป้อมปราการให้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงดีพระทัยจึงพระราชทานบ้านเรือนให้บาทหลวงฝรั่งเศสอยู่ภายในพระนคร และให้สร้างโรงสวดในบ้านของบาทหลวงโทมาสด้วย ทำให้พวกบาทหลวงคณะนี้เข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสนพระทัยในคริสต์ศาสนา จึงมีรายงานไปถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และพระสันตปาปา ให้ทรงฝากฝังบาทหลวงฝรั่งเศสต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพื่อจะช่วยให้การเผยแพร่คริสต์ศาสนาสะดวก ขึ้น¹

เมื่อสันตปาปาได้รับรายงานพวกบาทหลวงฝรั่งเศสแล้วก็เห็นชอบด้วยในการที่จะเผยแพร่คริสต์ศาสนาอยู่ในอยุธยา จึงแต่งตั้งให้ บิชอบ เบรีธ ดำรงตำแหน่งสังฆราชของศาสนาคริสต์ในเมืองไทยและบรรดาประเทศใกล้เคียงทั้งปวงซึ่งมิให้ได้อำนาจปกครองของรัฐบาลสเปนและโปรตุเกส ส่วนพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ก็ให้ส่งพวกฝรั่งเศสที่เป็นช่างและพวกที่ชำนาญวิชาทางด้านอื่น ๆ เข้ามาช่วยเรื่องการก่อสร้างอีกหลายคน

พ.ศ. 2216 บิชอบ เดลิโอโปลิส ได้เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 พร้อมด้วยสมณสาส์นและเครื่องราชบรรณาการของสันตปาปาเข้ามาถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดให้สังฆราชเบรีธ กับบิชอบ เดลิโอโปลิส เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น ด้วยความดีพระทัยที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงรับเป็นไมตรีกับพระองค์ และพระองค์ต้องการที่จะให้คนไทยได้เรียนวิทยาการสมัยใหม่จากฝรั่งเศส เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชาติบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้เมื่อสังฆราชเชิญพระราชสาส์นและสมณสาส์นมาถวายจึงพระราชทานบำเหน็จแก่คณะทูต และทรงรับจะสร้างวัดตามประเพณีของพวกคริสต์ ทำให้พวกสังฆราชและบาทหลวงเข้าใจผิดคิดว่าพระองค์ทรงเลื่อมใสศาสนาคริสต์ เพราะไม่เคยมีปรากฏมาก่อนว่าพระเจ้าแผ่นดินที่นับถือศาสนาอื่นจะสร้างวัดคริสต์ สังฆราชและบาทหลวงจึงเข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคงจะเลื่อมใสในศาสนาคริสต์จึงคิดหาทางที่จะชักจูงให้

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2505). ไทยรบพม่า. หน้า 258-266.

พระองค์เจ้าริต ขณะเดียวกันพวกบาทหลวงฝรั่งเศสได้พยายามที่จะช่วยเหลือกิจการต่างๆ เพื่อให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพอพระราชหฤทัย เช่น ตั้งโรงเรียนสอนภาษาและวิชาศิลปศาสตร์ของฝรั่ง สร้างโรงพยาบาลรวมถึงสิ่งก่อสร้างตามแบบฝรั่งเศสคือป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่เมืองธนบุรี¹

ต่อมาฝรั่งเศสเริ่มสนใจที่จะค้าขายกับไทยตั้งนั้น พ.ศ. 2223 บริษัทอีสต์อินเดียของฝรั่งเศสจึงขออนุญาตตั้งคลังสินค้าที่กรุงศรีอยุธยา โดยมี มองซิเออร์ เดส์ล็งบูโร (Doslandes Bouroau) เป็นหัวหน้าคลังสินค้าคนแรก จุดประสงค์คือต้องการซื้อ ดีบุก พริกไทย และสินค้าที่มาจากจีน ญี่ปุ่น และเมืองต่าง ๆ ที่ส่งเข้ามาขายในเมืองไทย²

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องการจะกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสให้มากขึ้น พระองค์จึงทรงยินดียิ่งอุปการะทำนุบำรุงพวกพ่อค้าฝรั่งเศสที่เข้ามาค้าขายเช่นเดียวกับพวกบาทหลวง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระบรมราชานุญาตให้พ่อค้าฝรั่งเศสทำการค้าได้ทั่วพระราชอาณาจักร ทรงพระราชทานท่าเรือ ตลอดจนไม้และเครื่องมือสำหรับสร้างบ้านเรือนให้แก่ฝรั่งเศส และทรงยกเว้นการเก็บภาษีแก่เรือสินค้าฝรั่งเศสที่แวะไปเทียบท่าที่เมืองตะนาวศรีอีกด้วยตลอดจนอนุญาตให้ฝรั่งเศสบรรทุกสินค้าทุกชนิดลงในกำปั่นหลวงได้ และยกเว้นค่าธรรมเนียม ค่าภาษี ทองแดงของฝรั่งเศส ซึ่งบรรทุกกำปั่นหลวงจากญี่ปุ่น แต่มีข้อแม้ว่าบริษัทจะต้องซื้อสินค้าจากพระคลังสินค้าแห่งเดียว นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตให้ฝรั่งเศสไปสร้างป้อมที่เมืองยะโฮร์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะป้องกันมิให้เกิดให้พ้นจากอำนาจของฮอลันดาซึ่งฝรั่งเศสเองก็พอใจ เพราะจะได้ทำลายอำนาจการค้าของฮอลันดาด้วย

พ.ศ. 2227 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชยอมให้ฝรั่งเศสทำสัญญาการค้าโดยมี มองซิเออร์ เดส์ล็งบูโร ผู้แทนจากฝรั่งเศส และฟอลคอน เป็นผู้แทนฝ่ายไทยสาระสำคัญของสัญญาก็คือ ยินยอมให้ฝรั่งเศสทำการค้าขายได้โดยเสรีภาพภายในพระราชอาณาจักร ฝรั่งเศสขอผูกขาดการซื้อพริกไทยในราคาคงที่โดยไม่มีการเพิ่มราคาและไม่อนุญาตให้คนต่างชาติอื่นมาค้าพริกไทยนอกจากคนของฝรั่งเศสเท่านั้น

การทำสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในครั้งนี้มีผลให้พระคลังสินค้าหมดสิทธิ์ผูกขาดการค้าพริกไทย แต่ก็ทำให้ฝรั่งเศสสนใจที่จะติดต่อค้าขายกับไทยยิ่งขึ้น ทำให้ฮอลันดาไม่พอใจถึงกับแสดงท่าทีจะยึดเมืองบางกอก ซึ่งอันที่จริงฝรั่งเศสเองก็ต้องการได้เมืองบางกอกเช่นเดียวกัน นอกจากบางกอกแล้วมะริดก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่ฝรั่งเศสต้องการจะได้ไว้ในครอบครอง ซึ่งมีปรากฏหลักฐานในพงศาวดารว่า "ที่สองแห่งนี้ คือบางกอกและมะริด ถ้าได้สร้างป้อมอย่างดีและมีทหารรักษาเข้มแข็ง มีท่าจอดเรืออย่างมั่นคง และสร้างโรงเก็บของใหญ่ ๆ ไว้ให้หลายหลังก็คงจะทำให้สินค้าทั้งปวงในฝ่ายอินเดียและแหลมมลายูมารวมอยู่ในที่นี้ทั้งหมด..."³

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๖ (2505). ไทยรบพม่า. หน้า 268-269.

² กรมศิลปากร. (2511). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 เล่ม 26. หน้า 71.

³ กรมศิลปากร. (2507). ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ 27 เล่ม 7. หน้า 49.

จากท่าทีของฮอลันดาที่จะยึดเมืองบางกอก และข่าวของคณะทูตฝรั่งเศสที่เจ็บป่วยไป สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดให้ส่งทูตไปฝรั่งเศสเพื่อสืบข่าวและหารือกับฝรั่งเศสในเรื่องการค้า ตลอดจนเชิญทูตฝรั่งเศสมายังประเทศไทยด้วย คณะทูตชุดนี้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีและได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 อย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2227 ในปีเดียวกันนี้เองพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ส่งคณะทูตฝรั่งเศสโดยการนำของ เชอวาเลีย เดอ โชมองต์ (Chevalier di Chaumont) เป็นเอกอัครราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี บาทหลวงเดอ ชัวส์ ซี (De Choisy) เป็นอุปทูต โดยมีจุดมุ่งหมายเรื่องการทูตเชิญให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเปลี่ยนศาสนาเป็นสำคัญ และยังเข้ามาจัดการเรื่องการค้าด้วยดังจะเห็นจากคำสั่งของ มาควิส เดอเซงเล ตอนหนึ่งมีข้อความว่า "โดยมีพระราชประสงค์อีกอย่างหนึ่งที่จะให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้ทำการค้าขายอย่างเจริญในฝ่ายประเทศอินเดีย และเพื่อจะให้สืบสวนอย่างละเอียดว่าในเมืองไทยทำการค้าขายอย่างไรบ้าง..."¹

ดังนั้น พ.ศ. 2228 จึงได้มีการทำสัญญาทางการค้าระหว่างไทยกับฝรั่งเศสขึ้นอีกครั้งหนึ่งซึ่งสาระสำคัญของหนังสือสัญญาจะเป็นเรื่องที่ฝรั่งเศสขอเข้ามาตั้งห้างขายสินค้า การขออนุญาตจอดเรือพาณิชย์เข้าและขากออกของสินค้าทุกชนิด การผูกขาดการค้าดิบในเกาะกลาง ตลอดจนดินแดนที่ขึ้นกับเกาะกลาง ไทยจะยกเมืองสงขลาและเมืองขึ้นของเมืองสงขลาให้แก่ฝรั่งเศส จากสนธิสัญญาดังนี้เห็นว่าฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบไทยทุกด้าน แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทรงยินยอมเพื่อเอาใจฝรั่งเศส ให้อยอมเป็นพันธมิตรกับไทย

เมื่อคณะทูตฝรั่งเศสจะเดินทางกลับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้คณะราชทูตไทยนำเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 คณะทูตไทยชุดนี้ประกอบด้วยบุคคลสำคัญ 4 คน คือ ออกพระยาวิสูตรสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต ออกหลวงกลัวยราชไมตรี เป็นอุปทูต ออกขุนศรีวิศาลวาจา เป็นตรีทูต และเจ้าอาวาส เคอล็องเป็นล่าม

คณะทูตไทยเดินทางไปถึงฝรั่งเศสในเดือนมิถุนายน 2229 และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ซึ่งการเดินทางไปฝรั่งเศสของคณะทูตไทย ครั้งนี้เป็นที่เลื่องลือในกลุ่มชาวยุโรปมาก เพราะเป็นครั้งแรกที่พระเจ้าแผ่นดินตะวันออก แด่พระราชทูตไปยังราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

ฝรั่งเศสเองคงหวังว่าจะได้รับความสะดวกในด้านการค้าตั้งนั้นเมื่อคณะทูตไทยจะเดินทางกลับ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จึงได้ส่งทูตชุดสำคัญเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอีกชุดหนึ่ง ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2230 นำโดย มงซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ เมอร์ซิเออร์ เซเบเรต์ และ มงซิเออร์ เดฟาซซ์ พร้อมด้วยเรือรบ 6 ลำ และนายทหารอีก 1400 คน จุดประสงค์ก็คือเรื่องการเปลี่ยนศาสนาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการเจรจาขอให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำที่เมืองบางกอกนอกเหนือจากเมืองมะริดซึ่งในการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาครั้งนี้ทำให้ไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางการค้า เนื่องจากสิทธิพิเศษที่ฝรั่งเศสจะทำการค้าขายได้

¹ กรมศิลปากร. (2507). ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ 27 เล่ม 7. หน้า 49.

โดยไม่ต้องเสียภาษีอากรแต่อย่างใด และที่สำคัญคือการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเพราะในสนธิสัญญาระบุว่า ถ้าหากคนในบังคับของฝรั่งเศสกระทำความผิดแม้ว่าศาลไทยจะตัดสินลงโทษแล้วก็ให้ส่งตัวบุคคลเหล่านั้นให้กับฝรั่งเศสเพื่อดำเนินการลงโทษเอง

ผลจากการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในครั้งนี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติขึ้นในหมู่ขุนนางไทยและพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระเพทราชาซึ่งคัดค้านการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะยอมให้มีกองทหารของฝรั่งเศสประจำอยู่ที่เมืองบางกอก ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับว่าฝรั่งเศสอาจจะเข้าควบคุมอยุธยาได้ เนื่องจากเมืองบางกอกถือเป็นเมืองทำที่สำคัญของอยุธยา และเปรียบเสมือนประตูสู่อณาจักรอยุธยาด้วย แต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมิทรงเชื่อพระเพทราชา ในด้านพระสงฆ์ก็เกิดความหวาดวิตกว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงหันไปนับถือคริสต์ศาสนาและอาจจะทิ้งพุทธศาสนา

ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงประจวบ พระเพทราชาจึงกลายเป็นศูนย์รวมแห่งความรู้สึกเรื่อง "ชาตินิยม" และกลายเป็นผู้นำในการขับไล่ฝรั่งเศสออกนอกราชอาณาจักรไทย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสต้องยุติลง แม้ว่าในเวลาต่อมาฝรั่งเศสจะพยายามกลับมาขอเป็นไมตรีกับไทยอีกก็ไม่เป็นผล¹

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๖ (2505). ไทยรบพม่า. หน้า 282.

บทที่ 3

การขึ้นสู่อำนาจของสมเด็จพระเพทราชา

ภายหลังการประหารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บทบาทของพระเพทราชาเริ่มเด่นชัดขึ้นในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และผู้ที่คัดค้านการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอนุญาตให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำที่เมืองบางกอก และเมืองมะริด ซึ่งเปรียบเสมือนประตูสู่อณาจักรอยุธยา พระเพทราชาทรงหวาดระแวงฝรั่งเศสกลัวจะเข้ามามีอำนาจในทางการเมือง และอาจคิดยึดครองอาณาจักรอยุธยาในภายหลังเหมือนอย่างที่เขาโปรตุเกสและฮอลันดากระทำต่อผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในอินเดีย

นอกจากนี้พระเพทราชายังได้รับการสนับสนุนจากขุนหลวงสรศักดิ์โอรสบุญธรรมและกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายตั้งแต่พระสงฆ์ ขุนนางบางกลุ่ม ตลอดจนราษฎรที่ไม่พอใจฝรั่งเศส เพราะเห็นว่าชาติบ้านเมืองกำลังตกอยู่ในภาวะคับขัน เนื่องจากฝรั่งเศสมีอำนาจมากขึ้นโดยเฉพาะทางด้านการเมือง

1. วิกฤตการณ์ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การดำเนินนโยบายถ่วงดุลย์อำนาจทางการเมืองด้วยการสร้างสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในตอนปลายรัชกาล

1.1 ปัจจัยที่นำไปสู่วิกฤตการณ์

ปัจจัยที่นำไปสู่วิกฤตการณ์รุนแรงตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อาจแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1.1.1 การดำเนินนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถือเป็นสมัยที่บ้านเมืองเต็มไปด้วยข้าราชการและพ่อค้าชาวต่างชาติทั้งนี้เพราะการดำเนินนโยบายทางด้านต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงให้ความเสมอภาคแก่ชาวตะวันตกทุกชาติที่ต้องการเดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยาประกอบกับพระองค์ทรงสนพระทัยที่จะเรียนรู้วิทยาการใหม่ของชาวตะวันตก จึงทรงดำเนินนโยบายแบบผ่อนปรนกับชาวตะวันตกตลอดเวลาและทรงให้การดูแลต่อชาวตะวันตกทุกชาติที่มาติดต่อกับอยุธยาจะเห็นได้จาก การที่ทรงส่งคณะทูตการพิเศษไปยังนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2203 เพื่อสืบคดีที่ชาวฮอลันดา ถูกฆ่าตายที่ภูเก็ตจนได้ตัวฆาตกรเป็นชาวมลายู และพระองค์ทรงมอบนักโทษให้กับพ่อค้าฮอลันดาเพื่อพิจารณาลงโทษเอง¹ ต่อมาเมื่อฮอลันดาส่ง

¹ มานพ ถาวรวิวัฒน์สกุล. (2536). ขุนนางสยาม. หน้า 256-257.

เรือรบปิดปากอ่าวไทยเพื่อเรียกร้องให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอนุญาตให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าหนังสัตว์ในอยุธยาแต่เพียงผู้เดียวด้วยการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงหวั่นเกรงอำนาจของฮอลันดา เพราะฮอลันดามีเรือปืนและอาวุธที่ทันสมัยจนสามารถควบคุมการค้าทางทะเลไว้ได้ ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยของชาติบ้านเมืองสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจำเป็นต้องแสวงหาพันธมิตรชาวตะวันตกชาติอื่นๆ อันได้แก่ โปรตุเกส และอังกฤษ แต่ในช่วงเวลานั้นอิทธิพลโปรตุเกสเริ่มลดลง และการค้าของโปรตุเกสในอยุธยาก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร โปรตุเกสจึงยกเลิกสถานการค้ากับอยุธยาส่วนอังกฤษก็ไม่สนใจจะยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมืองของอยุธยา เพราะจุดประสงค์ของอังกฤษคือต้องการทำการค้าเพียงอย่างเดียวสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทรงแสวงหาพันธมิตรใหม่ที่จะมาคานอำนาจของฮอลันดา เป็นเวลาเดียวกับที่ประเทศฝรั่งเศสเริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาในดินแดนตะวันออก จุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศแถบนี้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเห็นเป็นโอกาสดีที่จะดึงฝรั่งเศสเข้ามาเป็นพันธมิตรกับอยุธยา เพื่อให้ฝรั่งเศสถ่วงดุลย์อำนาจกับฮอลันดา จึงทรงเอาใจบรรดาบาทหลวงฝรั่งเศสด้วยการยอมให้ราษฎรนับถือศาสนาคริสต์ได้โดยเสรี โปรดให้บาทหลวงฝรั่งเศสเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด โดยทรงให้เกียรติและมีปฏิสันถารด้วยเป็นอย่างดี ทรงพระราชทานที่ดินและสิ่งก่อสร้างให้แก่บาทหลวงฝรั่งเศสเพื่อใช้ในการสร้างโบสถ์ และทรงอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ได้อย่างเสรี¹ เป็นเหตุให้พระสงฆ์ในพุทธศาสนาไม่พอใจสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นอย่างมากถึงกลั้ววางแผนการจะลอบปลงพระชนม์พระองค์ในพระอุโบสถในวันที่พระองค์เสด็จมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่แผนการนี้ไม่สำเร็จ เพราะขุนนางที่ตรวจดูความเรียบร้อย เห็นสิ่งผิดสังเกตภายในพระอุโบสถ และยังพบว่ามียาพิษซุกซ่อนอยู่ภายในจิวรพระสงฆ์จำนวนหนึ่งจึงนำความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระสงฆ์เหล่านั้นจึงถูกประหารชีวิตทั้งหมด²

นอกจากนี้การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงต้องการจะส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสแม้ว่าขุนนางไทยพยายามคัดค้านแต่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ทรงยินยอมเพราะทรงตั้งพระทัยไว้แล้วว่าจะต้องส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ให้ได้ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสดำเนินเรื่อยมา และเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ส่งราชทูตเดอ โซ มงต์ มาอยุธยาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตีพระทัยโปรดให้ฟอลคอนจัดการต้อนรับราชทูตเดอ โซ มงต์ อย่างยิ่งใหญ่ราวกับการต้อนรับกษัตริย์³ ทรงให้เกณฑ์ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ออกไปรอรับราชทูตก่อนจะเข้าถึงตัวเมืองอยุธยา ในการเข้าเฝ้าของราชทูตเดอ โซ มงต์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังทรงยินยอมให้ใช้ธรรมเนียมการเข้าเฝ้าแบบยุโรป แม้แต่การ

¹ กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 18*. หน้า 191-192.

² กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 19*. หน้า 19.

³ ถนอม อานามวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2518). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงอยุธยา*.

ถวายพระราชสาส์นราชทูตเดอ โซ มงต์ ยังไม่ยอมชูปานรองพระราชสาส์นขึ้นไปให้สุดแขน ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทรงโน้มพระองค์ลงมารับพระราชสาส์น พฤติการณ์เช่นนี้กลายเป็นเรื่องที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างมากในหมู่ขุนนางไทย ซึ่งมีความเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้เกียรติแก่ราชทูตของฝรั่งเศสมากเกินไป เพราะลักษณะการต้อนรับราชทูตเช่นนี้มิได้เคยปรากฏมาก่อน¹

นโยบายทางการค้าซึ่งแต่เดิมเป็นการเปิดเสรีทางการค้ากับชาวต่างชาติทุกชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายในอยุธยาได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังจากที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเชิญชวนให้พ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาตั้งสถานทำการค้าขายกับอยุธยา ทรงเอาใจพ่อค้าฝรั่งเศสด้วยการให้เสรีภาพในการค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออก รวมทั้งสิทธิการค้าดีบุกแต่เพียงผู้เดียวที่เกาะภูเก็ตและดินแดนที่ขึ้นกับเกาะภูเก็ต นอกจากนี้ยังทรงยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศสเพื่อสร้างเป็นเมืองป้อมปราการและจัดการทุกอย่างตามที่ฝรั่งเศสต้องการ²

ผลการดำเนินนโยบายเอาใจชาวฝรั่งเศสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในครั้งนี้ทำให้บรรดาขุนนาง พระสงฆ์ และราษฎรจำนวนมากที่เคยสนับสนุนพระองค์มาตั้งแต่ต้นรัชกาลเสื่อมความจงรักภักดีลง นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่พระองค์ทรงลงโทษพระโชฎีกห้วนหน้าชาวจีนอย่างหนักกรณีที่ชาวจีนเกิดทะเลาะวิวาทกับพวกเข้รัด และการที่พระองค์ทรงให้สิทธิพิเศษทางการศาลแก่บรรดาพวกเข้รัดที่กระทำความผิดก็ไม่ต้องขึ้นศาลธรรมดาจะมีศาลพิเศษในการพิจารณาคดีเท่ากันว่าอยุธยาต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องการให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสกระชับแน่นยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นการเอาใจบาทหลวงฝรั่งเศสด้วย การกระทำของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในครั้งนี้ถือเป็นเหตุผลหนึ่งที่นำไปสู่การก่อรัฐประหารของพระเพทราชาในตอนปลายรัชกาล

1.1.2 การบริหารงานของเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ (พอลคอน)

พอลคอนหรือเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ได้เข้ารับราชการในกรมพระคลังสินค้าด้วยการสนับสนุนของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่งดำรงตำแหน่งพระยาพระคลังอยู่ในเวลานั้นภายหลังจากออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) มรณกรรมลง พอลคอนก็ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระยาพระคลังแทน พอลคอนอาศัยความเฉลียวฉลาดทางด้านการค้าหารายได้เข้าท้องพระคลังหลวงซึ่งในเวลานั้นเงินในท้องพระคลังเริ่มร่อยหรอลงเนื่องจากการทำสงครามระหว่างอยุธยากับอังวะด้วยการแนะนำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้นโยบายผูกขาดการค้า และเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงต้องการจะสร้างสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส พอลคอนก็สามารถดำเนินการติดต่อกับฝรั่งเศสตามความประสงค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทำให้พอลคอนกลายเป็น

¹ กรมศิลปากร. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองสยาม*. หน้า 283. อธิบายว่าเป็นการเข้าเฝ้าโดยการยืนซึ่งผิดกับธรรมเนียมไทยที่เวลาเข้าเฝ้าจะต้องนั่งพับเพียบ แล้วกราบถวายบังคมสามราโดย้วยหน้าไปทางห้องที่ประทับขององค์พระเจ้าแผ่นดิน.

² กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 40 เล่ม 23*. หน้า 204-240.

เป็นบุคคลที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปรานและทรงไว้วางพระทัยให้ช่วยดูแลกิจการบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ ส่งผลให้ฟอลคอนซึ่งเป็นขุนนางต่างชาติมีอำนาจมากขึ้นในราชสำนักสร้างความไม่พอใจให้กับบรรดาขุนนางไทยอย่างมาก¹

นอกจากนี้ระบบผูกขาดการค้าที่เด็ดขาดของฟอลคอนยังทำให้บรรดาขุนนางทั่วไปไม่อาจแสวงหาผลประโยชน์และความมั่งคั่งจากการค้าได้ อีกทั้งกลุ่มขุนนางที่เคยใกล้ชิดและเคยได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องเสียผลประโยชน์ทางการค้าให้กับกลุ่มของฟอลคอน บรรดาขุนนางไทยเหล่านั้นต่างเกลียดชังฟอลคอนแม้แต่กรมหลวงโยธาเทพซึ่งเคยค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างชาติก็ถูกสั่งห้ามไม่ให้ทำการค้ากับต่างชาติอีกต่อไปเป็นเหตุให้กรมหลวงโยธาเทพทรงชุ่นเคืองพระทัยกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช²

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงติดต่อกับฝรั่งเศสนั้น จะมีเพียงพ่อค้าฝรั่งเศสชาติเดียวที่สามารถค้าขายสินค้าได้อย่างเสรีโดยติดต่อกับพ่อค้าฟอลคอนโดยตรง และผลจากการผูกขาดการค้ากับต่างประเทศของฟอลคอนได้สร้างความเสียหายให้กับการค้าภายในอาณาจักรอย่างมากมาย เพราะพ่อค้าต่างชาติลดจำนวนลงแม้แต่พ่อค้าต่างชาติที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอยุธยาอีกพากันอพยพออกจากอยุธยา แหล่งการค้าขนาดใหญ่ อย่างเช่นตะนาวศรีทริดโถมลง ราษฎรได้รับความเดือดร้อนไปทั่วเพราะการเรียกเก็บภาษีตามด่านขนอนต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่เรือสำเภาเล็ก ๆ ของชาวบ้าน ราษฎรจึงพากันเกลียดชังฟอลคอนและพ่อค้าชาวฝรั่งเศสด้วย เพราะฟอลคอนทำการค้าขายอยู่กับฝรั่งเศส ราษฎรจึงคิดว่าพ่อค้าชาวฝรั่งเศสกับฟอลคอนร่วมมือกัน³

ส่วนพระสงฆ์ในพุทธศาสนาก็ไม่พอใจกับการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยินยอมให้ฟอลคอนสักพระสงฆ์ออกมาทำงานโยธา และยังฟอลคอนทำตัวสนิทสนมกับบาทหลวงฝรั่งเศสและสนับสนุนให้บาทหลวงฝรั่งเศสได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างใกล้ชิดยิ่ง ทำให้บรรดาขุนนางวิตกว่าฟอลคอนจะทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสนพระทัยศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ฟอลคอนยังทูลแนะนำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนำกองทหารฝรั่งเศสให้เข้ามาประจำอยู่ที่บางกอกทำให้บรรดาขุนนาง พระสงฆ์และราษฎรทั่วไปคิดหาทางที่จะกำจัดฟอลคอนอยู่ตลอดเวลา⁴

ในบรรดาขุนนางในราชสำนักกลุ่มของพระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์แสดงความเกลียดชังฟอลคอนอย่างเปิดเผย ซึ่งสาเหตุมาจากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ทรงมีพระราชโอรสมีแต่พระราชธิดาที่ทรงตั้งขึ้นเป็นกรมหลวงโยธาเทพส่วนพระอนุชาอีกสองพระองค์

¹ กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติภาคที่ 7 เล่ม 7*. หน้า 165.

² มานพ ถาวรวิวัฒน์สกุล. (2536). *ขุนนางสยาม*. หน้า 256.

³ กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เล่ม 19*. หน้า 32-33.

⁴ มานพ ถาวรวิวัฒน์สกุล. (2536). *เล่มเดิม*. หน้า 256-257.

คือเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยก็มีได้ทรงโปรด เพราะไม่ทรงไว้วางพระทัยในพระอนุชาทั้งสอง พระองค์กลัวว่าจะคิดก่อกบฏต่อพระองค์

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงชุบเลี้ยงบุตรชายของมหาดเล็กเป็นบุตรบุญธรรม คนหนึ่งชื่อว่าพระปีย์ ซึ่งตามหลักฐานกล่าวว่า เป็นบุตรชายของขุนไกรสิทธิศักดิ์ ชาวบ้านแก่ง* สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดเลี้ยงไว้ในพระราชวังตั้งแต่วัยเยาว์และให้มีพระนมเลี้ยงดู ดังเช่นลูกหลวง เนื่องจากพระปีย์มีรูปพรรณสัณฐานต่ำเตี้ย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเรียกว่าไอ้เตี้ย¹ ฟอลคอนเห็นว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปรานและยกย่อง พระปีย์จึงเข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระปีย์ จึงสมคบคิด กับพวกบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งรับอาสาเป็นครูสอนวิชาการต่าง ๆ ให้กับพระปีย์จะสนับสนุนให้ พระปีย์ได้ครองราชย์

ทางด้านขุนนางในราชสำนักเห็นว่าพระอาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรุดหนักและอาจจะเสด็จสวรรคตในไม่ช้า จึงเกิดความหวาดหวั่นว่าจะเกิดปัญหาเรื่อง รัชทายาทขึ้นจึงพากันให้การสนับสนุนพระเพทราชา ส่วนพระเพทราชาก็ระแวงว่าฟอลคอนจะ คิดนำเอาทหารฝรั่งเศสเข้ามาจับกุมกักขังขุนนางไทยทั้งปวงให้ยอมยกพระปีย์ขึ้นครองราชสมบัติ จึงคิดกำจัดฟอลคอนกับพรรคพวกชาวฝรั่งเศสของฟอลคอน แล้วจะถวายราชสมบัติให้แก่เจ้าฟ้า อภัยทศซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภายหลังที่พระเพทราชายึดการปกครองแล้วก็ให้ขุนหลวงสรศักดิ์ประหารพระปีย์ทันที หลังจากประหารพระปีย์ได้เพียง 3 วัน ฟอลคอนก็ถูกขุนหลวงสรศักดิ์นำตัวไปประหารชีวิต²

1.1.3 ความรู้สึกต่อต้านชาวตะวันตกในหมู่ขุนนางไทย

ในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนอกจากขุนนางไทยแล้วสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงจ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการในราชอาณาจักรอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ขุนนางจีน หรือ ขุนนางอิสลาม ซึ่งคนเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นคนในกลุ่มเอเชียเหมือนกัน แม้ว่าขุนนางไทย จะมีความรู้สึกต่อต้านอยู่บ้างแต่ก็ยังไม่มีการปฏิกริยารุนแรง แต่เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแสดงท่าทีโปรดปรานชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงโปรดปรานฟอลคอน และชาวฝรั่งเศสเป็นพิเศษ ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่บรรดาขุนนางไทยเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อต่อต้านนโยบายนิยมชาวตะวันตกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ความรู้สึกไม่พอใจชาวต่างชาตินี้เริ่มปรากฏชัดเจนในปี พ.ศ. 2217 เมื่อขุนนางดูลาการผู้หนึ่งวางแผนก่อการกบฏถึงกับจะลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชในขณะที่เสด็จออกล่าสัตว์ จุดประสงค์เพื่อต้องการทำลายนโยบายทางด้านต่างประเทศของสมเด็จพระ

* เป็นหมู่บ้านที่อยู่เหนือเมืองลพบุรี

¹ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. หน้า 485.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4. (2545). ไทยรบพม่า. หน้า 286-288.

นารายณ์มหาราชที่ทรงโปรดชาวต่างชาติ¹ แต่ทำไม่สำเร็จ ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ขุนนางกลุ่มใดจะคิดก่อการกบฏอีกจนกระทั่งราชทูตเดอ โซ มงต์ เดินทางเข้ามาในเมืองไทย ขุนนางและราษฎรทั้งหลายเห็นการต้อนรับจัดอย่างยิ่งใหญ่จึงเกิดความรู้สึกว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้เกียรติแก่ราชทูตผู้นี้มากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีรับสั่งให้ขุนนางมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามไปเยี่ยมราชทูตเดอ โซ มงต์² ยิ่งที่พักทำใหับรรดาขุนนางมุสลิมต่างไม่พอใจ ทั้งนี้เพราะพวกมุสลิมนั้นไม่ถูกกับชาวตะวันตกด้วยเรื่องขัดแย้งกันทางศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดกบฏมักกะสันขึ้นในปีต่อมา และการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนิยมฝรั่งเศสถึงกับรับสั่งกับราชทูตเดอ โซ มงต์ ว่า "ถ้าในประเทศสยามมีขนบธรรมเนียมอย่างใดที่ประเทศฝรั่งเศสไม่พอใจแล้วก็ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรับสั่งมาให้ทราบจะได้ทรงเปลี่ยนแปลงหรือลบล้างธรรมเนียมนั้นเสียทีเดียว..."³

จากรับสั่งดังกล่าวทำให้บรรดาขุนนางและราษฎรทั่วไปเข้าใจว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย ดังนั้นความไม่พอใจของราษฎร ขุนนาง และพระสงฆ์ ที่สงบเงียบมานานก็กลับเริ่มต้นขึ้นใหม่อีกครั้งเห็นได้จากการเกิดเพลงยาวฎีกาต่าง ๆ ที่กล่าวร้ายบาทหลวงฝรั่งเศสตลอดจนเหตุการณ์ที่ขุนหลวงสรศักดิ์ชักพลคอนจนพันหักที่ร้ายแรงที่สุดคือการที่พระสงฆ์คิดจะลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นปฏิกิริยาที่แสดงถึงการต่อต้านบาทหลวงฝรั่งเศสที่คิดจะชักชวนให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเปลี่ยนศาสนาแทบทั้งสิ้น⁴

พ.ศ. 2228 ทหารโปรตุเกสที่ประจำอยู่ป้อมบางกอกก่อการกบฏสาเหตุมาจากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้ง เซอ วาเลีย เดอ ฟอร์บิง ให้เป็นผู้บัญชาการทหารโปรตุเกสที่ป้อมบางกอก เนื่องจากฟอร์บิง เป็นชาวฝรั่งเศส และทหารโปรตุเกสถือคนว่าเคยยิ่งใหญ่ในภูมิภาคนี้มาก่อน ดังนั้นการที่จะให้ชาวฝรั่งเศสมาเป็นผู้บังคับบัญชานั้นถือเป็นเรื่องน่าอับอาย ซึ่งฟอร์บิงเขียนบันทึกเกี่ยวกับคำกล่าวของนักบวชโปรตุเกสรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้นำในการกบฏครั้งนี่ว่า "ดูกรเพื่อนร่วมชาติทั้งหลาย แต่ไหนแต่ไรมาชาติ โปรตุเกสได้เป็นใหญ่ในมัธยมประเทศวันนี้ประเทศของเราจะได้รับความอับอาย เพราะว่าชาวฝรั่งเศสจะมาเป็นผู้บัญชาการพวกเรา..."⁵ แต่ทหารเหล่านั้นกระทำการไม่สำเร็จจึงถูกสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงอาญาอย่างหนัก ภายหลังจากนั้นเพียงปีเดียวก็ได้เกิดกบฏมักกะสันขึ้น สาเหตุมาจากพวกแขกอิสลามซึ่งเสียอิทธิพลทางด้านการค้าและการปกครองให้แก่ชาวตะวันตก จะเห็นได้ว่าการกบฏใหญ่ที่เกิด

¹ กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส*. หน้า 333.

² กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 เล่ม 10*. หน้า 251.

³ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 เล่ม 25*. หน้า 94.

⁴ กรมศิลปากร. (2505). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ฯ*. หน้า 464-465.

⁵ กรมศิลปากร. (2509). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80. จดหมายเหตุฟอร์บิง*. หน้า 96.

ขึ้นถึงสองครั้งในเวลาไล่เลี่ยกัน อาจเป็นการปลุกจิตสำนึกในเรื่องความรักชาติบ้านเมืองขึ้นในหมู่ขุนนางไทยประกอบกับการที่ฮอลันดาประโคมข่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงเข้ารีตเพราะเชื่อถ้อยคำพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งมีอำนาจมากในขณะนั้น และกำลังเตรียมกองทัพใหญ่ยกมาตีทางตะวันออก เพื่อบังคับให้ประเทศต่าง ๆ เข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนาให้หมด¹ เพิ่มความหวาดระแวงให้กับคนไทยมากยิ่งขึ้นและวิตกว่าข่าวลือนั้นจะกลายเป็นความจริง

ส่วนทางมะริดขุนนางไทยที่ไม่พอใจนโยบายของฟอลคอนที่ส่งชาวอังกฤษไปเป็นเจ้าเมืองและเข้าใจว่าจะยกเมืองมะริดให้แก่อังกฤษจึงปลุกปั่นราษฎรให้ลุกฮือขึ้นทำการสังหารหมู่ชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในเมืองมะริด² สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงลงโทษขุนนางเหล่านั้นอย่างหนักทำให้ความตึงเครียดระหว่างไทยกับอังกฤษค่อยคลายลง

จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเวลานั้น ฟอลคอนระบุว่าพระเพทราชาเป็นผู้บงการอยู่เบื้องหลัง จึงเร่งให้นายพลเดฟาร์จสร้างป้อมที่บางกอกเพราะฟอลคอนต้องการให้กองทหารฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ป้อมบางกอกต่อสู้กับพระเพทราชา แต่การสร้างป้อมล่าช้า ราษฎรที่ถูกเกณฑ์พากันกระด้างกระเดื่อง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงลงอาญาราษฎรเหล่านั้นทั้งหมดโดยใช้ดาบกรีดตั้งแต่ศีรษะลงมาถึงก้นคอหนังเปิดเกือบจรดกะโหลกศีรษะ³ ทำให้คนเกลียดชังพวกทหารฝรั่งเศส นอกจากนี้กองทหารฝรั่งเศสที่มาประจำป้อมบางกอกขาดวินัย เพราะนายพลเดฟาร์จผู้บังคับบัญชาต้องมาประจำที่ราชสำนัก ทหารเหล่านี้เมาเหล้า ล้อเลียนพวกชาวบ้านประพุดิเกะกะต่าง ๆ ซึ่งพฤติกรรม เหล่านี้ไม่ใช่เป็นกริยาของสัมพันธมิตรที่ได้รับหน้าที่ให้รักษาป้อม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ราษฎรไทยเสื่อมความนิยมในทหารฝรั่งเศสประจวบกับมีข่าวลือแพร่หลายในหมู่ราษฎรว่าจะเกิดเหตุการณ์ใหญ่ขึ้นในเดือนมีนาคมและเมษายน เพราะว่าดาวพยุหส์อันเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองจะดลบันดาลให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจเป็นมูลเหตุอันนำไปสู่การยั่วยุให้เกิดการลุกฮือขึ้นต่อต้านฝรั่งเศสก็ได้⁴

1.1.4 การนำกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาในราชอาณาจักรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอนุญาตให้ฝรั่งเศสนำกองทหารเข้าประจำอยู่ที่เมืองบางกอกและเมืองมะริดตามคำสนับสนุนของฟอลคอนถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เพิ่มความตึงเครียดทางการเมืองมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเมืองมะริดและเมืองบางกอกนั้นมีความสำคัญในการเมืองระหว่างประเทศเพราะถือได้ว่าเป็น "ประตูสู่สยาม" แต่สำหรับการเมืองภายในแล้วเมืองบางกอกถือเป็นแหล่งชุมนุมหนาแน่น ตั้งอยู่ตามสองฟากแม่น้ำไปตลอดจนถึงอยุธยา

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 46 เล่ม 28*. หน้า 38.

² กรมศิลปากร. (2507). *ชมมวลไวก์แห่งกรุงสยาม*. หน้า 268-285.

³ กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส*. หน้า 203. (การลงทัณฑ์ทำนองนี้เป็นสิ่งธรรมดาสำหรับขุนนางที่ขัดพระบรมราชโองการ คือใช้ดาบกรีดหนังศีรษะลงมาถึงท่าย่อย).

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 185.

หากคิดจะก่อรัฐประหารในราชอาณาจักรก็สามารถทำได้ง่ายดาย ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตระหนักในเรื่องนี้ดี ดังนั้นการให้กองทหารฝรั่งเศสประจำอยู่ที่เมืองบางกอกก็เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ขุนนางหรือข้าราชการที่อยู่นอกระยะสามารถก่อการกบฏขึ้นได้สะดวก ในขณะที่พระองค์ทรงประทับอยู่ที่เมืองลพบุรี¹

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมิได้ทรงคาดคิดว่าแนวนโยบายของพระองค์จะถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างของพระเพทราชาในการก่อรัฐประหาร เพราะก่อนหน้านี้พระเพทราชาได้เข้าประชุมเสนาบดีตอนที่นายพล เดฟาร์จ คุมทหารฝรั่งเศสจะเข้ามาประจำที่ป้อมบางกอก ท่านได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับนโยบายนี้แม้ว่านโยบายนี้จะอ้างว่าเพื่อป้องกันบ้านเมืองจากการคุกคามของฮอลันดาก็ตามแต่การคัดค้านไม่เป็นผล เนื่องจากขุนนางบางกลุ่มต้องการให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำอยู่ที่ป้อมเมืองบางกอก และราษฎรบางพวกก็ชื่นชมในนโยบายที่ไทยติดต่อกับฝรั่งเศส และการเข้ามาของฝรั่งเศสคือการนำความเจริญรุ่งเรืองเข้ามาด้วย ซึ่งการคัดค้านของพระเพทราชาครั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมิได้ทรงถือเป็นความผิดต่อแผ่นดิน เพราะทรงเห็นว่าสมเด็จพระเพทราชาทำไปด้วยความหวังดีต่อชาติบ้านเมืองโดยแท้จริง²

1.1.5 การประหารของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

มีหลักฐานยืนยันว่าพระอาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2223 ซึ่งพ่อค้าชาวอังกฤษผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า "อย่างไรก็ดีพวกอังกฤษได้ตั้งห้างขึ้นที่สงขลาแล้ว และได้ส่งผู้คนไปช่วยเจ้าเมืองสงขลาจัดแจงสร้างป้อมปราการเพื่อแข็งเมืองต่อพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งขณะนี้กำลังทรงประชวรอยู่ที่นี้ และอาจเป็นเหตุหนึ่งที่พระองค์จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกนานในกรุงสยาม..."³ อาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเริ่มทรุดหนักลงภายหลังจากที่เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสเดินทางออกจากอยุธยาได้เพียงห้าเดือน และพระองค์ก็ต้องทรงทุกข์ทรมานเป็นเวลานาน เพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2228 พระองค์ทรงย้ายไปประทับอยู่ที่เมืองลพบุรีเป็นการถาวร ดังนั้นเมื่อครั้งที่ราชทูตเดอ ลาลูแบร์จะเข้าเฝ้าถวายราชสาส์นจึงต้องไปเข้าเฝ้าที่เมืองลพบุรีซึ่งเกี่ยวกับพระอาการป่วยนี้ เดอ แบส บันทึกไว้ว่า "สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้นทรงมีพระสุขภาพไม่ค่อยจะสมบูรณ์ โดยประชวรด้วยพระโรคไอหืด มาได้ 4-5 ปีแล้วได้ล้มประชวรลงหนักกว่าปกติในเดือนกุมภาพันธ์..."⁴ ดังนั้นในช่วงเวลานี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดแต่งตั้งให้พระเพทราชาว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ต่อ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. หน้า 94.

² ขจร สุขพานิช. (2506). *ออกญาวิไชยเณรและการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์*. หน้า 310-311.

³ กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. หน้า 354.

⁴ กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส*. หน้า 188.

ไปด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระเพทราชามีอำนาจมากพอที่จะกำจัดอิทธิพลของฟอลคอนและขับไล่กองทหารฝรั่งเศสให้ออกไปเสียจากอาณาจักรไทยได้

1.2 ปัจจัยที่ส่งเสริมให้พระเพทราชาก่อการรัฐประหารได้สำเร็จ

หากจะพิจารณาจากสภาพการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นจะพบว่าการที่กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาตั้งอยู่ที่เมืองบางกอกซึ่งถือว่าเป็นประตูสู่อาณาจักรของอยุธยาด้วยความเต็มพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการสนับสนุนของฟอลคอนซึ่งมีตำแหน่งเป็นอัครมหาเสนาบดีในขณะนั้นก็น่าจะมีปัจจัยใดที่เอื้ออำนวยให้การก่อรัฐประหารของพระเพทราชาเป็นไปได้เป็นอย่างดีทั้งนี้เพราะกองทหารของฝรั่งเศสมีอาวุธที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย การที่สมเด็จพระเพทราชาจะขับไล่กองทหารฝรั่งเศสให้ออกจากราชอาณาจักรคงจะทำได้ยาก แต่อาจวิเคราะห์ได้ว่ามีปัจจัยภายในหลายประการที่เอื้ออำนวยให้การก่อรัฐประหารของพระเพทราชาสำเร็จได้ ประการแรกพระเพทราชารับราชการเป็นขุนนางฝ่ายปกครองในตำแหน่งสมุหพระคชบาลจางวางขวาในกรมพระคชบาลขวาซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งสูงในฝ่ายปกครองมีกำลังไพร่พลในความปกครองจำนวนมาก นอกจากนี้การที่มารดาของพระเพทราชาเป็นพระนมและน้องสาวเป็นสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทำให้พระเพทราชามีความใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บรรดาขุนนางและข้าราชการส่วนใหญ่รู้จักคุ้นเคยกับพระเพทราชาเป็นอย่างดี เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชบันทึกไว้ว่า "ออกพระพิพิธราชาซึ่งเรียกกันให้เพี้ยนไปว่า เพทราชา เป็นผู้บังคับบัญชาเหล่าช้างและเหล่าม้าทั้งปวงอยู่และนับว่าเป็นกรมที่ใหญ่โตกรมหนึ่งแห่งราชอาณาจักร..."¹ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระเพทราชามีไพร่พลในสังกัดอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งตัวพระเพทราชาเองก็เป็นคนที่มีจิตใจโอบอ้อมอารีเป็นที่รักของประชาชน ลาลูแบร์ ยังเขียนบรรยายลักษณะของพระเพทราชาไว้ว่า "ท่านเป็นคนใจดีสงบเสงี่ยม ราษฎรก็รักใคร่นิยมนับถือมาก และพากันคิดว่าท่านเป็นคนมีวิชาความรู้ และฉลาดเฉลียวหลักแหลมน่านับถือ เพราะท่านเข้าใจผูกน้ำใจไพร่พลและกล้าหาญ..."²

ประการที่สองในช่วงตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งให้พระเพทราชาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ทำให้พระเพทราชามีอำนาจบังคับบัญชาขุนนางในราชสำนักมากขึ้น ความนิยมชมชอบในตัวพระเพทราชาในหมู่ขุนนางและราษฎรปรากฏเด่นชัดอย่างมาก เมื่อพระเพทราชาได้คัดค้านนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงยินยอมให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำยังป้อมเมืองมะริดและบางกอก และการที่พระเพทราชาเคยบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนามาก่อนจึงมีความสนิทสนมกับสังฆราชภิกษุสงฆ์แห่งเมืองละโว้³ ดังนั้นเมื่อพระเพทราชาแสดงเจตนารมย์ว่าจะขับไล่ฝรั่งเศส

¹ เดอ ลาลูแบร์. (2510). ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. หน้า 398.

² องค์การคำคุณศัพท์. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 2. หน้า 73.

³ กรมศิลปากร. (2508). บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอบาส. หน้า 201.

ออกนอกราชอาณาจักร พระองค์จึงได้รับความร่วมมือจากพระสงฆ์ช่วยปลุกปั่นให้ราษฎรตามหัวเมืองลุกฮือขึ้นเป็นกำลังสนับสนุนที่สำคัญ ส่งผลให้พระเพทราชามีฐานกำลังทางการเมืองเข้มแข็งขึ้น ด้วยเหตุนี้การก่อรัฐประหารของสมเด็จพระเพทราชาจึงกระทำได้ในเวลาอันรวดเร็ว โดยปราศจากการขัดขวางของขุนนางฝ่ายต่าง ๆ

2. การก่อการรัฐประหารของพระเพทราชา

เมื่อพระเพทราชาไม่สามารถที่จะทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเปลี่ยนพระทัยในเรื่องการนำกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำที่เมืองบางกอกและเมืองมะริดได้ทำให้บรรดาขุนนางบางกลุ่มที่ต้องเสียผลประโยชน์ด้านการค้ากับชาวต่างชาติเพราะนโยบายการผูกขาดทางการค้าและการเก็บภาษีอากรที่สูงมากของฟอลคอน นอกจากนี้การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงไว้วางพระทัยให้ฟอลคอนดำเนินกิจการบ้านเมือง และดำเนินการปกครองทั่วพระราชอาณาจักรด้วยอำนาจสิทธิ์ขาด¹ แม้ว่าขุนนางในราชสำนักจะพยายามทูลถึงความผิดของฟอลคอนต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่ก็ไม่เป็นผลสร้างความผิดหวังให้กับขุนนางไทยและคอยคิดหาโอกาสที่จะกำจัดฟอลคอนและกองทหารฝรั่งเศสอยู่ตลอดเวลา โดยไม่กล้าที่จะทำอะไรให้เด็ดขาดลงไป

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2231 อาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเริ่มทรุดหนักขึ้นและใกล้จะสวรรคต พระเพทราชาจึงสั่งให้ตั้งกองทหารล้อมพระราชวังลพบุรี และจัดเตรียมผู้คนพร้อมด้วยอาวุธจำนวนมากส่งไปยังบ้านของขุนหลวงสรศักดิ์ ส่วนพระเพทราชาก็ไปประชุมนัดหมายกับขุนนางที่ศีกพระเจ้าเหาเพื่อเตรียมแผนการที่จะก่อการรัฐประหาร พระเพทราชาอาศัยเหตุผลความไม่พอใจของบุคคลต่าง ๆ เป็นข้ออ้างในการส่งไพร่พลล้อมพระราชวังลพบุรี จากนั้นพระเพทราชาได้ให้ขุนหลวงสรศักดิ์ดำเนินการจับกุมตัวฟอลคอนพร้อมกับทหารฝรั่งเศสที่อยู่ในลพบุรีมาคุมขังไว้ และควบคุมตัวพระปีย์ในข้อหาที่พระปีย์สมคบคิดกับฟอลคอนและทหารฝรั่งเศสในเมืองลพบุรีคิดก่อการกบฏชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงให้นำตัวพระปีย์กับฟอลคอนไปประหารชีวิต²

หลังจากพระเพทราชาประหารชีวิตพระปีย์และฟอลคอนแล้ว ในตอนแรกพระเพทราชาคิดจะถวายราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัยทศพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ขุนหลวงสรศักดิ์ไม่เห็นด้วยและต้องการมอบราชสมบัติให้แก่พระเพทราชาเท่านั้น ดังนั้นพระเพทราชาจึงส่งนายทหารลงมาทูลเชิญเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้านายพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งประทับอยู่ที่อยุธยาให้เดินทางขึ้นไปยังพระราชวังลพบุรี เจ้าฟ้าอภัยทศได้ทราบสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวรหนัก และพระเพทราชากำจัดพระปีย์กับฟอลคอนเสียแล้วก็เข้าใจว่าพระเพทราชาจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์จึงรีบเดินทางไปพบ

¹ กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอบาส*. หน้า 60.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาธรรมศาสตร์. (2545). *พระราชพงศาวดารไทยบรมพิมาน*. หน้า 287-289.

พระเพทราชาทันที พระเพทราชาให้การต้อนรับและถวายการรับรองเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยอย่างดี แต่หลังจากนั้นอีก 2 วัน ขุนหลวงสรศักดิ์ได้นำตัวเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ณ ตำบลวัดทรายก'¹

ภายหลังสำเร็จโทษเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยแล้ว พระเพทราชาจึงทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ที่เมืองลพบุรีภายใต้ราชวงศ์บ้านพลูหลวง เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทราบถึงการกระทำของพระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์พระองค์ทรงดรามพระทัยถึงกับรับสั่งประณามพระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์ว่าเป็นกบฏต่อพระองค์และเสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งสุทธาสวรรย์ในพระราชวังลพบุรีในวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2231²

เรื่องสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าทรงสวรรคตด้วยสาเหตุใดมีเสียงร่ำลือว่าพระองค์อาจจะถูกวางยาพิษเพราะมีบันทึกของเดอแบสที่กล่าวว่า "เขาพากันขนานนามให้ (พระเพทราชา) อย่างเปิดเผยว่าอำยคนทรยศ มีผู้กล่าวอย่างอาจหาญว่า เขาได้ถวายยาพิษแก่ในหลวง..."³

หากอาศัยหลักฐานของพ่อค้าอังกฤษและฮอลันดาที่บันทึกไว้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่ได้สวรรคตเนื่องมาจากอาการประชวร แต่คงจะเสด็จสวรรคตเพราะถูกวางยาพิษหรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งที่มีผลทำให้สวรรคตในทันที⁴

ส่วนในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้บันทึกไว้ว่าเมื่อขุนหลวงสรศักดิ์จับกุมพระปิย พระปิยส่งเสียงร้องเรียกให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชช่วย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ยินเสียงพระปิยร้องขึ้นก็ตกพระทัยและสวรรคตในทันที⁵

ในปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานยืนยันที่แน่ชัดเกี่ยวกับการสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่พอจะทราบว่าภายหลังสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต พระเพทราชาก็ได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติถือเป็นการเริ่มต้นราชวงศ์บ้านพลูหลวงและเป็นอันสิ้นสุดราชวงศ์ปราสาททอง

3. การก้าวขึ้นสู่อำนาจของสมเด็จพระเพทราชา

หลังจากที่พระเพทราชาประหารชีวิตเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รวมทั้งพระปิยโอรสบุญธรรมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (2545). พระราชพงศาวดารไทยบรมพิมาน. หน้า 287-289.

² กรมศิลปากร. (2505). ไทยบรมพิมาน. หน้า 483.

³ กรมศิลปากร. (2508). บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอแบส. หน้า 279.

⁴ กรมศิลปากร. (2520). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5. หน้า 81.

⁵ กรมศิลปากร. (2505). เล่มเดิม. หน้า 485.

ตลอดจนเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ (พลคอน) แล้ว ก็ทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์องค์ที่ 29 ของกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า "สมเด็จพระเพทราชา"

3.1 พระราชประวัติของสมเด็จพระเพทราชา

สมเด็จพระเพทราชามีพระนามตามพระราชพงศาวดารว่า "สมเด็จพระมหาบุรุษ"¹ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพระชนมายุ 56 พรรษา ทรงเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์บ้านพลูหลวงซึ่งเป็นราชวงศ์สุดท้ายของอยุธยาก่อนการเสียกรุงครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310

3.1.1 ความเป็นมาเรื่องชาติกำเนิด

ความเป็นมาเรื่องชาติกำเนิดของสมเด็จพระเพทราชาไม่เด่นชัดนักเพราะหลักฐานตามพระราชพงศาวดารไม่ได้ระบุเกี่ยวกับชาติกำเนิดของพระองค์ไว้ กล่าวแต่เพียงว่าเดิมเป็นคนบ้านพลูหลวง พระมารดาเป็นพระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่วนสมเด็จพระเพทราชาได้ติดตามพระมารดาเข้ามาในพระราชวังด้วยแต่อาศัยหลักฐานจากชาวตะวันตกที่บันทึกไว้หลายความเห็นก็พอจะให้ความกระจ่างในเรื่องชาติกำเนิดของสมเด็จพระเพทราชาได้บ้าง เช่น

หลักฐานจากบันทึกของบาทหลวงเดอบาส^{*} กล่าวว่าสมเด็จพระเพทราชาเป็นผู้ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดปรานมากเนื่องจากเป็นบุตรชายของพระนมคนหนึ่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช² ส่วนเอกสารบันทึกของ ลาลูแบร์^{**} ระบุว่าพระมารดาของสมเด็จพระเพทราชานั้นเป็นพระนมของพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบันซึ่งก็หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช³

ส่วนบันทึกของบาทหลวงดาร์ต^{***} ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชาติกำเนิดของสมเด็จพระเพทราชาว่าได้เข้าพบบุคคลผู้หนึ่งซึ่งดาร์ตระบุชื่อว่า "Elephant Prince" ผู้ถือกำเนิดวันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช⁴ เมื่อพิจารณบันทึกของแกมปีเฟอร์^{****} ซึ่งบันทึกไว้ว่า "พระนารายณ์มหาราชทรงรักใคร่นับถือสมเด็จพระเพทราชาเป็นสหายอันสนิทของพระองค์และ

¹ กรมศิลปากร. (2505). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์*. หน้า 483.

^{*} บาทหลวงเยซุอิต ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาอยุธยาพร้อมกับราชทูตเดอ ลาลูแบร์ ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.

² กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทเดอ บาส*. หน้า 57.

^{**} ราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาอยุธยาตอนปลายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.

³ เดอ ลาลูแบร์. (2510). *ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1*. แปลโดยสันต์ ท. โกมลบุตร. หน้า 297.

^{***} บาทหลวงชาวฝรั่งเศสคนแรกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.

⁴ ขจร สุขพานิช. (2517 พฤศจิกายน). "บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศไทย," ศิลปากร. 18(4) : 198-199.

^{****} แพทย์ประจำบริษัการค้าของฮอลันดาเดินทางเข้าในอยุธยาพร้อมกับคณะทูตของฮอลันดา

สมเด็จพระเพทราชาผู้นี้เป็นบุตรของพระภคินีของพระองค์ และภคินีกับบิดาของสมเด็จพระเพทราชาเล่าก็เป็นชายาของพระเจ้าแผ่นดินอีกโสดหนึ่ง..."¹ หลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติที่บันทึกไว้นี้จะพบว่ามีข้อมูลที่ตรงกันอยู่ข้อหนึ่งคือสมเด็จพระเพทราชาเป็นบุตรพระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและพระนมคนนี้อาจมีศักดิ์เป็นพี่สาวของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย ซึ่งในข้อนี้จักร สุขพานิช ได้อธิบายรายละเอียดจากบันทึกของแกมปีเฟอร์ในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเพทราชาว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงเป็นโอรสของพระเชษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่วนพระชนนีฐานและพระบิดาของสมเด็จพระเพทราชาเป็นนางสนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังนั้นตามศักดิ์สมเด็จพระเพทราชาเป็นหลาน (น้า) ของสมเด็จพระนารายณ์ แต่แกมปีเฟอร์ไม่ได้ระบุไว้ว่าผู้ใดเป็นพระบิดาของสมเด็จพระเพทราชา เมื่อพระเชษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้กำเนิดสมเด็จพระเพทราชาก็พอดีสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงประสูติ เด็กทั้งสองจึงได้ร่วมนมมารดาเดียวกัน ดังนั้นพระมารดาของสมเด็จพระเพทราชาก็ต้องอยู่ในพระราชวังจึงสามารถถวายนมให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ ส่วนพระมารดาของสมเด็จพระเพทราชาเป็นพระเชษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ต้องหมายความว่าพระมารดาของสมเด็จพระเพทราชาทรงร่วมพระราชบิดากับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังนั้นฐานะของสมเด็จพระเพทราชาจึงมีทั้งคาน และน้า เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งตรงกับบันทึกของครูบ่งที่กล่าวว่า "สมเด็จพระเพทราชาทรงเป็นญาติกับสมเด็จพระนารายณ์ พระชนนีฐานของพระองค์เป็นถึงสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์..."²

สำหรับการที่สมเด็จพระเพทราชาเข้ารับราชการในตำแหน่งจางวางกรมศบาลขวานั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ให้ความเห็นว่าสมเด็จพระเพทราชานี้มีฐานะในราชการที่ค่อนข้างประหลาด กล่าวคือในแง่ของระบบราชการ สมเด็จพระเพทราชาเป็นขุนนางในฝ่ายปกครองในตำแหน่งสมุหพระศบาล จางวางขวา กรมพระศบาลขวา ซึ่งถือเป็นตำแหน่งอันสูงสุด และมีอำนาจค่อนข้างมาก สำหรับบุคคลซึ่งมีตำแหน่งเพียงแค่ "ออกพระ"³ ทำให้เข้าใจว่าสมเด็จพระเพทราชาน่าจะเป็นข้าหลวงเดิมในราชสำนักและที่สำคัญสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงไว้วางพระทัยในตัวสมเด็จพระเพทราชาอย่างมากด้วย เพราะหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวไว้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงรับพระราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่เป็นพระสนมเมื่อนางตั้งครรภ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงพระราชทานให้กับสมเด็จพระเพทราชา⁴

¹ กรมศิลปากร. (2508). ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์. พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพนายร้อยศยามานนท์. หน้า 35.

² กรมศิลปากร. (2522). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับครูบ่ง. หน้า 76.

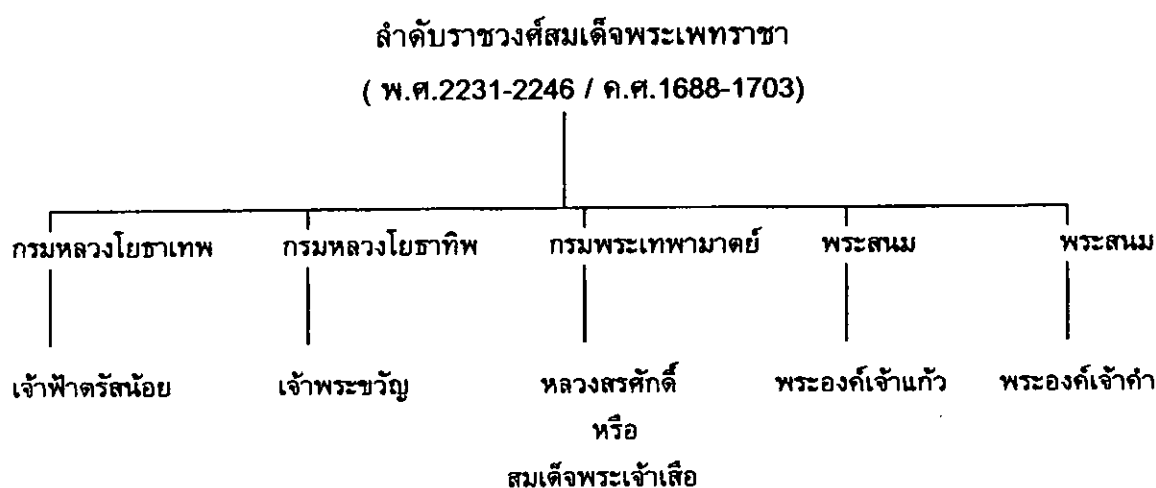
³ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537). การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. หน้า 72-73.

⁴ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ. หน้า 458.

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่าแม่สมเด็จพระเพทราชาจะมีพื้นเพเดิมเป็นชาวบ้านพลหลวงตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของไทย แต่จากหลักฐานของชาวตะวันตกตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลของ ขจร สุขพานิช ทำให้พอจะเชื่อได้ว่าสมเด็จพระเพทราชาน่าจะเป็นเชื้อพระวงศ์องค์หนึ่งในราชวงศ์ปราสาททองและจะต้องมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างมากด้วยเช่นกัน

3.2 การสถาปนาราชวงศ์บ้านพลหลวงของสมเด็จพระเพทราชา

ภายหลังการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว สมเด็จพระเพทราชาทรงทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ภายใต้ราชวงศ์บ้านพลหลวงโดยใช้ชื่อราชวงศ์ตามบ้านเดิมของพระองค์

ที่มา : แปลงจากพงศาวดารกรุงเก่า. (พ.ศ. 2501). หน้า 499-500.

3.2.1 การสถาปนารวมพระราชวังบวรสถานมงคล

เมื่อสมเด็จพระเพทราชาติดก่อการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น บุคคลสำคัญที่ให้ความสนับสนุนจนพระองค์กระทำการได้สำเร็จคือหลวงสรศักดิ์พระโอรสของสมเด็จพระเพทราชา

ดังนั้นภายหลังพระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเพทราชาเสร็จสิ้นพระองค์ก็ทรงสถาปนาหลวงสรศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลตำแหน่งพระมหาอุปราชที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "เจ้าวังหน้า" ซึ่งถือเป็นตำแหน่งที่มีบทบาทในทางการเมืองสูงมากในด้านการสนับสนุนการครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ ส่วนใหญ่จะเป็นพระราชโอรสหรือพระอนุชาของพระมหากษัตริย์ หลักฐานจากบันทึกทำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมกล่าวถึงความสำคัญของตำแหน่งนี้ไว้ว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลจะเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากพระมหากษัตริย์ เพราะเป็นตำแหน่งที่เป็นรองจากพระมหากษัตริย์มีบทบาททางการเมืองมาก และมีไพร่พลในครอบครองจำนวนมากด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผู้จะได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากกษัตริย์ หรือแม้แต่อาจจะเป็นผู้ดำเนินการชิงราช

สมบัติเสียเอง ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลยังเป็นผู้รับราชการจากพระมหากษัตริย์ และเป็นตำแหน่งสูงสุดในสายของพระบรมวงศานุวงศ์ในการกระทำพิธีดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งพระองค์ทรงต้องเป็นผู้เริ่มพิธีก่อนบุคคลอื่น นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชายังโปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลประทับที่วังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นวังเดียวกับที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประทับอยู่เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช

เนื่องจากอำนาจที่สูงสุดของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนี้เองจึงทำให้ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงทำการยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระเพทราชาและสำเร็จโทษเจ้าพระขวัญราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชาเพื่อจะได้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์

3.2.2 การสถาปนาพระอัครมเหสีและพระบรมวงศานุวงศ์

แม้ว่าสมเด็จพระเพทราชาจะทรงยกย่องสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและราชวงศ์ปราสาททองแต่สิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์สมบัติของพระองค์ก็มิได้รับการยอมรับเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากชาติกำเนิดที่คลุมเครือของพระองค์ทำให้ขาดเอกภาพทางการเมือง ดังนั้นเพื่อความมั่นคงในพระราชอำนาจการปกครองบ้านเมือง สมเด็จพระเพทราชาจึงทรงสถาปนากรมหลวงโยธาเทพพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ส่วนกรมหลวงโยธาทิพซึ่งเป็นพระภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสถาปนาเป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวา และมเหสีเดิมเป็นมเหสีกลาง ทรงตั้งราชบุตรของพระองค์ทรงพระนามว่าฉิมซึ่งประสูติจากสนมเป็นพระม่ายอยู่ห้วนนางพระยา เจ้าหลานเธอพระองค์แก้วบุตรท้าวศรีจุฬาลักษณ์ซึ่งเป็นพระขนิษฐา และเป็นสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบดีวิวัตรย์ หลวงกริณทรคชประสิทธิ์ทรงบาศซ้าย ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระองค์ทรงตั้งเป็นเจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ ส่วนขุนทัพพลภักดีตั้งเป็นเจ้าพระยาอินทอภัย และทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องยศพร้อมตามตำแหน่งฐานานุกิตติทุกพระองค์

นอกจากนี้ทรงโปรดพระราชทานยศและตำแหน่งแก่ข้าราชการบริพารที่จงรักภักดีและมีส่วนช่วยสนับสนุนการก่อรัฐประหารของพระองค์ โดยตั้งหลวงจอบคชประสิทธิ์ทรงบาศขวา ในกรมช้างซึ่งเป็นเพื่อนคู่คิดเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข หรือ "เจ้าวังหลัง" ส่วนเจ้าพระยาสุรสงครามสหายสนิทที่ร่วมสนับสนุนให้ก่อการรัฐประหารได้สำเร็จทรงพระราชทานเครื่องยศศักดิ์ให้มีอำนาจเท่ากับกรมพระราชวังหลัง นายบุญมากข้าหลวงเดิมทรงตั้งเป็นพระยาวิชิตภูกบาล แต่ต่อมาภายหลังสมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงกลางแกลงพระทัยกรมพระราชวังหลังและเจ้าพระยาสุรสงครามเนื่องจากมีอริสวียศ และมีบริวารมากเกรงว่าจะคิดการก่อกบฏต่อราชบัลลังก์จึงได้กำจัดเสีย ส่วนภรรยาและบุตรของพระยาสุรสงครามโปรดให้ชุบเลี้ยงไว้อย่างดี และทรงพระกรุณาตั้งขุนองค์บุตรเจ้าพระยาสุรสงครามให้ดำรงตำแหน่งแทนบิดาพร้อมทั้งพระราชทานเครื่องยศให้ตามตำแหน่ง¹

¹ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ. หน้า 293-295.

บทที่ 4

อยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา

สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ด้วยฐานะทางการเมืองที่ไม่มั่นคงนักกล่าวคือพระองค์เคยเป็นขุนนางในราชสำนักมาก่อน ดังนั้นสิทธิธรรมในการสืบราชสมบัติ ย่อมไม่อาจเทียบได้กับบรรดาพระอนุชา และพระราชวงศ์อื่น ๆ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อเป็นเช่นนี้ ศูนย์กลางแห่งอำนาจย่อมสั่นคลอนเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดความรุนแรงทางการเมืองหลายครั้งทั้งในลักษณะการก่อกบฏหรือการตั้งแข็งเมือง เช่นกบฏเจ้าเมืองนครราชสีมา กบฏเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้ยังกบฏธรรมเถียรและกบฏบุญกว้าง ส่วนปัญหาภายนอกก็คือการที่พ่อค้าชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาภายในอยุธยาบ่อยลง เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านเศรษฐกิจ แต่สมเด็จพระเพทราชาทรงสามารถปราบปรามกบฏและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตลอดจนปกครองแผ่นดินด้วยความสงบเรียบร้อยตลอดรัชกาล

1. การเมืองการปกครองในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาปัญหาทางด้านการเมืองนับเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชาติบ้านเมืองและต่อสถาบันการปกครองอย่างมากโดยเฉพาะปัญหาภายใน ส่วนการเมืองที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับต่างประเทศก็ยังคงดำเนินต่อไปด้วยดีตลอดรัชกาล

1.1 การเมืองภายในราชอาณาจักร

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองขึ้นหลายด้าน ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นการก่อกบฏของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และเจ้าเมืองนครราชสีมา ซึ่งไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของสมเด็จพระเพทราชา นอกจากนี้ยังมีปัญหาการเข้ามาของกองทหารฝรั่งเศสที่สมเด็จพระเพทราชาต้องการที่จะขับไล่ให้ออกไปจากอาณาจักรไทย ซึ่งปัญหาเหล่านี้สมเด็จพระเพทราชาทรงต้องใช้เวลาเกือบตลอดรัชกาลของพระองค์เพื่อรักษากันเมืองให้สงบสุข

1.1.1 การขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกจากราชอาณาจักร

ภายหลังการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชา พระองค์ทรงดำเนินการจับกุมนายทหารฝรั่งเศสบางคนซึ่งอยู่ที่เมืองละโว้โดยทหารเหล่านี้ล้วนเป็นผู้บังคับกองทหารรักษาพระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากนี้ชาวยุโรปบางคนที่เป็นชาติดังกฤษและชาติอื่นๆ ที่เป็นทหารประจำตัวของพอลคอนรวมทั้งชาวต่างชาติที่นับถือศาสนาคริสต์ ยกเว้นพวกฮอลันดาซึ่งต่อสู้ไม่ยอมให้จับกุม¹ จากนั้นสมเด็จพระเพทราชาโปรดให้พระยา โกษาธิบดี(ปาน)

¹ กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 เล่ม 20*. หน้า 271-272.

เจ้าพระยาพระคลังเดินทางไปยังป้อมบางกอกโดยอ้างพระราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้นายพลเดฟาร์จเดินทางไปเข้าเฝ้ายังเมืองลพบุรี และให้นำกองทหารฝรั่งเศสที่รักษาป้อมบางกอกมาด้วยแต่นายพลเดฟาร์จกลับไม่ปฏิบัติตาม เดินทางมาล่าพัง สมเด็จพระเพทราชาจึงบังคับให้นายพลเดฟาร์จเขียนจดหมายถึงพลตรี ดู บรูว์ซิ่ง เพื่อให้ นำกองทหารฝรั่งเศสจากเมืองมะริดขึ้นมายังเมืองลพบุรี ส่วนทหารฝรั่งเศสที่เมืองบางกอกนั้นนายพลเดฟาร์จขออนุญาตต่อสมเด็จพระเพทราชากลับไปสั่งการเองเพราะเป็นระเบียบของทางการทหารฝรั่งเศสที่ไม่ยอมรับคำสั่งจากผู้ใดเป็นอันขาดถ้าผู้บังคับบัญชาไม่ได้เป็นผู้ออกคำสั่งด้วยตนเอง นายพลเดฟาร์จยอมให้บุตรชายของเขาไว้เป็นตัวประกัน¹

เมื่อนายพลเดฟาร์จเดินทางกลับมายังป้อมบางกอกก็ไม่ยอมนำกองทหารฝรั่งเศสกลับขึ้นมายังลพบุรี สมเด็จพระเพทราชาจึงให้บุตรชายนายพลเดฟาร์จเขียนจดหมายบอกไปยังนายพลเดฟาร์จว่ากำลังจะถูกประหารชีวิตให้นายพลเดฟาร์จรีบนำกองทหารฝรั่งเศสขึ้นมายังลพบุรีแต่นายพลเดฟาร์จปฏิเสธและออกคำสั่งถอนทหารฝรั่งเศสจากป้อมเล็กทางฝั่งตะวันตกมาประจำที่ป้อมใหญ่ทางฝั่งตะวันออกขณะเดียวกันก็จุดไฟเผาบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้กับป้อมฝั่งตะวันตกพร้อมกับทำลายป้อมเล็กทั้งหมด จากนั้นก็ได้รวบรวมดินปืน กระสุนปืน ปืนใหญ่ มาไว้ยังป้อมฝั่งตะวันออกโดยมีทหารฝรั่งเศสเพียง 250 คน รักษาป้อมไว้ ฝ่ายไทยสมเด็จพระเพทราชาทรงเกณฑ์ทหารอาสาชาวต่างชาติทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในอยุธยาเวลานั้น เช่น พวกแขกมัวร์ แขกมลายู จีน มอญ ไทย และโปรตุเกส ส่วนพวกฮอลันดาทำหน้าที่จัดหาอาวุธให้ไทยซึ่งการรบกับฝรั่งเศสครั้งนี้พระยาโกษาธิบดี (ปาน) ทำหน้าที่เป็นผู้บัญชาการรบฝ่ายไทย²

นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชาโปรดให้จับกุมชาวคริสต์และบาทหลวงที่อยู่อยุธยาทั้งหมดแม้แต่สังฆราชแห่งเมเซลโลโปลิสหัวหน้าคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสก็ถูกควบคุมตัวด้วย ต่อมาสมเด็จพระเพทราชามีรับสั่งให้ปล่อยตัวบุตรชายนายพลเดฟาร์จและส่งคืนตัวไปยังป้อมบางกอกเพราะสมเด็จพระเพทราชาทรงคิดว่านายพลเดฟาร์จอาจจะเลิกรบกับไทยและเดินทางออกจากป้อมบางกอก แต่สมเด็จพระเพทราชาทรงคาดคิดเพราะนายพลเดฟาร์จกลับสั่งให้ทหารฝรั่งเศสในป้อมบางกอกเตรียมการรบกับไทยต่อไป³

การรบระหว่างไทยกับทหารฝรั่งเศสที่ป้อมบางกอกเริ่มรุนแรงมากขึ้น เมื่อทหารฝรั่งเศสจับกุมคนไทยที่เข้าไปใกล้ป้อมและฆ่าเอาศพเสียบประจานไว้ที่ป้อม เป็นเหตุให้คนไทยโกรธแค้นจึงกราบทูลสมเด็จพระเพทราชาขอพระราชทานุญาตขุดสนามเพลาะล้อมป้อมไว้ เพื่อจะได้จับพวกฝรั่งเศส แต่สมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงโปรดอนุญาตเพียงแต่ทรงให้ล้อมป้อมและให้ทหารดูแลทั้งทางบกและทางเรือคอยป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสออกจากป้อมมาทำร้ายคนไทยได้⁴

¹ กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 81*. หน้า 27.

² กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 เล่ม 20*. หน้า 279.

³ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 35 เล่ม 21*. หน้า 80.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 81-82.

นายพลเดฟาร์จเห็นว่าหากสถานการณ์เป็นเช่นนี้พวกฝรั่งเศสคงจะต้องขาดเสบียงอาหาร และชาวฝรั่งเศสต้องอดอาหารตายกันหมดจึงตัดสินใจจะขอเจรจาสงบศึกโดยมอบหมายให้มองซิเออร์แวร์เรต์เป็นตัวแทนมาเจรจากับออกญาโกษาธิบดี (ปาน) จะขอยืมเรือและเงิน 300 ชั่ง เพื่อใช้ในการซื้อเรือและเสบียงอาหารเตรียมเดินทางออกจากประเทศไทย โดยนายพลเดฟาร์จเรียกร้องให้ข้าราชการไทยลงเรือไปด้วยเพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายไทยจะไม่ทำอันตรายต่อชาวฝรั่งเศส เมื่อเรือไปถึงด่านภาษีปากน้ำ ต่างฝ่ายจะคืนตัวประกันให้แก่กัน ฝ่ายไทยได้ย้ำว่าถ้าฝ่ายฝรั่งเศสผิดสัญญาไทยจะจับตัวสังฆราชแห่งเมเดลโปลิส และมองซิเออร์แวร์เรต์ตลอดจนพวกมิชชันนารีและคนฝรั่งเศสที่อยู่ในไทยทั้งหมดทันที¹ หนังสือสัญญาระบุว่าเมื่อนายพลเดฟาร์จกับกองทหารฝรั่งเศสได้ไปถึงเมืองปอนดีเชรีแล้ว นายพลเดฟาร์จจะต้องส่งเรือซึ่งได้ไปจากเมืองมะริดกลับคืนมายังเมืองมะริด²

สมเด็จพระเพทราชาทรงปรารถนาที่จะให้ชาวฝรั่งเศสออกไปจากประเทศไทยโดยเร็ว จึงทรงจัดหาเรือให้ตามที่นายพลเดฟาร์จขอมาทุกประการ นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชาทรงมีรับสั่งให้หยุดการทารุณต่อนักบวชและชาวฝรั่งเศสในอยุธยา ส่วนชาวฝรั่งเศสก็เตรียมตัวที่จะเดินทางกลับไปยังประเทศของตน แต่มาเกิดปัญหาเรื่องที่มาตามฟอลคอนพร้อมกับบุตรชายและชาวคริสตังจำนวนหนึ่งได้หลบหนีออกจากอยุธยามีนายทหารชาวฝรั่งเศสชื่อมองซิเออร์แซนด์มาร์ให้การช่วยเหลือโดยหลบหนีมายังเมืองบางกอก เพื่อขอให้กองทหารฝรั่งเศสช่วยพาออกจากเมืองไทยเพราะต้องการหนีให้พ้นจากอิทธิพลของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งนางกล่าวหาว่าเป็นผู้ข่มขู่จะทำร้ายนางเพราะต้องการนางเป็นภรรยา³ ทำให้นายพลเดฟาร์จวิตกว่าจะทำให้สถานการณ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสยุ่งยากขึ้นไปอีก ดังนั้นนายพลเดฟาร์จจึงปฏิเสธที่จะให้การช่วยเหลือมาตามฟอลคอนแล้วนำเรื่องไปแจ้งต่อพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ซึ่งดำรงตำแหน่งพระยาพระคลังในขณะนั้น จากนั้นนายพลเดฟาร์จได้เรียกประชุมนายทหารชาวฝรั่งเศสและแจ้งเหตุผลว่าหากฝรั่งเศสไม่ยอมส่งตัวมาตามฟอลคอนให้แก่ฝ่ายไทยแล้วทหารฝรั่งเศสตลอดจนชาวฝรั่งเศสทุกคนที่อยู่ในอยุธยาต้องล้มตายกันหมด นอกจากนี้นายพลเดฟาร์จได้ขอร้องต่อพระยาพระคลังขอให้มาตามฟอลคอนและครอบครัวของนางมีสิทธิเลือกที่จะอยู่ที่ไหนตามความพอใจและให้อิสระในการนับถือศาสนาหากนางต้องการจะแต่งงานใหม่ก็ให้นางมีสิทธิเลือกได้ตามความพอใจของนาง รวมทั้งครอบครัวของนางที่ไม่ต้องอยู่ใต้บัญชาของผู้ใด⁴

แม้ว่าไทยต้องยอมทำสัญญากับฝรั่งเศสด้วยเรื่องของมาตามฟอลคอนอีกเรื่องหนึ่งเพื่อให้ฝรั่งเศสยินยอมมอบตัวมาตามฟอลคอนให้กับไทยอย่างเต็มใจนั้นส่งผลให้ทั้งไทยและฝรั่งเศส

¹ พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา. หน้า 261.

² กรมศิลปากร. (2511). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 35 เล่ม 21. หน้า 82-83.

³ กรมศิลปากร. (2507). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 16. หน้า 240-241.

⁴ กรมศิลปากร. (2510). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 35 เล่ม 20. หน้า 321.

เศสต่างหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ดังนั้นฝ่ายไทยจึงยึดเรือซึ่งบรรทุกปืนใหญ่ เสื้อผ้า พลทหาร และของอื่นๆ โดยจะไม่ยอมคืนให้ถ้าหากนายพลเดฟาร์จไม่ยอมส่งตัวข้าราชการไทย ซึ่งนายพลเดฟาร์จพาตัวไปถึงสันดอนเพราะกลัวว่าหากคืนข้าราชการไทยมาแล้วไทยจะยังคงยึดเรือ และสิ่งของต่าง ๆ ไว้ทำให้ไทยกับฝรั่งเศสต้องเจรจากันอีกครั้งโดยไทยให้การยืนยันว่าฝรั่งเศสต้องส่งข้าราชการไทยคืนตามที่ได้สัญญาไว้ แต่นายพลเดฟาร์จไม่สนใจต่อคำสัญญา กลับออกคำสั่งให้ทหารฝรั่งเศสออกเรือทันที และไม่ยอมส่งตัวข้าราชการไทยสองคนที่นำไปเป็นตัวประกันคืนให้กับไทย นอกจากนี้นายพลเดฟาร์จยังได้นำตัวมองซิเออร์เวเรตีไปด้วย¹

ตามธรรมเนียมของไทยเมื่อมีการทำผิดสัญญาที่ให้ไว้จะต้องถูกลงโทษสถานหนักเมื่อนายพลเดฟาร์จทำผิดสัญญาต่อไทย พระยาพระคลังจึงดำเนินการจับกุมชาวฝรั่งเศสทั้งหมดที่ตกค้างอยู่ในอยุธยาทันที รวมทั้งสังฆราชแห่งเมเดลโลโปลิสก็ต้องถูกควบคุมตัวพร้อมกับชาวคริสต์ทั้งหมด และส่งตัวชาวฝรั่งเศสทุกคนที่ถูกจับกุมไปทำงานโยธาโดยไม่มีข้อยกเว้น นอกจากนายแพทย์ชาวฝรั่งเศสชื่อมองซิเออร์โปมาร์คเท่านั้น² เอกสารของชาวต่างชาติบันทึกไว้ว่าชาวฝรั่งเศสที่ถูกจับในเวลานั้นต้องได้รับความทุกข์ทรมาน และอดอยากมากถึงกับต้องขออาหารจากคนไทยซึ่งก็ถูกคนไทยดูถูกเหยียดหยามด้วยถ้อยคำที่หยาบคาย³

ขณะเดียวกันนายพลเดฟาร์จกับทหารฝรั่งเศสได้เดินทางไปยึดเกาะภูเก็ต ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกและอยู่ตรงข้ามกับเมืองนครศรีธรรมราชไว้ได้ จากนั้นนายพลเดฟาร์จได้พยายามติดต่อกับพระยาพระคลัง เพื่อเรียกร้องขอให้ไทยคืนชาวฝรั่งเศสที่ยึดไว้เป็นเชลย และชาวของต่าง ๆ ให้ฝรั่งเศสพร้อมกับขอเกาะภูเก็ตให้เป็นเมืองท่าทางการค้าของบริษัทฝรั่งเศสฝ่ายอินเดียอีกด้วยสร้างความโกรธแค้นให้กับพระยาพระคลังเป็นอย่างมากถึงกับคิดจะรบกับฝรั่งเศสพร้อมออกคำสั่งไปยังเจ้าพนักงานที่เกาะภูเก็ตห้ามมิให้ส่งเสบียงอาหารหรือน้ำให้แก่พวกฝรั่งเศสโดยเด็ดขาดและถ้าทหารฝรั่งเศสคนใดคิดจะขึ้นบกก็ให้จับตัวคุมขังไว้ ส่วนนายพลเดฟาร์จเห็นว่าฝ่ายไทยไม่ยอมทำตามที่เขาเรียกร้องจึงเดินทางไปยังเมืองปอนดิเชรี พร้อมทั้งปล่อยตัวข้าราชการไทยชุดสุดท้ายซึ่งเดินทางกลับมาถึงอยุธยาตอนต้นเดือนสิงหาคม และแจ้งว่าเรือฝรั่งเศสได้ออกจากเกาะภูเก็ตไปแล้วพวกฝรั่งเศสและคริสต์ที่ถูกคุมขังอยู่ที่อยุธยาจึงได้รับการปล่อยตัว⁴

จากกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสในครั้งนี้ สมเด็จพระเพทราชาได้มีพระบรมราชโองการประกาศห้ามอย่างเด็ดขาดมิให้พวกฝรั่งเศสเข้ามาเมืองไทยอีกต่อไป ถ้าผู้ใดขัดขึ้น จับตัวได้จะลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าเหตุผลประการหนึ่งอาจเนื่องมาจากการที่พวกฮอลันดาพยายามยุแหย่ให้สมเด็จพระเพทราชาไม่ไว้วางใจชาวฝรั่งเศสและจัดการทุกอย่างรวมถึงคอยกีดกันไม่ให้ฝรั่งเศสกลับมาติดต่อกับไทยอีก เนื่องจากฮอลันดากลัวว่าฝรั่งเศสจะมาแย่งผล

¹ กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 35 เล่ม 20*. หน้า 321.

² กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 35 เล่ม 21*. หน้า 1-8.

³ กรมศิลปากร. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบส*. หน้า 310-311.

⁴ กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 16*. หน้า 254.

ประโยชน์ในการค้าขายกับฝ่ายตะวันออกเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องเสื่อมลงและยุติความสัมพันธ์ต่อกันตลอดรัชกาลของสมเด็จพระเพทราชา

1.1.2 การปราบกบฏ

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชามีการกบฏเกิดขึ้นถึงสี่ครั้ง ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเนื่องจากการไม่ยอมรับในอำนาจการปกครองของพระองค์ ซึ่งผู้ก่อการกบฏก็จะเป็นขุนนางที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์ปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทั้งสิ้น

1.1.2.1 กบฏธรรมเถียร (พ.ศ. 2233)

กบฏธรรมเถียรที่เกิดขึ้นในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาโดย หัวหน้ากบฏคือ ธรรมเถียรซึ่งเคยเป็นข้าเก่าของเจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของราชวงศ์ปราสาททอง ภายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาทำการยึดอำนาจได้ก็ประหารชีวิตเจ้าฟ้าอภัยทศ ธรรมเถียรจึงหนีไปบวชอยู่ระยะหนึ่ง

ต่อมาธรรมเถียรสึกออกมาได้ทำการรวบรวมผู้คนและบรรดาชาวบ้านตามชนบทที่ยังคงจงรักภักดีต่อราชวงศ์ปราสาททอง หลักฐานในพระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า ธรรมเถียรทำอุบายแค้นใส่ที่บนโบหน้าให้เหมือนเจ้าฟ้าอภัยทศ ทำให้ราษฎรเข้าใจว่าเจ้าฟ้าอภัยทศเป็นผู้วิเศษ แม้จะถูกนำไปประหารชีวิตแล้วก็ยังไม่ตาย จึงพากันเข้ามาสมัครเป็นพวกกับธรรมเถียรเป็นจำนวนมาก ธรรมเถียรอาศัยความเชื่อเรื่องผู้มีบุญบารมีและความศรัทธาของคนไทยสามารถรวบรวมผู้คนได้เป็นจำนวนมากถึงสองพันกว่าคน ซึ่งล้วนเป็นชาวไร่ชาวนา (ไพร่) จากดินแดนลุ่มแม่น้ำป่าสักตลอดไปจนถึงสระบุรี ลพบุรี และ นครนายก โดยมีแผนการจะยกกำลังลงมาตีกรุงศรีอยุธยาเพื่อชิงราชสมบัติคืนจากสมเด็จพระเพทราชา

นอกจากนี้ธรรมเถียรยังส่งคนสนิทลอบลงไปนิมนต์พระพรหม ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของเจ้าฟ้าอภัยทศ ณ วัดปากคลองช้าง โดยให้ลอบกว่าเจ้าฟ้าอภัยทศเสด็จมาอยู่เมืองลพบุรี และมีรับสั่งให้นิมนต์พระพรหมขึ้นไปยังลพบุรี แต่พระพรหมมิได้หลงเชื่อและปฏิเสธไม่ยอมเดินทางขึ้นไปพบเจ้าฟ้าอภัยทศ¹ พร้อมกับไม่ให้ผู้คนเชื่อถ้อยคำพหูของธรรมเถียร

เมื่อธรรมเถียรรู้ว่าพระพรหมไม่เดินทางมาจึงรวบรวมผู้คนยกกำลังลงมาจากลพบุรีพร้อมด้วยอาวุธที่พอจะรวบรวมได้ เช่น พั่ว, มีด, ขวาน เดินทางลงมายึดตำแหน่งพระนครหลวงพระตำหนักฤดูร้อนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์ปราสาททอง

ธรรมเถียรตั้งมั่นอยู่ที่พระนครหลวงสามวันจึงยกทัพเข้าประชิดกำแพงเมืองอยุธยา โดยตั้งทัพอยู่ที่ตำบลหัวรอตรงข้ามกับป้อมมหาชัย กำลังกองทัพอธรรมเถียรในครั้งนี้ได้สร้างความตื่นตระหนกให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลและสมเด็จพระเพทราชาเป็นอย่างมาก เพราะมีหลักฐานปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงให้มหาดเล็กไปเชิญพระแสงขอพลฝ่าย ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงใช้เมื่อครั้งที่ทรงกระทำ

¹ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ. หน้า 499-500.

ยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเพื่อใช้ในการปราบกบฏครั้งนี้ นอกจากนี้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงเตรียมการปราบกบฏธรรมเถียรด้วยพระองค์เอง

ในการปราบกบฏครั้งนี้สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลต้องการเสด็จขึ้นป้อมมหาชัยและใช้ปืนใหญ่ระดมยิงออกไปดังปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัดบรรยายถึงการปราบกบฏไว้อย่างน่าสนใจว่า "เสด็จทรงรับชุดจุดชนวนปืนใหญ่ ๆ และเพลิงชนวนนั้น มิได้ติดดินดำก็ทรงพระปริวิตกสงสัยหนักจึงให้ไชกระสุนดินดำซึ่งบรรจุไว้นั้นออกจึงรู้ว่าบรรจุผิดเอากระสุนบรรจุเข้าก่อน เอาดินดำบรรจุทีหลัง ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนักจึงดำรัสให้ว่ามันเป็นภัยพวกกบฏจึงให้ประหารชีวิตผู้บรรจุปืนนั้นเสีย แล้วให้บรรจุใหม่ทรงรับชุดจุดชนวนอีกครั้งกระสุนปืนใหญ่นั้นก็ออกไปต้องข้างซึ่งกบฏธรรมเถียรชี่มานั้นล้มลงตายในที่นั้น..."²

ซึ่งหลักฐานต่าง ๆ จากพระราชพงศาวดารไทยทุกเล่มบันทึกไว้ตรงกันว่าพวกกบฏถูกจับกุมได้เกือบหมด บางพวกถูกประหารชีวิต บางพวกก็ถูกส่งไปทำงานโยธา เช่น สร้างสำเภา และเป็นตะพุ่นหญ้าช้างอีกจำนวนมาก พวกที่หลบหนีได้ก็เข้าป่าไปละทิ้งบ้านเรือนจนบ้านแขวงเมืองสระบุรี เมืองลพบุรี และแขวงขุนละครถูกทิ้งร้างเสียหลายตำบล ส่วนการตายของธรรมเถียรมีหลักฐานบันทึกไว้ต่างกัน บางฉบับกล่าวว่าถูกปืนถูกธรรมเถียรตายในที่รบ แต่บางฉบับบอกว่าถูกปืนยิงถูกข้างของธรรมเถียร ธรรมเถียรได้รับบาดเจ็บสาหัสและถูกนำตัวไปประหารชีวิตภายหลัง แต่ไม่ว่าการตายของธรรมเถียรจะเป็นอย่างไร ท้ายที่สุดฝ่ายกบฏก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หากจะพิจารณาถึงสาเหตุอันนำไปสู่การก่อกบฏของธรรมเถียรในครั้งนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลเนื่องมาจากการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งถึงแม้ว่าในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชาจะเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่คุมไพร่พลจำนวนมากน้อยในขณะนั้น แต่ก็ยังมีบุคคลอื่นที่เหมาะสมและมีสิทธิ์ในการขึ้นครองราชสมบัติอยู่อีกหลายคน เช่น เจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือพระปิยมราชโอรสบุญธรรมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งเป็นบุคคลที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงรักใคร่และอาจจะทรงยกราชสมบัติให้ในภายหลังก็ได้ สมเด็จพระเพทราชาเองก็ตระหนักในเรื่องนี้ดีจึงได้หาทางกำจัดบุคคลทั้งสองเสียก่อนจะขึ้นครองราชย์ ดังนั้นการก่อกบฏของธรรมเถียรจึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงการท้าทายอำนาจทางการเมืองของสมเด็จพระเพทราชาอย่างแท้จริง

1.1.2.2 กบฏเจ้าพระยาหนครราชสีมา (พ.ศ. 2234)

ตามราชประเพณีเมื่อมีการเปลี่ยนแผ่นดินพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่จะต้องมีการกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเพื่อเป็นการถวายความจงรักภักดีของขุนนางในราชสำนักต่อพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ซึ่งเจ้าเมืองทั้งหลายจะต้องเดินทางเข้ามาร่วมในพระราชพิธีนี้ทุกคน

¹ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ. หน้า 506-507.

² อนันต์ อมรตย์. (2544). คำให้การขุนหลวงหาวัดฉบับหลวง โครงการเผยแพร่หนังสือเก่าประวัติศาสตร์ ศาสนา และการเมือง. หน้า 135-136.

เมื่อสมเด็จพระเพทราชาปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์นั้นพระองค์ได้ทรงโปรดให้จัดพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาขึ้น เจ้าเมืองทุกคนได้เข้าร่วมในพระราชพิธีนี้ยกเว้นพระยากรมเจ้าเมืองนครราชสีมา และพระยารามเดโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งถือตนว่าเป็นข้าราชการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงแต่งตั้งให้จึงขัดขืนไม่ยอมเดินทางเข้ามาร่วมในพระราชพิธีครั้งนี้ ดังนั้นภายหลังพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเสร็จสิ้นลง สมเด็จพระเพทราชาจึงทรงดำรัสปรึกษากับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระราชนัดดาเพื่อเตรียมการปราบปรามเจ้าเมืองทั้งสองนี้ แต่เนื่องจากเมืองนครราชสีมาอยู่ไกลอยู่ชุกชุมกว่าเมืองนครศรีธรรมราช สมเด็จพระเพทราชาจึงทรงให้จัดกองทัพยกไปปราบเมืองนครราชสีมาก่อนซึ่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็ทรงเห็นด้วย และรับสั่งให้เตรียมไพร่พล ตลอดจนเครื่องสรรพาวุธไว้ให้พร้อม กองทัพประกอบด้วยชายฉกรรจ์จำนวนหมื่นคน ช้างสองร้อยเชือก ปืนใหญ่ปืนเล็กจำนวนมาก กระสุนดินประสิว และเสบียงอาหาร สมเด็จพระเพทราชาทรงแต่งตั้งข้าหลวงเดิมคนหนึ่งให้เป็นพระยาสิทธิราชเดโชคนใหม่ แล้วรับสั่งให้เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมืองนครราชสีมา¹

เมื่อพระยานครราชสีมาได้ข่าวว่าสมเด็จพระเพทราชาส่งกองทัพหลวงยกขึ้นมาตีเมืองนครราชสีมาจึงจัดเตรียมกองทัพลงมาตั้งค่ายสู้รบกับทัพหลวง กองทัพของพระยาสิทธิราชเดโชสามารถตีค่ายของพระยานครราชสีมาได้ ชาวเมืองพากันแตกพ่ายหนีกลับเข้าเมืองหลังจากนั้นเจ้าพระยาสิทธิราชเดโชจึงยกติดตามไปและสั่งให้ไพร่พลตั้งค่ายล้อมเมืองนครราชสีมาไว้เวลาผ่านไปหลายเดือนกองทัพหลวงก็ยังไม่สามารถที่จะตีเอาเมืองนครราชสีมาได้ เพราะพระยานครราชสีมาเป็นผู้มีฝีมือด้านการรบที่กล้าแข็งประกอบกับชาวเมืองก็พร้อมใจที่จะต่อสู้กับกองทัพของกรุงศรีอยุธยา ส่งผลให้เสบียงอาหารในกองทัพเริ่มลดน้อยลง ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งหลายจึงปรึกษากัน และบอกข่าวลงมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอกองทัพขึ้นไปช่วยพร้อมทั้งขอกระสุนดินดำและเสบียงอาหารเพิ่ม สมุหนายกจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลให้สมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงทราบ ทั้งสองพระองค์ทรงพระพิโรธมากที่พระยาสิทธิราชเดโชไม่สามารถจะตีเมืองนครราชสีมาได้จึงพระราชประสงค์ จึงทรงดำรัสให้สมุหนายกจัดส่งข้าหลวงไปยังเมืองนครราชสีมาเพื่อควบคุมตัวพระยาสิทธิราชเดโช และแม่ทัพนายกองรวมทั้งไพร่พลทั้งหลายลงมายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเพทราชาทรงลงพระราชอาญาบรรดาแม่ทัพนายกองเหล่านั้นด้วยการริบทรัพย์สิ้นเข้าท้องพระคลังหลวง พร้อมทั้งให้ตะเวนบกตะเวนเรือเป็นเวลา 3 วัน จากนั้นทรงมีรับสั่งให้นำตัวพระยาสิทธิราชเดโชและแม่ทัพนายกองทั้งหมดไปประหารชีวิต²

การประหารนายทัพนายกองจำนวนมากในครั้งนี้ บาทหลวงฝรั่งเศสเขียนรายงานไว้ว่าขุนนางเหล่านี้โดยมากเป็นพวกผู้มีตะกูลเก่าอยู่ในเมืองนี้ซึ่งล้วนแต่มีฐานันดรศักดิ์เป็น

¹ กรมราชบัณฑิต. (2501). พระราชพงศาวดารกรุงเก่า. หน้า 300-301.

² แหล่งเดิม. หน้า 302.

เจ้าพระยา ออกญา และหลวง แหบทั้งสี่ นอกจากนี้มีพวกแขกมลายูที่มีบรรดาศักดิ์อยู่หลายคนกับหัวหน้าชาวญี่ปุ่นสองคน บุคคลเหล่านี้ต้องถูกลงโทษฐานกบฏต่อแผ่นดิน¹

ต่อมาสมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงให้จัดเตรียมกองทัพใหม่ โดยมอบให้อัครมหาเสนาบดีเป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมืองนครราชสีมาอีกครั้งหนึ่ง ในการยกทัพไปครั้งนี้ต่างจากครั้งก่อนเพราะกองทัพมีไพร่พลเพียงห้าพันคนเท่านั้น นอกจากนี้กระสุนดินดำก็มีจำนวนจำกัด เนื่องจากเมื่อพลทหารไปเบิกดินดำในดึกเกิดเลินเล่อเอาจอบขุดคุ่มพะเนียงซึ่งบรรจุดินดำไว้จำนวนมากเกิดระเบิดขึ้นดึกพังทลายเสียหายหมด และเป็นที่รู้กันว่าหากการยกทัพไปในครั้งนี้ทำไม่สำเร็จไม่สามารถตีเมืองนครราชสีมาได้ทุกคนในกองทัพก็จะต้องถูกประหารชีวิตเช่นเดียวกับครั้งก่อน²

ส่วนทางเมืองนครราชสีมาได้ข่าวว่ากรุงศรีอยุธยาส่งกองทัพขึ้นมาใหม่จึงจัดเตรียมการป้องกันเมืองซึ่งหลักฐานในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่าการศึกครั้งนี้ชาวเมืองร่วมมือกันต่อสู้ทั้งกลางวันและกลางคืนด้วยความสามารถ จนกองทัพกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถตีฝ่าเข้าในเมืองได้ จึงต้องใช้กลยุทธ์ด้วยการยิงลูกปืนที่จุดสายชนวนให้เข้าไประเบิดภายในเมือง ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก แล้วให้ผูกจวนจุฬาราชใหญ่ซึ่งจุดสายชนวนล่ามไว้แล้วหย่อนเข้าไปในเมืองให้ร่วงตกลงไหม้ในบริเวณกลางเมือง สร้างความหวาดกลัวและเสียขวัญให้กับชาวเมืองเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังให้ยิงลูกธนูเพลิงเข้าไปในเมืองอีกลูกธนูไปปักบนหลังคาจากฝาบ้านไม้ ก็เกิดไฟไหม้ขึ้นทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้นภายในเมืองนครราชสีมาทั่วทั้งเมือง เสบียงอาหารที่สะสมไว้ก็ถูกไฟไหม้หมด³ จึงไม่สามารถต้านทานกำลังของกองทัพหลวงไว้ได้ ประกอบกับชาวเมืองอ่อนกำลังลงและล้มตายเป็นจำนวนมาก บางพวกก็หลบหนีออกจากเมืองหนีเข้าป่าไป ฝ่ายตัวเจ้าเมืองนครราชสีมาที่พาครอบครัวหลบหนีออกจากเมืองพร้อมกับท้าวทรงกันดาลอยู่ซึ่งเคยถูกลงอาญาถอดออกจากตำแหน่งและได้หนีมาอยู่ที่เมืองนครราชสีมาด้วย

เมื่อกองทัพหลวงยกทัพเข้าเมืองนครราชสีมาได้ก็ส่งข่าวลงมายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเพทราชาและสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทรงดีพระทัยมาก จึงมีรับสั่งให้กองทัพจัดตั้งกรมการเมืองเพื่ออยู่รักษาเมือง และไพร่พลที่เหลือให้เลิกทัพกลับมายังกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้บรรดาแม่ทัพนายกองที่สามารถรบจนชนะเมืองนครราชสีมาก็ได้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลกันถ้วนหน้าตามสมควรแก่ฐานันดรศักดิ์⁴

สรุปว่าการศึกกับเมืองนครราชสีมา แม้ว่าจะยากลำบากเพียงใดท้ายที่สุดกองทัพของสมเด็จพระเพทราชาก็สามารถตีฝ่าเอาชนะได้โดยเด็ดขาด แต่การพ่ายแพ้ของเมืองนครราชสีมาในครั้งนี้มีสาเหตุมาจากการขาดแคลนเสบียงอาหารเพราะชาวเมืองไม่สามารถทำอะไรทำเนาได้

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 เล่ม 21*. หน้า 306.

² กรมศิลปากร. (2514). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ*. หน้า 513.

³ กรมราชบัณฑิต. (2501). *พระราชพงศาวดารกรุงเก่า*. หน้า 303.

⁴ กรมศิลปากร. (2514). *เล่มเดิม*. หน้า 516.

เนื่องจากถูกล้อมโดยกองทัพกรุงศรีอยุธยาทำให้พลเมืองอดอยากซบผอมล้มตายเป็นจำนวนมากราษฎรบางพวกก็อพยพหนีออกจากเมือง แม้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยาจะสามารถตีเมืองนครราชสีมาได้แต่ก็ไม่สามารถจับตัวเจ้าเมืองนครราชสีมาได้

1.1.2.3 กบฏเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (พ.ศ. 2239)

เมืองนครศรีธรรมราชนับเป็นเมืองใหญ่อีกเมืองหนึ่ง ซึ่งในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัตินั้น พระยารามเดโชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และปฏิเสธไม่เดินทางเข้าร่วมในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ทำให้สมเด็จพระเพทราชามีพระดำรัสให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลส่งกองทัพลงไปปราบปราม

เมื่อครั้งที่กองทัพกรุงศรีอยุธยามีชัยชนะตีเมืองนครราชสีมาได้นั้น พระยายมราช (สังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมาได้พาครอบครัวอพยพหลบหนีออกจากเมืองไปตั้งมั่นอยู่ตรงพรหมแดนใกล้กับเมืองนครศรีธรรมราช และลักลอบติดต่อกับพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งซ่อนสมุ่ผู้คนและเครื่องศาสตราวุธติดต่อกบฏแข็งเมืองโดยนัยหมายว่าจะยกเข้าตีหัวเมืองฝ่ายตะวันตกทั้งหมด และจึงจะยกเข้าตีกรุงศรีอยุธยา

ส่วนทางกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระเพทราชา และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงได้ข่าวจากกรมการเมืองไชยาที่มีหนังสือแจ้งมายังกรมพระกลาโหม เจ้าพระยากลาโหมนำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ สมเด็จพระเพทราชาทรงกริ้วมากถึงกับดำรัสว่า "อ้ายสองคนนี้อาจนักจะไว้มันมิได้ ควรจะแต่งทัพใหญ่ยกไปทั้งทางบกทางเรือ ปราบปรามมันเสียจึงจะชอบ อันอ้ายกบฏสองคนนี้นั่นไม่พ้นเงื้อมมือเรา..."¹

สมเด็จพระเพทราชาทรงมีพระบัญชาให้สมุ่พระกลาโหมจัดเตรียมช้างม้า เครื่องสรรพยุทธทั้งปวง เรือรบ เรือไล่ ตลอดจนเรือสำเลียงเสบียงอาหารทั้งทางบก และทางเรือ ให้พระยาสุรสงครามเป็นแม่ทัพใหญ่พระยาเสนาเป็นยกกระบัตร พระยาสีหราชเดโชเป็นกองหน้าพระยาราชบุรีเป็นทัพหลวงพร้อมด้วยไพร่พลยกไปทางบก ส่วนทัพเรือให้พระยาราชบังสันเป็นนายกอง พร้อมด้วยเรือรบ เรือทะเล อย่างละร้อยลำ พลรบพลแจวอีกห้าพันคน โดยให้ทัพบกทัพเรือยกไปพร้อมกันนัดหมายให้ไปพร้อมทัพกันที่เมืองไชยบุรี

เมื่อทัพของกรุงศรีอยุธยาไปถึงเมืองไชยบุรี ซึ่งพระยายมราช (สังข์) ตั้งทัพอยู่จึงเข้าล้อมไว้ พระยายมราช (สังข์) ไม่ทันรู้ตัวทำให้ผู้คนและทหารที่ติดตามมาด้วยเมื่อคราวหลบหนีออกจากเมืองนครราชสีมาเกิดการระส่ำระสายอลหม่าน ซึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระพนรัตน์บันทึกไว้ว่าพระยายมราช (สังข์) พร้อมด้วยทหารร่วมใจอีกเจ็ดคนซึ่งมีฝีมือในการรบช่วยกันต่อสู้กับทหารของกรุงศรีอยุธยาด้วยความกล้าหาญแต่มีอาจสู้กองทัพจากกรุงศรีอยุธยาได้ พระยายมราช (สังข์) และพรรคพวกตายในที่รบ²

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 38 เล่ม 21*. หน้า 508.

² กรมศิลปากร. (2514). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์*. หน้า 519.

ทางฝ่ายพระยารามเดโชเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้รับข่าวว่าพระยายมราช (สังข์) พ่ายแพ้แก่ทัพกรุงศรีอยุธยาสิ้นชีวิตลงก็เกิดหวาดวิตกจึงส่งกองทัพบกและกองทัพเรือออกมาตั้งรับกองทัพจากกรุงศรีอยุธยา ตามทางที่ทัพกรุงศรีอยุธยาผ่านเพื่อตัดกำลัง ขณะเดียวกันพระยารามเดโชก็กวาดต้อนผู้คนและเสบียงอาหารเข้าไปไว้ในเมืองเพื่อเตรียมต่อสู้กับกองทัพกรุงศรีอยุธยา ซึ่งบันทึกจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่าการรบระหว่างพระยารามเดโชกับกองทัพของกรุงศรีอยุธยามีขึ้นทุกวันตลอดระยะเวลา 3 ปี ที่ทัพกรุงศรีอยุธยาล้อมอยู่ ทำให้ไพร่พลของทั้งสองฝ่ายต้องขาดเสบียงล้มตายมากมาย โดยเฉพาะชาวเมืองนครศรีธรรมราชกำลังจะอดอาหารตาย พระยารามเดโชเห็นว่าหากการรบยังดำเนินต่อไปเช่นนี้เมืองนครศรีธรรมราชต้องพ่ายแพ้แก่ทัพกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นอน จึงคิดอุบายจะขอความช่วยเหลือจากพระยาราชบังสันซึ่งเป็นแม่ทัพเรือ และเคยเป็นเพื่อนสนิทกับพระยารามเดโชตั้งแต่เมื่อครั้งไปรบที่เวียงจันทน์ด้วยกันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากนี้ทั้งพระยารามเดโช และพระยาราชบังสันก็ยังมีความเชื่อสายแซกเหมือนกัน ซึ่งข้อความในจดหมายนั้นได้กล่าวถึงความยากลำบากที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาเมื่อครั้งไปทัพที่เมืองเวียงจันทน์และความเมตตากรุณาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงซบเลี้ยมา ทำให้พระยาราชบังสันเกิดความสงสารพระยารามเดโชและคิดช่วยเหลือจึงส่งจดหมายตอบกลับมาโดยนัดหมายให้พระยารามเดโชตีฝ่าวงล้อมออกจากเมืองทางด้านที่พระยาราชบังสันตั้งทัพอยู่ พระยาราชบังสันจะจัดเตรียมเรือไว้ให้เพื่อจะได้หนีออกทางทะเลได้สะดวก¹

เมื่อพระยารามเดโชได้รับจดหมายตอบจากพระยาราชบังสัน จึงส่งทหารสนิทจำนวนห้าสิบคนให้ตระเตรียมตัวให้พร้อม และพระยารามเดโชกับทหารสนิทก็จัดการฆ่าฟันครอบครัวของตนทั้งหมด รวมทั้งขุนนางกรมการเมือง ทั้งนี้เพราะเป็นธรรมเนียมของพวกแซกว่าหากคิดจะหนีก็จะไม่ยอมให้พวกพ้องของตนต้องตกไปเป็นเชลยของผู้ใด

ฝ่ายพระยารามเดโชเป็นผู้มีความรู้ทางด้านโหราศาสตร์การดูฤกษ์ยาม ครั้นเห็นว่าฤกษ์ดีแล้วก็นำทหารทั้งห้าสิบคนเปิดประตูเมืองตีฝ่าวงล้อมทหารกรุงศรีอยุธยามาจนจึงค่ายด้านริมแม่น้ำที่พระยาราชบังสันรักษาการอยู่และกรูกันลงเรือที่พระยาราชบังสันเตรียมไว้ให้แล่นเรือหนีออกทะเลไป

ทางด้านทัพกรุงศรีอยุธยาเมื่อพระยารามเดโชออกจากเมืองไปก็เข้าเมืองจับผู้คนที่ยังหลงเหลืออยู่ และเมื่อได้รับแจ้งว่าพระยารามเดโชตีฝ่าออกไปทางด้านพระยาราชบังสัน โดยที่พระยาราชบังสันมิได้จัดส่งทหารออกติดตามในทันที ปล่อยให้พวกกบฏหนีรอดไปได้ ก็นำความแจ้งแก่พระยาสุรสงครามแม่ทัพใหญ่ พระยาสุรสงครามสืบสวนหาข้อเท็จจริงจนรู้ว่าพระยาราชบังสันเป็นผู้ช่วยเหลือพระยารามเดโชจึงสั่งจับกุมพระยาราชบังสันและรายงานเรื่องมายังพระสมุหกลาโหมให้นำความกราบทูลต่อสมเด็จพระเพทราชา และกรมพระวังบวรสถานมงคลทั้ง

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่ม 21*. หน้า 511-512.

สองพระองค์ทรงพระพิโรธมาก จึงสั่งให้ตัดหัวพระยาราชบังสัน และพวกทหารทั้งหมดรู้เห็นเป็นใจในครั้งนี้ทั้งหมด เสียบประจานไว้หน้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อมิให้บุคคลอื่นเอาอย่าง¹

ในการทำสงครามกับเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้กองทัพกรุงศรีอยุธยาต้องใช้เวลาถึง 3 ปี กว่าจะสามารถปราบปรามกบฏเมืองนครศรีธรรมราชลงได้ นอกจากนี้ยังต้องสูญเสียไพร่พลอีกเป็นจำนวนมากแม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะสามารถปราบปรามกบฏครั้งนี้ได้สำเร็จตามความประสงค์ของสมเด็จพระเพทราชา แต่ก็ส่งผลให้บ้านเมืองขาดเสถียรภาพทางการเมืองมากพอสมควร

1.1.2.4 กบฏบุญกว้าง (พ.ศ. 2243)

กบฏบุญกว้างเป็นกบฏที่เกิดขึ้นที่เมืองนครราชสีมา ซึ่งถือเป็นหัวเมืองสำคัญทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนปลายสมัยสมเด็จพระเพทราชา ตามหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่บุญกว้างเป็นคนลาวที่อาศัยอยู่ ณ แขวงเมืองลาวตะวันออก มีความรู้วิชาการดี และมีสมัครพรรคพวก 28 คน ได้นำสมัครพรรคพวกเข้ายึดครองเมืองนครราชสีมา โดยอาศัยความรู้ทางด้านไสยศาสตร์ทำให้เจ้าเมืองนครราชสีมาและขุนนางคนอื่นเกรงกลัว และขยายอิทธิพลไปถึงเมืองลพบุรี²

กบฏบุญกว้างในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศระบุว่าเป็นกบฏที่ได้รับการสนับสนุนจากคนเชื้อชาติลาวเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากบุญกว้างเป็นคนลาว นอกจากนี้การกบฏยังมีลักษณะคล้ายกับกบฏธรรมเถียรคืออาศัยความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์ของคนพื้นบ้านซึ่งหลังจากบุญกว้างและพรรคพวกทั้ง 28 คน ยึดเมืองนครราชสีมาได้แล้วทางกรุงศรีอยุธยาได้ยกกองทัพใหญ่ขึ้นไปล้อมเมืองเป็นเวลานานถึง 3 ปีก็ตีเมืองไม่สำเร็จ ชาวเมืองต่างอดอยากเป็นอันมาก พวกกบฏทั้ง 28 คน ต่างพากันหลบหนีออกจากเมืองได้โดยที่กองทัพกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถจับตัวพวกกบฏได้ ส่วนแม่ทัพนายกองก็ได้ข่าวว่าสมเด็จพระเพทราชาสวรรคตจึงถอยทัพกลับลงมา เพราะคิดว่าข่าวเป็นความจริงทำให้การตีเมืองนครราชสีมาไม่ประสบผลสำเร็จ³

แต่หลักฐานที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับอื่นกล่าวว่าทางกรุงศรีอยุธยาใช้อุบายอาศัยความร่วมมือจากเจ้าเมืองนครราชสีมาให้ทำการล่อลวงลาวบุญกว้างให้ยกทัพลงมายึดกรุงศรีอยุธยา โดยเจ้าเมืองนครราชสีมาทำการรวบรวมไพร่พลจำนวน 4,000 เศษ ช้าง ม้า เครื่องสรรพยุทธเดินทัพจากนครราชสีมาลงมาทางเมืองบัวชุม เมืองไชยบาดาลทำการกวาดต้อนผู้คนตามทางที่กองทัพยกทัพผ่านไปยังเมืองลพบุรี และตั้งทัพล้อมผู้คนอยู่ที่นั่น⁴

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็จัดแต่งกองทัพประกอบด้วยรีพล 5,000 คน ออกไปปราบปรามและทำการนัดหมายกับเจ้าเมืองนครราชสีมาให้เข้าล้อมพร้อมกัน ทำอุบายให้นำสิ่งของซึ่งพระ

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่ม 21*. หน้า 511-512.

² กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 8*. หน้า 241.

³ กรมศิลปากร. (2506). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ*. หน้า 436-437.

⁴ กรมศิลปากร. (2508). *ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์*. หน้า 242-243.

ราชทานขึ้นไปก่อนนั้นให้แก่ลาวบุญกว้าง เจริญไม่ให้อภัยกบฏสงสัยพอได้เวลานัดหมายก็ให้กองทัพ นครราชสีมาเข้าล้อมชั้นในและกองทัพกรุงศรีอยุธยาโอบล้อมชั้นนอก ลาวบุญกว้างและพรรคพวกมิทันจะรู้ตัวจึงถูกจับกุมตัวไว้ทั้งหมดและถูกประหารชีวิตในที่สุด¹

อาจกล่าวได้ว่าการก่อกบฏของบุญกว้างมีเหตุผลมาจากการที่พระยายมราช(สังข์)เจ้าเมืองนครราชสีมาเดิมถูกสมเด็จพระเพทราชาประหารชีวิตและเจ้าเมืองนครราชสีมาคนใหม่เป็นบุคคลอ่อนแอไม่มีความสามารถในการบริหารจึงเป็นการเปิดโอกาสให้บุญกว้างประกาศตนเป็นผู้มีบุญเข้ายึดครองเมืองนครราชสีมาได้ นอกจากนี้เมืองนครราชสีมาถือเป็นเมืองใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและราษฎรส่วนใหญ่มีเชื้อสายชาวลาวอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากดังนั้นราษฎรเหล่านี้จึงให้การสนับสนุนบุญกว้างเนื่องจากเป็นชาวลาวเชื้อสายเดียวกัน

1.1.3 การปรับปรุงด้านการปกครองของสมเด็จพระเพทราชา

ผลจากการก่อกบฏที่เกิดขึ้นหลายครั้งในสมัยของสมเด็จพระเพทราชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกบฏหัวเมืองใหญ่ทั้งสองคือเมืองนครราชสีมาและเมืองนครศรีธรรมราชทำให้สมเด็จพระเพทราชาทรงไม่ไว้วางใจในบรรดาขุนนางฝ่ายปกครองของพระองค์จึงคิดจะลดบทบาททางด้านการเมืองของขุนนางฝ่ายต่าง ๆ ลงด้วยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการปกครองเสียใหม่จากของเดิมที่ยึดรูปแบบการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือฝ่ายทหารมีเจ้าพระยามหาเสนาบดีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาตรวจตราราชการทั่วราชอาณาจักรทั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นอัครมหาเสนาบดีที่ปรึกษาราชการงานแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ด้วย

ส่วยฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้าปกครองโดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบออกเป็นสี่ฝ่าย เรียกว่าจตุสดมภ์ประกอบด้วย

- กรมเวียง ดูแลรับผิดชอบความสงบเรียบร้อยภายในพระนคร และทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาคดีในเขตเมืองหลวง
- กรมวัง มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ดูแลกิจการภายในพระราชวัง
- กรมคลัง เป็นผู้รับผิดชอบในหน้าที่เก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติท้องพระคลังและมีหน้าที่ติดต่อกับพ่อค้าซึ่งเป็นชาวต่างประเทศโดยตรง
- กรมนา มีหน้าที่ตรวจตราการทำไร่ ทำนา นอกจากนี้ยังดูแลการเก็บข้าวขึ้นฉางหลวงเพื่อใช้เป็นเสบียงยามเกิดศึกสงคราม ซึ่งในสมัยโบราณไม่มีการเก็บค่านาเป็นเงินทอง แต่อย่างไรคนที่ทำนาทุกคนต้องแบ่งข้าวส่งขึ้นฉางหลวงไว้สำหรับใช้ในราชการซึ่งเรียกว่า "หางข้าว"²

¹ กรมศิลปากร. (2514). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพนรัตน์ฯ. หน้า 238-239.

² ณรงค์ พ่วงพิศ. (2527). ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. หน้า 42-45.

สมเด็จพระเพทราชาทรงเห็นว่ารูปแบบการปกครองแบบเดิมนี้สมุหกลาโหม และสมุหนายกมีบทบาทและมีอำนาจทางการเมืองการปกครองสูงจึงทรงดำริให้มีการจัดระเบียบการปกครองเสียใหม่ โดยรวมงานทั้งทหารและพลเรือนในหัวเมืองฝ่ายเหนือให้อยู่ในการปกครองดูแลของสมุหนายก และยังคงดูแลรับผิดชอบจุดสมัครทั้งสี่ฝ่ายในส่วนกลางด้วย ส่วนหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งกิจการทหารและพลเรือนให้สมุหกลาโหมดูแลบังคับบัญชา ขณะเดียวกันก็ต้องดูแลบังคับบัญชากรมต่าง ๆ ที่ขึ้นกับฝ่ายทหารในส่วนกลางด้วย ทางด้านการค้าขายและการคลังนั้นยังคงอยู่ในการดูแลของโกษาธิบดีหรือกรมคลังอยู่เหมือนเดิมรวมทั้งต้องดูแลติดต่อกับชาวต่างประเทศด้วย นอกจากนี้จะต้องดูแลบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลตะวันออกทั้งกิจการทหารและพลเรือนเท่ากับเป็นการเพิ่มอำนาจหน้าที่ให้กับโกษาธิบดีมากขึ้น¹

จากโครงสร้างการปกครองแบบใหม่ของสมเด็จพระเพทราชา นักประวัติศาสตร์บางท่านวิเคราะห์ว่าพระองค์ต้องการจะแบ่งแยกอำนาจการปกครองหัวเมืองทั้งทางด้านการทหารและพลเรือนก็เพื่อป้องกันมิให้อำนาจทางการเมืองไปรวมอยู่กับขุนนางผู้ใดผู้หนึ่งจนกลายมาเป็นอำนาจต่อรอง และเป็นอันตรายต่อพระมหากษัตริย์ได้²

ด้านการปกครองส่วนภูมิภาค อำนาจปกครองจะอยู่ที่เมืองหลวงซึ่งจะดูแลหัวเมืองชั้นในโดยตรงเพราะรวมเข้ามาเป็นเขตของราชธานี มีการจัดส่งขุนนางจากส่วนกลางดำรงตำแหน่ง "ผู้รั้ง" มีคณะกรรมการเมืองเป็นผู้ช่วย

ส่วนหัวเมืองชั้นนอก เอก โท ตรี ทรงแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้ว่าราชการเมือง มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง นอกจากนี้ยังมีหลักฐานปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัดว่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชามีการสถาปนากรมใหม่ ๆ ขึ้น เช่น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ทรงพระราชทานขุนหลวงสรศักดิ์ และกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขซึ่งพระราชทานให้กับนายจบ คชประสิทธิ์ทรงบาทขวาในกรมช้างซึ่งเป็นคู่คิดในการก่อรัฐประหารซึ่งทั้งสองกรมนี้คือตำแหน่งในการควบคุมดูแลข้าราชการที่สังกัดวังหน้าและวังหลัง ทรงตั้งทำเนียบขุนนางวังหน้าเพิ่มเติมขึ้นอีก ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระโอรสด้วย³

1.1.4 การตรากฎหมาย

กฎหมาย คือ ระเบียบข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ซึ่งรัฐประเทศให้ใช้บังคับในหมู่ประชาชนได้ความปกครอง ซึ่งถ้าไม่ปฏิบัติตามผลร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งจะตกแก่ผู้ฝ่าฝืน⁴

¹ ภารดี มหาขันธ์. (2524). ประวัติศาสตร์การปกครองของไทย. หน้า 25-30.

² องค์การคำคุณฐา. (2507). ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5. หน้า 129.

³ อนันต์ อมรตริย. (2544). คำให้การขุนหลวงหาวัด. หน้า 130.

⁴ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช. (2510). กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 1.

ในสมัยของสมเด็จพระเพทราชาปรากฏหลักฐานว่าพระองค์ทรงให้มีการตรากฎหมายเพิ่มขึ้นอีกสามฉบับคือ

- กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาทกฎ 36 ข้อ ว่าด้วยจารีตนครบาล
- กฎหมายลักษณะตระลาการเพิ่มเติม ซึ่งจะกำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้ขาดตัดสินคดีความ
- พระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดในจังหวัดพัทลุง¹

1.2 การเมืองภายนอกราชอาณาจักร

สมัยสมเด็จพระเพทราชาถือเป็นสมัยแห่งการต่อต้านชาวตะวันตก ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงโปรดชาวตะวันตก ดังนั้นความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นประเทศในแถบเอเชียด้วยกัน และกับอาณาจักรใกล้เคียง

1.2.1 ความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียง

ความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียงในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาส่วนใหญ่จะเป็นความสัมพันธ์แบบให้การช่วยเหลือกันมากกว่าการสู้รบกัน

1.2.1.1 ความสัมพันธ์กับเขมร

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรมีมานาน เพราะไทยได้รับเอกราชแบบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างมาจากเขมร แม้แต่การปกครองแบบเทวราชาที่อำนาจการปกครองสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวไทยก็รับรูปแบบมาจากเขมรเช่นกัน แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรจะไม่ค่อยราบรื่น สาเหตุเพราะเขมรหัวนเกรงกลัวว่าไทยจะรุกรานดินแดนของตน แต่ความสัมพันธ์ก็ได้ถึงกับหยุดชะงักไปทั้งนี้เพราะเขมรต้องพึ่งพากองกำลังของไทยช่วยระงับเหตุของสงครามกลางเมือง และการชิงราชสมบัติที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งไทยก็ต้องจัดส่งกองทัพไปช่วยระงับเหตุทุกครั้ง พ.ศ. 2236 กษัตริย์เขมร คือ นักเสด็จเฒ่าได้ให้ราชทูตถือพระราชสาส์นเข้ามาถึงอัครมหาเสนาบดี บอกข่าวเรื่องกองช้างของเขมรคล้องนางช้างเผือกสูงสามศอกคืบมีนิ้วสรพด้วยคชลักษณะงามบริบูรณ์ ดังนั้นนักเสด็จเฒ่าจึงต้องการจะถวายนางช้างเผือกเชือกนั้นแก่สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเพทราชาทรงโปรดให้ข้าหลวงในกรมช้างสามนายออกไปรับนางช้างเผือกพร้อมกับราชทูตเขมรซึ่งในคำให้การขุนหลวงหาวัดบันทึกไว้ดังนี้ "ได้รับนางช้างเผือกเข้ามา ณ กรุงโดยระยสะสถลมารควัฒิ หยุดยังประทับรอนแรมมาอย่าให้อิดโรยเป็นเหตุการณ์ได้..."² การเดินทางไปรับนางช้างเผือกใช้เวลาถึงหนึ่งเดือนกับอีกยี่สิบวัน สมเด็จพระเพทราชาทรงพระกรุณาให้ปลูกโรงสมโภชตำบลเพนียด และจัดให้มีการเฉลิมฉลองมีมหรสพสมโภช จากนั้นจึงให้นางช้างมาไว้ที่โรงยอดในพระราชวังทรงพระกรุณาพระราชทานนามบัญญัติชื่อให้ว่า"พระบรมรัตนากาศ ชาติคเชนทร์ วรเรนทรมหันต์อนันต คุณวิบูลยเลิศฟ้า"

¹ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช. (2510). *กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา*. หน้า 4.

² กรมศิลปากร. (2544). *คำให้การขุนหลวงหาวัด*. หน้า 161.

จากนั้นทรงพระราชทานทรัพย์เงินทองเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่เขมรทั้งสามนายนั้น เพื่อเป็นการตอบแทนและให้กลับไปยังบ้านเมืองตามเดิม¹

1.2.1.2 ความสัมพันธ์กับล้านช้าง

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้บันทึกเรื่องราวการที่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ได้ส่งพระราชสาสน์มาถวายต่อสมเด็จพระเพทราชาเมื่อ พ.ศ. 2238 โดยมีแสนสุพจนามิตรเป็นราชทูตคุมเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยา เพราะพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตต้องการให้ไทยช่วยป้องกันการรุกรานจากเจ้าฟ้าเมืองหลวงพระบาง ซึ่งยกทัพมาเพื่อโจมตีกรุงศรีสัตนาคนหุต และต้องการได้กรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นประเทศราช นอกจากนี้ในพระราชสาสน์พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตยังขอถวายพระราชนิพนธ์ทรงพระนามว่าพระแก้วฟ้าให้มาเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเพทราชาอีกด้วย เมื่อพระยาจักรีนำพระราชสาสน์ของราชทูตกรุงศรีสัตนาคนหุตขึ้นทูลเกล้าถวายสมเด็จพระเพทราชาจึงมีดำรัสให้สมุหนายกจัดเตรียมกองทัพเพื่อยกลงไปช่วยพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทันที ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารตอนหนึ่งว่า "ดำรัสให้พระยานครราชสีมาเป็นแม่ทัพหลวง พระสระบุรีเป็นยกกระบัตร พระนครนายกเป็นเกียกกาย พระรามคำแหงเป็นกองหน้า พระยาฉะบุรีเป็นทัพหลังถือพลฉกรรจ์ล่าเครื่องหมิ่นหนึ่ง ช้างเครื่องสามร้อย ม้าสี่ร้อย สรรพด้วยนานาสรรพวุธปืนใหญ่ ปืนน้อย กระสุนดำดินประสีพร้อมเสร็จให้ยกไประงับศึกเมืองหลวงพระบาง ซึ่งยกมาตีกรุงศรีสัตนาคนหุตนั้น..."²

เมื่อกองทัพไทยเดินทางไปถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็จัดการตั้งค่ายอยู่บริเวณนั้น และปรึกษากันว่า หากจะยกทัพเข้าโจมตีกองทัพชาวเมืองหลวงพระบางก็จะทำให้เสียมิตรกัน จึงแต่งหนังสือบอกไปยังชาวเมืองหลวงพระบางให้เลิกทัพกลับไปโดยดีก่อนถ้าชาวเมืองหลวงพระบางไม่ปฏิบัติตามก็จะยกกองทัพเข้าโจมตีทันที และให้นายทหารถือหนังสือไปแจ้งแก่แม่ทัพลาวชาวเมืองหลวงพระบาง ซึ่งใจความของจดหมายนั้นต้องการให้ชาวเมืองหลวงพระบางประนีประนอมเป็นมิตรกับกรุงศรีสัตนาคนหุตเหมือนแต่ก่อน เมื่อแม่ทัพเมืองหลวงพระบางได้รู้เนื้อความในจดหมาย และรู้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยาจะมาช่วยกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็เกิดหวั่นวิตกในฝีมือการรบของกองทัพไทย จึงมีสาสน์ตอบกลับมายังแม่ทัพไทยว่ายินยอมที่จะประนีประนอมเพื่อจะรักษาไมตรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุต จากนั้นกองทัพหลวงพระบางก็เลิกทัพกลับไป

พระยานครราชสีมาจึงมีหนังสือบอกมายังพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พระองค์ดีพระทัยและพระราชทานรางวัลแก่นายทัพ นายกองของไทยเป็นอันมากทั้งให้แจ้งข่าวลงมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอพระบรมราชานุญาตสมเด็จพระเพทราชายกกองทัพกลับกรุงศรีอยุธยา

ส่วนความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียงอื่น ๆ อย่างเช่นพม่า มาลาญ หรือแม้แต่ล้านนา ไม่มีหลักฐานแสดงว่าทรงเป็นศัตรูกับอาณาจักรใดและหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรี

¹ กรมศิลปากร. (2544). คำให้การขุนหลวงหาวัด. หน้า 161.

² กรมศิลปากร. (2511). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่ม 21. หน้า 520.

อยุธยาก็มีได้บันทึกไว้ว่าทรงติดต่อค้าขายหรือให้ความช่วยเหลือกับอาณาจักรเหล่านั้น อย่างเช่นในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

1.2.2 ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

ชาติตะวันตกที่ติดต่อกับอยุธยาในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเพทราชาทรงครองราชย์ สมบัตินั้นคือจีนกับญี่ปุ่นซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์จะเป็นไปในรูปของการค้าขาย หรือการว่าจ้างแรงงานคนมาช่วยในการเดินเรือขนส่งสินค้าไปยังประเทศคู่ค้าของอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

1.2.2.1 ความสัมพันธ์กับจีน

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าพ่อค้าชาวจีนได้เดินทางเข้ามาค้าขายกับไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 และความสัมพันธ์นั้นยังดำเนินเรื่อยมาจนถึงอยุธยาตอนปลาย ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พ่อค้าชาวยุโรปเริ่มอพยพออกจากอยุธยาไปเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่าจีนได้เริ่มมีอิทธิพลในวงการค้ามากขึ้น มีชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายเพิ่มขึ้น ชาวจีนบางกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอยุธยา นอกจากนี้ยังมีชาวจีนหลายคนเข้ามารับราชการอยู่ในกรมกองต่างๆ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางเหมือนอย่างขุนนางไทย โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเพทราชามีหลักฐานปรากฏในบันทึกของแกมเฟอร์ระบุว่า พ.ศ. 2233 ขุนนางชาวจีนผู้หนึ่งได้รับตำแหน่งเป็นออกญาอมราช และสมเด็จพระเพทราชายังทรงแต่งตั้งชาวจีนเป็นออกญาพระคลัง เนื่องจากต้องการได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักจีน¹ แต่ไม่มีหลักฐานว่ามีการส่งทูตไปยังประเทศจีนหรือส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อพระเจ้ากรุงจีน ส่วนจดหมายเหตุของพ่อค้าฮอลันดา พ.ศ. 2245 ระบุว่าออกญาสมบัติภิบาลเป็นขุนนางชาวจีนที่สมเด็จพระเพทราชาทรงโปรดปรานมาก เป็นผู้มีบทบาทในการค้ากับต่างประเทศแม้แต่ออกญาพระคลังก็ไม่กล้าบ่มบ้ามตัดสินใจโดยปราศจากความเห็นชอบของออกญาสมบัติภิบาล² แสดงให้เห็นว่าสมัยสมเด็จพระเพทราชาชาวจีนมีอิทธิพลต่อกรมพระคลังสินค้าของไทยเรามาก ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน ทางด้านการค้าจึงเจริญรุ่งเรืองในระยะเวลาต่อมา

1.2.2.2 ความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นถือเป็นประเทศทางตะวันออกที่มีความสัมพันธ์กับไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานพอ ๆ กับประเทศจีน แต่ความสัมพันธ์ต้องหยุดชะงักลงเนื่องจากชาวญี่ปุ่นไม่พอใจที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสั่งให้เผาหมู่บ้านของพวกคนที่อยุธยาเพราะข่าวลือที่ว่าพวกญี่ปุ่นจะก่อการกำเริบทำให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางออกจากอาณาจักรอยุธยา ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างอยุธยาจึงต้องยุติลง อย่างไรก็ตามก็ดียังปรากฏว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระองค์ทรงได้รับความช่วยเหลือจากชาวญี่ปุ่นจำนวน 40 คน ในการช่วยให้ขึ้นครองราชย์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจึงดีขึ้นและยังคงดำเนินต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชาเพราะมีหลักฐานใน

¹ กรมศิลปากร. (2508). ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์. หน้า 259-260

² พิชยะ ศรีวัฒนสาร. (2541). ชุมชนโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2059-2310. หน้า

บันทึกเส้นทางการค้าของไทยระบุว่า ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาไทยกับญี่ปุ่นยังคงเป็นมิตรต่อกันอยู่ โดยกรมพระคลังสินค้ายังคงส่งเรือสำเภายาวขนาดใหญ่ 2 ลำ เดินทางไปค้าขายที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นประจำ¹

1.2.3 ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก

แม้ว่าสมัยของสมเด็จพระเพทราชาจะเป็นยุคสมัยของการต่อต้านชาวตะวันตก แต่ก็มิได้หมายความว่าไม่มีการติดต่อกับชาวตะวันตกชาติใดเลย เพราะยังมีพ่อค้าชาวตะวันตกบางกลุ่มบางพวกที่ยังคงทำการค้าขายอยู่กับอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

1.2.3.1 ความสัมพันธ์กับฮอลันดา

แม้ว่าไทยกับฮอลันดาจะมีความสัมพันธ์กับไทยมาเป็นเวลายาวนาน แต่ภายหลังจากที่ฮอลันดาแสดงท่าทีที่ต้องการมีอิทธิพลทางการค้าในไทยเหนือชาติตะวันตกอื่น ๆ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องทรงสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสเพื่อชักนำให้ฝรั่งเศสเข้ามาถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดาเป็นผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาไม่ราบรื่นเท่าที่ควร

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเพทราชาทำการยึดอำนาจการปกครองตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ฮอลันดาจึงมีส่วนให้การสนับสนุนสมเด็จพระเพทราชาในการก่อรัฐประหาร สมเด็จพระเพทราชาทรงตอบแทนด้วยการให้การสนับสนุนพ่อค้าชาวฮอลันดามากกว่าชาวตะวันตกชาติอื่น ดังนั้นจึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาเริ่มดีขึ้นอีกครั้ง มีหลักฐานว่าสมเด็จพระเพทราชาได้ส่งเครื่องบรรณาการไปประทานแก่ผู้สำเร็จราชการเมืองปัตตาเวียปลายปี พ.ศ. 2231 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์นั้น ไทยกับฮอลันดาได้เซ็นสัญญาทางด้านการค้าฉบับใหม่ขึ้น โดยยึดข้อตกลงแบบเดียวกับที่ฮอลันดาเคยทำกับไทยในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช² คือยอมให้ฮอลันดาได้สิทธิผูกขาดการค้าซื้อหนังกว่งแต่เพียงผู้เดียว ฮอลันดาจึงเป็นชาวตะวันตกชาติเดียวที่ยังคงทำการค้าขายกับอยุธยาภายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาขับไล่ฝรั่งชาติต่าง ๆ ออกนอกราชอาณาจักร

นอกจากนี้การที่ฮอลันดาได้รับซื้อสินค้าจากไทยและนำไปขายต่อให้กับชาวจีนและญี่ปุ่นเป็นการช่วยให้ไทยสามารถค้าขายสินค้าได้เป็นจำนวนมากโดยไม่ต้องเดินทางไปค้าขายด้วยตนเองเท่ากับเป็นการลดค่าใช้จ่ายของกรมพระคลังสินค้าด้วย

ส่วนชาวฮอลันดาที่อยู่ในอยุธยา ก็พอใจที่จะค้าขายกับอยุธยาแต่เพียงอย่างเดียว โดยมีได้สนใจที่จะเข้าแทรกแซงด้านการเมืองของไทย นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่าในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาได้พระราชทานหีบทองคำ และตำแหน่งออกพระให้กับหัวหน้าบริษัทอีสต์อินเดียของฮอลันดาด้วย¹

¹ กระทรวงพาณิชย์. (2548). *เส้นทางการค้าไทย*. หน้า 29.

² สมจิต อนุมานราชชน. (2509). *การทูตของไทยสมัยอยุธยา*. หน้า 33.

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 35 เล่ม 21*. หน้า 31.

แต่ผลที่เกิดตามมาจากการที่สมเด็จพระเพทราชาตัดสินสัมพันธไมตรีกับชาวตะวันตกชาติต่าง ๆ และค้าขายกับฮอลันดาเพียงชาติเดียวนั้น ทำให้เศรษฐกิจการค้าของชาติซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตกต่ำลง เกิดปัญหาความยากจนของราษฎร และกระทบต่อระบบเศรษฐกิจตลอดจนความมั่นคงของชาติบ้านเมืองด้วย

1.2.3.2 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ

อังกฤษกับไทยมีความสัมพันธ์ทางด้านการทูตมาตั้งแต่อยุธยาตอนต้นและความสัมพันธ์ก็ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษไม่ค่อยราบรื่นเนื่องจากอังกฤษไม่พอใจกับนโยบายการค้าของไทยจนคิดจะเลิกสถานการค้าในไทยหลายครั้งแต่ภายหลังจากการปฏิวัติของสมเด็จพระเพทราชา อังกฤษก็คิดที่จะเข้ามาค้าขายกับไทยอีก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระเพทราชากำลังดำเนินการขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากราชอาณาจักรไทย

แม้ว่าสมเด็จพระเพทราชาจะดำเนินการขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากไทยแล้ว พวกอังกฤษยังคงมีสิทธิที่จะอยู่ต่อไปหรือจะเดินทางออกจากประเทศก็ได้ อังกฤษได้จัดส่งนายวิลเลียม ฮอดจส์ (Mr William Hodges) และนายจอห์น ฮิลล์ (Mr. John Hill) เป็นผู้แทนมาเจรจาเรื่องที่ไทยกับอังกฤษเคยบาดหมางกันในตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ปรากฏว่าสภาที่ป้อมเซนต์ยอร์จไม่ได้ส่งคนทั้งสองมาเจรจากับไทยเลย ดังนั้น พ.ศ. 2232 ภายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์ได้ไม่นานคณะกรรมการของบริษัทอังกฤษได้ออกคำสั่งไปยังผู้บังคับการเรือของอังกฤษให้ทำการจับกุมเรือทุกลำที่เป็นของพระเจ้าแผ่นดินไทยหรือแม้แต่เรือของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของไทยให้จับกุมด้วยแล้วให้นำเรือที่จับกุมได้ไปไว้ยังป้อมเซนต์ยอร์จ และให้มาตัดสินความกันในสภาการทหารเรือหรือศาลทหารของอังกฤษ เพื่อเป็นการแก้แค้นที่ไทยเคยจับกุมชาวอังกฤษเกือบร้อยคนซึ่งคุก และทำทารุณกับชาวอังกฤษเหล่านั้นในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พ.ศ. 2233 สภาที่ป้อมเซนต์ยอร์จได้มีสาส์นมาถึงพระยาคลังเพื่อขอทวงหนี้ ซึ่งพวกทูตไทยได้ขอยืมเงินจากอังกฤษที่เปอร์เซียตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยอังกฤษแจ้งว่าหากสมเด็จพระเพทราชาไม่สนพระทัยที่จะใช้หนี้สินพวกอังกฤษ อังกฤษก็จะใช้วิธีการรุนแรงกับไทย¹ สมเด็จพระเพทราชาต้องทรงชำระหนี้สินดังกล่าวเป็นจำนวนเงินถึง 2,000 พาโกต้า*

จากเหตุการณ์ครั้งนี้ก็ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษสิ้นสุดลงไป ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสมเด็จพระเพทราชาจะทรงห่วงเกรงว่าอังกฤษจะใช้วิธีการรุนแรงกับไทยอีกเหมือนเช่นที่เคยเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นไทยก็คงไม่มี

¹ กรมศิลปากร. (2513). *บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5*. หน้า 80-101.

* สกุลเงินตราของประเทศอังกฤษ

กำลังกองทัพพอที่จะต่อสู้กับอังกฤษ ดังนั้นอังกฤษจึงยังคงค้าขายอยู่กับไทยเรื่อยมาจนถึงปลายสมัยอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานว่าเมื่อพม่ายกกองทัพมาตีไทยในคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 พวกกำปั่นลูกค้าอังกฤษในประเทศไทยก็รับอาสาต่อสู้กับพม่าด้วย²

1.2.3.3 ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส

ภายหลังที่สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชย์สมบัติได้ไม่นานพระองค์ทรงดำเนินการขับไล่กองทหารฝรั่งเศสที่ป้อมบางกอกและป้อมเมืองมะริดทันทีมีผลให้ชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในอยุธยาต้องเดินทางออกจากไทย โดยสมเด็จพระเพทราชายังทรงประกาศห้ามมิให้ชาวฝรั่งเศสเดินทางกลับเข้ามาในไทยอีก นอกจากนี้ทรงให้ยกเลิกสิทธิต่าง ๆ ที่ชาวฝรั่งเศสเคยได้รับเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทั้งหมดเช่นการผูกขาดการค้าฟริกไทย ทรงห้ามมิให้ชาวฝรั่งเศสทำการค้าภายในพระราชอาณาจักรอีกต่อไป มีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสต้องหยุดชะงักลง

พ.ศ. 2239 บาทหลวงดาซาร์ดีเดินทางจากฝรั่งเศสพยายามที่จะเข้ามาติดต่อขอเป็นไมตรีกับไทยอีกแต่ไทยกับปฏิเสธเนื่องจากไม่ไว้วางใจในท่าทีของบาทหลวงดาซาร์ดีเพราะคิดว่าบาทหลวงดาซาร์ดีเป็นเพียงทูตของสันตปาปาเท่านั้น³ ประกอบกับสมเด็จพระเพทราชาและขุนนางไทยส่วนใหญ่ไม่ปรารถนาจะมีความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสอีก จึงทำให้ความตั้งใจของบาทหลวงดาซาร์ดีที่ต้องการให้ไทยกับฝรั่งเศสมาเป็นไมตรีกันไม่เป็นผลสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ ทำให้สัมพันธะระหว่างไทยกับฝรั่งเศสต้องหยุดชะงักไปตลอดรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา⁴

2. ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจถือเป็นตัวกำหนดโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของอาณาจักรซึ่งพื้นฐานทางเศรษฐกิจของอยุธยาคือเกษตรกรรมรายได้ของแผ่นดินส่วนใหญ่จะได้มาจากการค้าขายผลิตผลทางการเกษตรซึ่งมีทั้งการค้าภายในประเทศและการค้าขายกับต่างประเทศ

2.1 การค้าภายในประเทศ

ลักษณะของการผลิตสินค้าและการค้าภายในอาณาจักรอยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชาจะเป็นการผลิตสินค้าหลายชนิดมีทั้งข้าวซึ่งถือเป็นสินค้าหลักที่บริโภคภายในอาณาจักรและส่งขายให้กับประเทศในแถบเอเชียด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทอื่นๆ เช่น เชือก เครื่องเรือน เครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลือง เครื่องเงิน เสาเรือน กระเบื้องมุงหลังคา โต๊ะ เติง แก้ว ฝูก เบาะ หมอน มุ้ง เปล ผ้าชนิดต่าง ๆ เครื่องประดับ กระบุง ตะกร้า สมุดดำ สมุดขาว

² กรมศิลปากร. (2518). *วรสารศิลปการ เล่ม 1 ปีที่ 19*. หน้า 86-88.

³ กรมศิลปากร. (2509). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่ม 21*. หน้า 167.

⁴ พลับพลึง มูลศิลป์. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา*. หน้า 292-294.

กระดาษข่อย และสินค้าประเภทอาหารอีกมากมายที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองตลาดภายในประเทศที่ขยายตัวขึ้นอย่างมาก¹

การผลิตสินค้าเพื่อขายไม่ได้ขึ้นอยู่กับเฉพาะกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น แต่ขยายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีชาวเมืองต่าง ๆ นำสินค้าบรรทุกเกวียนหรือเรือ มาขายที่กรุงศรีอยุธยาอยู่เป็นประจำ² โดยแบ่งลักษณะการค้าออกเป็น

ตลาดในกรุง คือย่านการค้าที่อยู่ภายในกำแพงเมือง เช่น ย่านป่าตะกั่ว ย่านป่าผ้าเหลือง ย่านป่าขนม ย่านป่ามะพร้าว เป็นต้น

ตลาดนอกกรุง แบ่งเป็นตลาดบก และตลาดน้ำ ซึ่งมีลักษณะการขายที่แตกต่างกันไป ตลาดบกจะค้าขายกันบนบกนอกกำแพงเมืองส่วนตลาดน้ำก็จะค้าขายกันในเรือบริเวณแม่น้ำรอบกรุง ทำให้กรุงศรีอยุธยากลายเป็นแหล่งชุมนุมการค้าภายในที่สำคัญ มีสินค้ามากมายหลายชนิดทั้งที่ผลิตขึ้นเองภายในอาณาจักร และสินค้าที่ส่งมาจากประเทศต่าง ๆ โดยมีราษฎรทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค นอกจากนี้ยังมีสินค้าพื้นเมืองที่ผลิตอยู่ตามหัวเมืองรอบนอกอาณาจักรจัดส่งสินค้าพื้นเมืองมาขายตามเมืองที่อยู่ใกล้กับกรุงศรีอยุธยา และหัวเมืองเหล่านั้นก็ส่งสินค้าพื้นเมืองต่อมายังอยุธยาอีกทอดหนึ่ง ซึ่งหลักฐานจากคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม บันทึกไว้ว่าการผลิตสินค้าเพื่อขายไม่ได้ขึ้นอยู่กับเฉพาะกรุงศรีอยุธยาเท่านั้นแต่ขยายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ด้วยโดยสินค้าจะถูกบรรทุกมาทั้งทางเกวียนโดยพ่อค้าชาวมอญและชาวเขมร ส่วนทางเรือจะล่องมาตามลำน้ำบรรทุกสินค้าจากต่างแดนเข้ามาขายในกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าบางพวกสร้างตึกเป็นที่เก็บสินค้าหรือเปิดร้านค้าภายในกำแพงอย่างเช่นพวกพ่อค้าชาวจีน ชาว และมลายู³

2.2 การค้ากับต่างประเทศ

สมัยสมเด็จพระเพทราชาเป็นสมัยที่ไทยทำการค้าขายกับประเทศในแถบเอเชียเช่น จีน ญี่ปุ่น มากกว่าที่จะค้าขายกับประเทศตะวันตก เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงโปรดที่จะคบค้ากับชาวตะวันตก จึงไม่ทรงสนับสนุนการค้าของพ่อค้าชาวตะวันตก ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกเดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมากการค้าขายส่วนใหญ่จึงอยู่แต่เฉพาะในกลุ่มประเทศเอเชียด้วยกัน

2.2.1 การค้ากับชาติตะวันออก

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชาประเทศทางแถบตะวันออกที่ไทยทำการติดต่อค้าขายด้วยคือ จีน และญี่ปุ่น

¹ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมเอกสารจากหอหลวง. หน้า 4-6.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 8-10.

2.2.1.1 การค้ากับจีน

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา นับเป็นช่วงเวลาที่ไทยทำการค้าขายกับชาวเอเชียด้วยกันมากกว่าชาวยุโรป โดยเฉพาะกับประเทศจีนซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านการค้ากับไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และความสัมพันธ์นั้นยังคงดำเนินมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชาทั้งนี้เพราะไทยต้องพึ่งพาอาศัยพ่อค้าชาวจีนในหลายด้าน มีหลักฐานบ่งบอกว่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชาพระองค์ทรงดำเนินการค้าโดยอาศัยการจ้างวานเรือของชาวจีนขนสินค้าของพระองค์ไปยังเมืองท่าของญี่ปุ่น¹ และพระองค์ทรงจัดสำเภาลงบรรทุกลูกสินค้าไปขายเองโดยอาศัยชาวจีนเป็นผู้จัดการด้านธุรกิจต่าง ๆ ส่วนหลักฐานจากประชุมพงศาวดารบันทึกรวบรวมไว้ว่า "เจ้าพระคลังก็ตั้งให้พวกจีนเป็นหัวหน้า เพราะฉะนั้นในเวลานี้การณภายในเมืองไทยจึงตกอยู่ในมือพวกจีนทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าพวกไทย มอญ แยก มลายู แยกมัวร์ ไม่พอใจอย่างยิ่งในการที่ไทยลำเอียงเข้าข้างจีนเช่นนี้ แต่ก็ไม่กล้าพูดคัดค้านอย่างใดเพราะทราบอยู่ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงฟังเสียงพวกจีนโดยเจ้าพระยาคลังเป็นสาย..."²

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานปรากฏว่าในส่วนงานของกรมพระคลังที่กล่าวว่ากรมท่าซ้ายเป็นกรมที่มีความสลับซับซ้อนมากทั้งในด้านจำนวนของพนักงาน และด้านอำนาจหน้าที่ พนักงานส่วนใหญ่เป็นชาวจีนซึ่งอาศัยอยู่ในอยุธยาที่ถูกว่าจ้างให้ทำหน้าที่เป็นลูกเรือสำเภาและเดินเรือสำเภาให้กับการค้าของราชสำนักไปยังเมืองท่าในจีนและเมืองนางาซากิในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งบรรดาลูกเรือเหล่านี้จะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางในตำแหน่งสูง ตั้งแต่ นายสำเภา พนักงานบัญชี ไปจนถึงพนักงานระดับล่าง เช่น พนักงานทำความสะอาดเรือสำเภาซึ่งคนจีนเหล่านี้จะได้รับทัศนคติตามลำดับของความสำเร็จในหน้าที่รวมแล้วมีอยู่ถึงสิบเจ็ดคน ซึ่งน่าจะเป็นจำนวนของพนักงานที่ใช้ในการเดินเรือแต่ละครั้ง³

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของพ่อค้าชาวจีนจะเด่นชัดมากในสมัยของสมเด็จพระเพทราชา และจะทวีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในรัชกาลต่อมาทั้งนี้เพราะการรัฐประหารของสมเด็จพระเพทราชาไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพ่อค้าชาวจีนแต่อย่างใด และไทยเองต้องอาศัยชาวจีนช่วยเหลือในเรื่องการค้าขายมาโดยตลอด

2.2.1.2 การค้ากับญี่ปุ่น

ในสมัยของสมเด็จพระเพทราชาการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นคงดำเนินไปตามปกติ พระคลังสินค้ายังคงแต่งตั้งสำเภาไปค้าขายที่ญี่ปุ่นเช่นเคย ซึ่งหลักฐานในหนังสือสัญญาที่ไทยทำ

¹ คำข่า คิวงซา. (2531). บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310. หน้า 107.

² กรมศิลปากร. (2508). ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติภาคที่ 37 เล่ม 9. หน้า 195-196.

³ กระทรวงพาณิชย์. (2543). เส้นทางการค้าไทย. หน้า 28.

กับฮอลันดาก็ยังคงมีเงื่อนไขในข้อที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์จะแต่งสำเภาไปญี่ปุ่น บริษัทจะต้องขายหนังกวางประมาณ 7,000 หรือ 10,000 ผืนให้แก่กรมพระคลังในราคาเท่าทุน¹

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่ามีเรือสำเภานขนาดใหญ่ 2 ลำของกรมพระคลังสินค้าจากอยุธยาไปค้าขายถึงเมืองนางาซากิระหว่าง พ.ศ. 2230-2371 เป็นประจำ แต่หลังจากนั้นก็ลดลงเหลือเพียงลำเดียว เนื่องจากกรมพระคลังสินค้าเปลี่ยนมาว่าจ้างเรือสำเภานขนาดเล็กของชาวจีนให้ขนส่งสินค้าแทนเรือสำเภาของกรมพระคลังสินค้า²

ส่วนหนังสือทูโกอิจิรานของญี่ปุ่นกล่าวว่าสำเภาไทยได้ไปค้าขายที่ญี่ปุ่น ดังนี้

พ.ศ. 2236	แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
พ.ศ. 2256	แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ
พ.ศ. 2261	แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ
พ.ศ. 2288	แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

จากหลักฐานนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าไทยกับญี่ปุ่นคงคบค้ากันอยู่ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย³

2.2.2 การค้าขายกับชาติตะวันตก

ตลอดระยะเวลาสิบห้าปีที่สมเด็จพระเพทราชาครองราชย์อยู่การค้าขายของไทยกับชาวตะวันตกมีน้อยเพราะเป็นช่วงระยะเวลาที่พ่อค้าชาวตะวันตกเดินทางอพยพออกจากประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาไม่โปรดชาวตะวันตกและไม่ประสงค์ที่จะติดต่การค้าขายด้วย มีเพียงฮอลันดาชาติเดียวที่ยังคงติดต่การค้าขายกับไทยอยู่

2.2.2.1 การค้ากับฮอลันดา

ฮอลันดาถือเป็นชาวตะวันตกชาติเดียวที่ยังคงทำการค้าขายอยู่กับไทย ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเพทราชาทำการขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกจากเมืองมะริดและเมืองบางกอกนั้น มีหลักฐานจากบันทึกของชาวต่างชาติว่าสมเด็จพระเพทราชาทรงได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวฮอลันดาในการจัดหาอาวุธและกำลังคนส่งให้ไทยเป็นจำนวนมาก⁴ ภายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาขับไล่กองทหารฝรั่งเศสออกจากอยุธยาแล้วก็ได้จัดส่งเครื่องราชบรรณาการไปพระราชทานแก่ผู้สำเร็จราชการเมืองปัตตาเวีย และในปลาย พ.ศ. 2231 ไทยก็ได้ทำสัญญาทางการค้ากับฮอลันดาขึ้นใหม่โดยไทยยอมให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าหนังกวาง หนังโค กับตีบูกแต่ผู้เดียวซึ่งหากพิจารณาคุณสัญญาที่ไทยทำกับฮอลันดาในสมัยสมเด็จพระเพทราชานี้ รายละเอียด

¹ กรมศิลปากร. (2520). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5*. หน้า 74.

² กระทรวงพาณิชย์. (2543). *เส้นทางการค้าไทย*. หน้า 29.

³ ขุนวิจิตรมาตรา. (2516). *ประวัติการค้าไทย*. หน้า 289.

⁴ กรมศิลปากร. (2510). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 เล่ม 20*. หน้า 279.

ของข้อตกลงจะเป็นแบบเดียวกับสนธิสัญญาที่ฮอลันดาเคยทำกับไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อพ.ศ. 2160 ทุกประการ¹

เห็นได้ว่าแม้สมเด็จพระเพทราชาไม่ทรงโปรดพ่อค้าชาวตะวันตกนัก แต่สำหรับพ่อค้าชาวฮอลันดาแล้วพระองค์ก็ให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าเหล่านี้ ปรากฏอยู่ในหลักฐานจากบันทึกของมองซิเออร์ลันเยพ่อค้าชาวฝรั่งเศสว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงเกลียดชังชาวฝรั่งเศสแต่พระองค์ทรงโปรดปรานพ่อค้าชาวฮอลันดา รวมทั้งข้าราชการไทยส่วนใหญ่ก็ชื่นชอบพ่อค้าฮอลันดาเช่นกัน เพราะพ่อค้าฮอลันดายอมปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับตามที่ไทยต้องการ ซึ่งเห็นได้จากการที่ผู้จัดการห้างของฮอลันดาในอยุธยาทำการไม่ถูกพระทัยสมเด็จพระเพทราชา พระองค์ทรงให้บริษัทฮอลันดาจัดหาคนใหม่มาเปลี่ยนและฮอลันดาก็ปฏิบัติตามทันที จะเห็นได้ว่าพ่อค้าฮอลันดาพยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้สมเด็จพระเพทราชาทรงพอพระทัย และฮอลันดาก็จะสามารถทำการค้าอยู่ในอยุธยาได้ตลอดไป²

ส่วนบันทึกเรื่องการค้าของอินเดียเมื่อ พ.ศ. 2242 ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเพทราชากล่าวว่า ฮอลันดา ได้ผูกขาดงาช้าง หมาก และไม้หอม (Augula wood) ด้วย นอกจากนี้ฮอลันดายังรับซื้อข้าวจากไทยอีกเป็นจำนวนมาก เพื่อขายต่อให้กับประเทศญี่ปุ่น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าไทยทำสัญญาการค้าข้าวกับฮอลันดา³ จึงทำให้ไทยสามารถขายข้าวซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญให้กับประเทศอื่น ๆ ได้ด้วย

2.2.2.2 การค้ากับอังกฤษ

แม้ว่าการดำเนินนโยบายทางการค้าระหว่างประเทศอังกฤษกับไทยจะได้ผลไม่ดีเท่าที่ควรทำให้อังกฤษต้องเป็นหนี้ไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอยู่มากมาย และพระองค์ทรงส่งเจ้าหน้าที่มาทวงหนี้กับบริษัทการค้าของอังกฤษเป็นประจำ ทำให้บริษัทของอังกฤษคิดจะเลิกกิจการค้าในประเทศไทย แต่ก็มิได้เลิกไป เพราะปรากฏว่าใน พ.ศ. 2231 ขณะที่สมเด็จพระเพทราชาทำการขับไล่กองกำลังทหารฝรั่งเศสออกจากป้อมเมืองมะริดและเมือง บางกอกนั้น สมเด็จพระเพทราชาทรงมีรับสั่งให้กองเรือของชาวต่างชาติ ซึ่งมีเรือของชาวอังกฤษรวมอยู่ด้วยรักษาแม่น้ำเพื่อป้องกันมิให้พวกฝรั่งเศสเข้าโจมตี และพระองค์ทรงมีรับสั่งว่าจะพระราชทานรางวัลให้ ส่วนพวกอังกฤษในประเทศไทยนั้นทรงอนุญาตให้อยู่ต่อไป หรือหากจะเดินทางกลับประเทศของตนก็ได้⁴

¹ กรมศิลปากร. (2520). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17* เล่ม 5. หน้า 66-68.

² กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ* เล่ม 7 ภาคที่ 27. หน้า 246.

³ กรมศิลปากร. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า 158.

⁴ *แหล่งเดิม*.

เซอร์ นิโคลัส เวท (Sir Nicholas Waite) ได้เขียนบันทึกไว้ใน พ.ศ. 2242 ถึงการค้าขายของอินเดียในรอบ 12 ปี ซึ่งมีการกล่าวถึงสินค้าออกของไทยดังนี้ ดีบุก ไม้ฝาง ครั่ง น้ำมัน วัว หนังกวาง ไม้กฤษณา งาช้าง และหมาก พวกฮอลันดาส่งดีบุกของไทยไปขายที่ยุโรปทุกปี ส่วนพวกอังกฤษได้รับอำนาจให้ส่งไปขายได้เพียงอย่างน้อย 200 ตัน โดยส่งดีบุกและงาช้างไปยังเบงกอล ส่งดีบุก งาช้าง ไม้กฤษณาไปยังสุหรัต ส่งไม้ฝาง ไม้กฤษณา และหมากไปยังประเทศจีน¹ จากบันทึกนี้ทำให้เราทราบว่า สมเด็จพระเพทราชายังคงทำการค้าขายกับอังกฤษเรื่อยมาตลอดรัชกาลของพระองค์

2.2.2.3 การค้ากับฝรั่งเศส

ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสถูกขับไล่ออกจากเมืองบางกอก และเมืองมะริดแล้วการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ซบเซาไปใน พ.ศ. 2241 บาทหลวงดาซาร์ดีจึงพยายามจะให้ไมตรีระหว่างสองประเทศกลับคืนมาดังแต่ก่อนจึงได้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งเพื่อเจรจาขอมีไมตรีทางด้านการค้ากับไทยใหม่อีกครั้ง²

ในการเจรจาครั้งนี้ฝรั่งเศสยินยอมให้ไทยยึดรูปแบบการเก็บภาษีอย่างที่เคยทำมา และคนไทยเคยทำการค้าขายอย่างใดก็จงให้เป็นไปตามเดิม ส่วนบริษัทของฝรั่งเศสก็ให้คงมีอำนาจที่จะทำการค้าขายได้ตามความพอใจ และจะรับส่งสินค้าอย่างใดก็ได้ ส่วนภาษีที่จะเก็บได้ในเมืองมะริดนั้นจะต้องนำมาใช้สำหรับบำรุงป้อม เนื่องจากการที่จะรักษาป้อมนั้นจะต้องสิ้นเปลืองเงินทองมาก เหตุนี้สมเด็จพระเพทราชาจึงไม่ตกลงที่จะเจรจากับฝรั่งเศสทำให้การเจรจาในครั้งนี้ไม่เป็นผล แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าในตอนปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชายังคงมีบาทหลวงฝรั่งเศสอาศัยอยู่ในอยุธยาจำนวนมาก³

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานในรายการค้าขายของอินเดียซึ่งอังกฤษบันทึกไว้เมื่อพ.ศ. 2242 ปลายแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาว่า สินค้าของประเทศไทยที่ส่งไปขายยังประเทศต่าง ๆ เช่นส่งแร่ดีบุก งาช้าง และไม้หอม ไปขายยัง ยุโรป บังกะหล่า และเมืองสุหรัต เฉพาะแร่ดีบุกส่งไปขายที่ยุโรปประมาณปีละ 200 ตัน นอกจากนี้ยังส่งฝาง ไม้หอม หมาก และหนังสัตว์ ไปขายยังประเทศญี่ปุ่นและจีน โดยมีพ่อค้าชาวฮอลันดาเป็นผู้จัดส่งไปยังประเทศเหล่านี้ ส่วนประเทศไทยซื้อผ้าต่าง ๆ จากอินเดียโดยมีแขกมัวร์เป็นผู้จัดส่งให้ไทย รายงานการค้าของประเทศญวน พ.ศ. 2239 บันทึกไว้ว่า ญวนซื้อดินประสิว ฝาง ครั่ง งาช้าง ดีบุก ตะกั่ว ข้าว จากไทย⁴

ผลจากการที่สมเด็จพระเพทราชาทรงค้าขายกับประเทศในแถบเอเชียด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การค้าขายของไทยที่เคยเจริญรุ่งเรืองเพราะมีชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาค้าขายเป็น

¹ กรมศิลปากร. (2520). *บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5*. หน้า 80-101.

² กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เล่ม 19*. หน้า 112-113.

³ แหล่งเดิม.

⁴ ขุนวิจิตรมาตรา. (2516). *ประวัติการค้าไทย*. หน้า 294-295.

จำนวนมากกลับทรุดตัวลง ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศในรัชกาลต่อมาอย่างมาก มองซิเออร์ เดอบูร์ ซึ่งเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาปี พ.ศ. 2256 กล่าวว่า “ข้าพเจ้า มีความประหลาดใจมากที่ได้เห็นบ้านเมืองร่วงโรยไปมากทั่วพระราชอาณาจักร เมืองไทยเวลานี้ไม่เหมือนกับเมืองไทยเมื่อ 50 ปีล่วงมาแล้ว...”¹

3. ด้านสังคม

สังคมของอยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชาล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่กระทำสืบเนื่องตามแบบอย่างมาจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

3.1 การจัดแบ่งชนชั้นของคนในสังคม

สมัยสมเด็จพระเพทราชาการจัดแบ่งชนชั้นของคนในสังคมยังคงยึดรูปแบบสังคมดั้งเดิมของอยุธยา คือ ชนชั้นปกครองซึ่งประกอบด้วย กษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนางฝ่ายต่าง ๆ กับชนชั้นไพร่และทาส ซึ่งไพร่ถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีจำนวนมากที่สุดในสังคมอยุธยา กฎหมายอยุธยาได้กำหนดไว้ว่าไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนายเพราะหากไพร่คนใดไม่มีสังกัดก็จะถือว่าผิดกฎหมาย มูลนายมีหน้าที่ดูแลและคุ้มครองไพร่ในสังกัดของตนส่วนไพร่ก็จะตอบแทนมูลนายโดยการให้แรงงานหรือจัดสิ่งของมาให้ในยามที่บ้านเมืองสงบสุขไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานไปช่วยในงานโยธาหรือก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ หากบ้านเมืองเกิดศึกสงครามไพร่ก็จะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร สมัยสมเด็จพระเพทราชาไพร่จะต้องถูกเกณฑ์ไปศึกสงครามจำนวนมากเนื่องจากการกบฏที่เกิดขึ้นติดต่อกันหลายครั้ง นอกจากนี้ยังมีพวกทาสซึ่งถือเป็นชนชั้นล่างสุดของสังคม เพราะไม่มีอิสรภาพในตนเองและทาสยังมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้านายหากทาสคนใดฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษสถานหนัก

3.2 การทำนุบำรุงศาสนา

สมเด็จพระเพทราชาทรงสนพระทัยศึกษาหลักพุทธธรรมอยู่เสมอ ทรงเข้าพระทัยลึกซึ้งถึงแก่นพุทธธรรมชั้นสูงเพราะเคยทรงผนวชมาก่อนหน้าที่จะทรงขึ้นครองราชย์สมบัติจึงปรากฏหลักฐานในพระราชนิพนธ์เรื่อง “อัฐธรรมปัญหา”^{*} ที่พระองค์ทรงดำรัสถามพระพุทธรูป

¹ กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เล่ม 16*. หน้า 362.

^{*} เรื่องอัฐธรรมปัญหานี้สมเด็จพระเพทราชาได้ดำรัสถามสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อวันอังคาร เดือนแปดขึ้นหนึ่งค่ำ ปีมะเมีย โทศก จุลศักราช 1052 ประกอบด้วยพระราชปจฉา 8 ประการ คือ

1 ทางใหญ่อย่าเที่ยวจร	2 ลูกอ่อนอย่าอุ้มรัด
3 หลวงเจ้าวัดอย่าให้อาหาร	4 ไม้อึงอย่าทำกงวาน
5 ข้างสารอย่าผูกกลางเมือง	6 ถ้าจะให้ปลุกให้เอาไฟสุ่มตัน
7 ถ้าจะให้ล้มบันทุกแต่เบา	8 ถ้าจะเรียนโหราให้จำอาจารย์ทั้ง 4 เสีย

โฆษาจารย์ พระนิพนธ์ได้กล่าวเน้นสาระของชีวิตโดยผ่าน "ขั้น 5" และ "อริยสัจ 4" อันเป็นการศึกษาหลักพุทธธรรมด้วยวิชาการปัญญา¹

สมเด็จพระเพทราชายังทรงสนับสนุนสถาบันสงฆ์เพื่อเป็นการตอบแทนที่พระภิกษุสงฆ์เคยให้การสนับสนุนพระองค์ในการก่อการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วยการพระราชทานที่ดินไร่นาให้แก่พระสงฆ์เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชผลและเก็บพืชผลเหล่านั้นอุทิศแก่วัด นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชาทรงถวายผู้คนชายหญิงที่เรียกว่า "ถวายข้าพระโยมสงฆ์" นั้นก็เพื่อให้เป็นผู้ปรนนิบัติพระสงฆ์และทำไร่นาเพาะปลูกพืชผลบนผืนดินที่ทรงพระราชทานให้เพื่อนำพืชผลที่ปลูกได้นั้นให้แก่พระสงฆ์เป็นปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตจะได้บำเพ็ญสมณธรรมมิต้องกังวลในเรื่องการหาอาหาร ซึ่งพวกข้าพระโยมสงฆ์นี้บางที่ก็เรียกว่า "เลขวัด" สมเด็จพระเพทราชาทรงพระราชทานให้แก่พระอารามราว 25 ครว้เรือนขึ้นไป²

นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชาทรงยกที่บ้านเดิม ตำบลป่าตอง ให้สร้างเป็นพระอารามสงฆ์ โบสถ์วิหาร พระเจดีย์ ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ และทรงปฏิสังขรณ์วัดพระยาแมนซึ่งเป็นวัดเดิมที่พระองค์ทรงไปผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์อยู่ระยะหนึ่ง และเพื่อรำลึกถึงพระอาจารย์เจ้าวัดที่เคยถวายคำพยากรณ์ไว้ว่าพระองค์จะทรงได้เป็นกษัตริย์ซึ่งคำทำนายนั้นเป็นจริง จึงทรงสร้างพระอารามให้ถาวรขึ้นกว่าเก่าทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณอาจารย์ และพระองค์ทรงเสด็จบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดพระยาแมนตลอดรัชกาล

ตามโบราณราชประเพณีพระมหากษัตริย์ของอยุธยาเกือบทุกพระองค์มักจะเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่สระบุรีสมเด็จพระเพทราชาทรงเป็นกษัตริย์ที่ถือแบบประเพณีนิยมตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาองค์ก่อนๆ ดังนั้นภายหลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์แล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จนมัสการรอยพระพุทธรูปที่มีหลักฐานในพระราชพงศาวดารบันทึกว่าในการเสด็จนมัสการพระพุทธรูปในครั้งนี้จัดเป็นขบวนใหญ่มีพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารตามเสด็จเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีการประโคม ช้อง กลอง อย่างอึกทึกครึกโครมตระการตา ภายหลังเสร็จพระราชพิธีนมัสการรอยพระพุทธรูปแล้ว สมเด็จพระเพทราชายังทรงเสด็จประพาส ณ พระตำหนักธารโคก ปลายธารทองแดง* ซึ่งเป็นสถานที่สวยงาม กษัตริย์ทุกพระองค์ของกรุงศรีอยุธยาจะทรงเสด็จประพาสพระตำหนักธารโคกเกือบทุกพระองค์³

¹ สุภาพรณ ฒ.บางช้าง. (2500). พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย. หน้า 69-70.

² สำนักนายกรัฐมนตรี. (2510). ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลั่นนาสมัยอยุธยา ภาค 1.

หน้า ก-ข.

* คำว่าปลายธารทองแดงนั้น หมายความว่าธารโคกอยู่ห่างไกลปลายธารทองแดงออกไปธารโคกนี้เป็นลำธารซึ่งมีน้ำไหลมาจากเทือกเขาเมืองนครราชสีมา และไหลลดเลี้ยวผ่านป่าดงมาจนถึงเมืองสระบุรี

³ อนันต์ อมรตริย. (2544). คำให้การขุนหลวงหาวัด. หน้า 161-162.

3.3 การจัดพระราชพิธีโสกันต์

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพระขวัญมีพระชนมายุครบ 13 พรรษา สมเด็จพระเพทราชาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดพระราชพิธีโสกันต์ขึ้นที่พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งตามหลักฐานในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าพระขวัญพระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชาประสูติจากกรมหลวงโยธาเทพพระภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นบุคคลที่มีพระสิริโฉมงดงาม สมเด็จพระเพทราชาทรงรักใคร่ชื่นชมราชโอรสองค์นี้มาก นอกจากนี้การที่สมเด็จพระเจ้าพระขวัญมีฐานะเป็นพระราชนัดดาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทำให้บรรดาข้าราชการบริพารและราษฎรทรงให้การนับถือยกย่อง

ให้ตั้งโรงพระกระยาสนาน และพระเบญจา ณ ท้องสนามชั้นใน ตั้งราชวัติฉัตรเบญจรงค์ธงชัยธงประฎกวางเป็นระยะไป โดยทางอันจะเห็นทั่ววงกระลาบาทเป็นชั้น ๆ ครั้นถึงมิดสิริมาศศกrikษัตริย์ ณ วันอันได้มหามงคลฤกษ์ เพลาชายแล้วสามนาฬิกา จึงพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวง ก็ทรงเครื่องสิริราชอลังการณั้สรวพากรณั้ญชาลายทอง สนับเพลาชิงนอนสอดทรงสนองพระองค์อย่างเทศ ทรงเจียวบาตรัตตัสตร์แล้วทรงมหากฐินน้อย ทรงเหน็บพระแสงกันหย่นและมหาดเล็กเชิญพระแสงดาบใจเพชร แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นเกยทรงพระราชยาน เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ มหาดเล็กแห่ซ้ายขวาหน้าหลังเป็นกระบวน มาถึงพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เสด็จขึ้นประทับอยู่ ณ พระที่นั่งเก้าอี้ ณ ขานพัก ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงเครื่องแล้วเสด็จขึ้นพระยานมาศ เจ้าจอมแก้วแก่เป็นเพื่อนคนหนึ่ง และมหาดเล็กคู่หนึ่งนั่งหม่อมสมปักท้องขาวชายกรวย ใส่เสื้อครุยแลพอกเกี้ยวพ้าน้ำขาว แห่หน้ายี่สิบคู่ ถัดนั้นจัดเอาบุตรขุนนางที่ไว้ศิระจุกนั้น ให้นั่งผ้าลายพั่นขาว ใส่เสื้อครุยขาวยี่สิบคู่ แห่กระบวนหน้า แล้วถึงนางเชิญพระแสงอยู่หน้าพระยานมาศ และกระบวนหลังนั้นมีนางเชิญเครื่องหกกคน นางถือพัชนีคนหนึ่ง ถัดนั้นจัดเอาภรรยาขุนนางเดินพนมมือตามนางเชิญเครื่องเป็นสี่แถว ๆ ละ ยี่สิบคน เป็นแปดสิบคน ล้วนนั่งผ้าท้องขาวลิตทองสิ้น ครั้นแห่เสด็จมาถึงที่ประทับขานพักแล้ว จึงให้ทรงเหยียบหน้าหมองชัย มีนางพนักงานเอาน้ำชำระพระบาทสองคน แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระกระสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จเข้าในพระมหาปราสาท ทรงฟังสวดพระพุทธรมณั้ศการบสามวันแล้ว ถึงวันเป็นคำรบสี่ได้ฤกษ์เพลารุ่งจึงแห่เสด็จไปโสกันต์บนพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ครั้นโสกันต์แล้วแห่เสด็จมา ณ โรงพระกระยาสนาน เสด็จขึ้นบนพระเบญจา แล้วถวายเครื่องมูรธาภิเศกสร่งน้ำพระพุทธรมณั้ศและน้ำสังข์ทักษิณาวฏ ุทวิชาจารย์ถวายอาเศียรพาทประโคมฆ้องกลองแตรสังข์ดุริยางคดนตรี แล้วทรงเครื่องแห่เสด็จกลับเข้าพระราชวัง ครั้นเพลาชายแล้วสามนาฬิกาจึงแห่เสด็จไปสมโภชเวียนพระเทียน เกณฑ์แห่หม่อมสมปักลายใส่เสื้อครุยลอมพอกชมพูและนางเชิญพระแสง นางยกเครื่อง นางตามเสด็จทั้งปวงนั้น ล้วนผ้าท้องเขียวชายกรวยหม่มผ้าชมพูลิตทอง สิ้นคำรบสามวัน...¹

3.4 การเกิดโรคระบาดในสมัยสมเด็จพระเพทราชา

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้เกิดโรคระบาดขึ้นอย่างรุนแรงในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมองซิเออร์ปีนโตได้เขียนจดหมายเล่าให้มองซิเออร์บาเซต์ ลงวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2239 เกี่ยวกับการสูญเสียชีวิตคนจำนวนมากในช่วงเวลานั้นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามคำ

¹ กรมศิลปากร. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระพนรัตน์ฯ. หน้า 542-544.

ทำนายซึ่งมีผู้ทำนายไว้ว่าจะเกิดความเจ็บไข้หลายอย่างขึ้น การที่น้ำน้อยทำให้อาหารการกินมีราคาแพงขึ้น ผู้คนได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก มองซิเออร์ปีนโดกล่าวถึงเหตุการณ์ความวุ่นวายต่าง ๆ ตอนหนึ่งว่า "แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงจัดการระวังอย่างกวัดข้นสักปานใดก็ตาม แต่ก็เกิดเพลิงไหม้ขึ้นบ่อย ๆ ตามลำน้ำเกิดเป็นน้ำขึ้น และมีสี่เขี้ยวเต็มไปหมด จนน้ำนี้จะใช้บริโภคไม่ได้มาหลายวันแล้ว..."¹ เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ทำให้ผู้คนเริ่มพูดกันไปต่าง ๆ นานา จริงบ้าง เท็จบ้าง เกิดความวุ่นวายไปทั่ว อีกทั้งอากาศก็แห้งแล้ง พระอาทิตย์ร้อนจัดทำให้เกิดไข้ระบาดขึ้น ซึ่งมองซิเออร์ปีนโดบรรยายถึงอาการไข้ที่เกิดขึ้นว่า "มีอาการโลหิตออกทางปาก และจมูก เป็นไข้ชนิดนี้อยู่ได้สองสามวันก็ตาย..."² นอกจากอาการไข้ที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงแล้ว ยังมีไข้ทรพิษมาแทรกเข้าอีกทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ อายุตั้งแต่ 70 ถึง 80 ปี เป็นไข้ทรพิษล้มตายเป็นอันมากในจดหมายของมองซิเออร์ปีนโดที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารบันทึกไว้ว่า

ตั้งแต่เดือนมกราคมมา ได้มีคนตายทั่วพระราชอาณาเขตรวมเกือบ 8 หมื่นคนแล้ว ตามวัดต่าง ๆ ไม่มีที่จะฝังศพ และตามทุ่งนาก็เต็มไปด้วยศพทั้งสิ้น ในวัดที่อยู่ใกล้กับโรงเรียนของเราวัดเดียวเท่านั้น ภายในสามเดือนได้ฝังศพถึง 4,200 ศพแล้ว ในระหว่างที่เกิดความไข้เจ็บชุกชุกนี้ พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแสดงพระองค์เป็นพุทธศาสนิกชนอย่างดีได้พระองค์หนึ่ง โดยลงมือทำด้วยพระองค์เองก็มี และสั่งให้คนอื่นทำพิธีต่าง ๆ ก็มี กล่าวคือ ได้มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ มีการสวดมนต์ในที่ประชุมชน ทำน้ามนต์และทำพิธีต่าง ๆ หลายพันอย่าง ซึ่งพระสงฆ์ได้ทำทั้งในเมืองและนอกเมือง แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้แสดงพระองค์ว่า เป็นแต่พุทธศาสนิกชนอย่างเดียว ได้แสดงพระองค์เป็นเหมือนกับบิดามารดาของราษฎรอย่างดีด้วย โดยมีรับสั่งให้แพทย์ไปเที่ยวรักษาพยาบาลคนป่วยเจ็บและพระราชทานยาและเงินให้แจกเป็นทานทั่วหน้ากัน..."³

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในจดหมายของมองซิเออร์โปเกต์เขียนถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ ลงวันที่ 27 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2239 ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาที่พอจะยืนยันถึงความเดือดร้อนของอยุธยาอันเนื่องมาจากฝนแล้งในตอนนั้นได้เป็นอย่างดี มองซิเออร์โปเกต์เล่าว่าการที่ฝนแล้งและน้ำน้อยมาตั้งแต่ปีก่อนตลอดมาจนถึงปีนี้ได้ทำให้เกิดไข้ทรพิษขึ้นหลายชนิด บางอย่างเป็นไข้ดำ บางอย่างก็แดง ทำให้มีคนตายทั้งเด็กและผู้ใหญ่จำนวนมากจนเหลือเชื่อ ฝนปีนี้ก็แล้งยิ่งกว่าปีก่อน และได้แล้งตลอดจนถึงสิ้นเดือนสิงหาคม พวกราษฎรมีความวิตกเป็นอันมากน้ำก็ไม่ขึ้น ซึ่งมีคนพูดกันว่าตั้งแต่เกิดมาไม่เคยมีเลยที่น้ำจะไม่ขึ้นในฤดูนี้ ราคาข้าวไม่เพียงแต่จะมีราคาแพงเท่านั้น จะหาซื้ออีกไม่ได้ด้วย เนื่องจากขาดน้ำที่จะใช้ในการ

¹ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า. (2508). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 8*. หน้า 620-621.

² แหล่งเดิม. หน้า 621.

³ แหล่งเดิม. หน้า 622.

เพาะปลูก สมเด็จพระเพทราชาทรงให้ความช่วยเหลือด้วยการส่งแพทย์ไปรักษาคนที่เจ็บป่วย พระราชทานยาและบริจาคทรัพย์เงินทองของหลวงให้กับราษฎรโดยทั่วกัน ทำให้ความเดือดร้อนที่ราษฎรได้รับอยู่ทุเลาเบาบางลงบ้าง นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชายังทรงโปรดให้ทำพิธีสวดมนต์ เลี้ยงพระในที่ชุมชนทำน้มนต์และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในเมืองและนอกเมือง มองซิเออร์โปเกยังกล่าวถึงความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้ความเดือดร้อนในครั้งนี้นับรทาลงว่า

เมื่อเกิดการไข้เจ็บเดือดร้อนทั่วหน้ากันเช่นนี้ พวกเราเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำพิธีสวดมนต์ในที่ประชุมชน 7 วัน เมื่อเสร็จพิธีสวดมนต์แล้ว พวกเราได้จัดการเอาที่ระลึกของศาสนาออกแห่ในวันอาทิตย์ที่ตั้งพิธีสวดมนต์นั้นก็ได้มีฝนตกลงมา และฝนก็ได้ตกเรื่อยมาตลอดเดือนกันยายน ตุลาคม และพฤศจิกายน ซึ่งเป็นการแปลกประหลาดอยู่บ้าง น้ำในแม่น้ำก็ขึ้นมากกว่าปีก่อนจนท่วมทุ่งนาอยู่ประมาณ 2 เดือน ถึงอย่างไรก็คงเก็บเกี่ยวข้าวได้ครึ่งหนึ่ง ข้อนี้เป็นแน่แล้วว่าพระเจ้าได้ช่วยเมืองนี้ ไม่นานก็จะต้องได้รับความเดือดร้อนลำบากอย่างยิ่ง แต่ข้าพเจ้ายังไม่กล้าพอที่จะยืนยันการที่ฝนตกลงมาจนได้ทำนาได้นั้นจะเป็นเพราะพวกเราหรือพวกคริสเตียนได้ตั้งพิธีสวดมนต์ เพราะข้าพเจ้าชาวไทยก็ได้เชิญพระพุทธรูปมีชื่อออกแห่เหมือนกัน และไทยคงจะเชื่อว่าการที่ฝนได้ตกลงมาก็เพราะได้แห่พระพุทธรูป...¹

4 เหตุการณ์ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงเริ่มหวาดระแวงว่าสมเด็จพระเพทราชาจะทรงยกกราชสมบัติให้กับเจ้าพระขวัญซึ่งเป็นโอรสที่ประสูติจากกรมหลวงโยธาเทพ รวมทั้งปฏิภณียาของขุนนางในราชสำนักที่แสดงท่าทีขึ้นชมเจ้าพระขวัญ เพราะทรงเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากเจ้าพระขวัญมีพระจริยวัตรงดงาม ดังนั้นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงปรึกษากับราชโอรสทั้ง 2 พระองค์ คือเจ้าฟ้าเพชรและเจ้าฟ้าพรเพื่อที่จะปลงพระชนม์เจ้าพระขวัญ และในขณะนั้นสมเด็จพระเพทราชาทรงพระประชวรหนักจึงเป็นการเปิดโอกาสให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลคิดยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระเพทราชา ดังหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกลงไว้ว่า

ครั้นเห็นจวนจะสวรรคตในหนึ่งสองวันเป็นแน่อยู่แล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินมายังพระราชวังหลวงกับด้วยพระราชบุตรทั้งสอง และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงเป็นอันมาก และเสด็จเข้าอยู่ ณ พระตำหนักหนองหาวฯ จึงอุบายให้มหาดเล็กไปเชิญเสด็จเจ้าพระขวัญว่ามีพระบัณฑูรให้เชิญเสด็จไปเฝ้า ทรงพระกรุณาจะให้ทรงม้าเทศให้ทอดพระเนตรสักหน่อยหนึ่ง แล้วเจ้าพระขวัญเสวย

¹ กรมศิลปากร. (2508). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 8*. หน้า 622-623.

ผลอุลิตหวานค้างอยู่ ครึ่งทราบว่ามีพระบัตหุรให้หากก็ได้เสวยต่อไป และซีกซึ่งยังมิได้เสวยนั้น เอาใส่ไว้ในเครื่อง แล้วทูลลาสมเด็จพระมารดา เสด็จมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ณ พระตำหนัก หนองหวายกับด้วยนักพระสัญญาธิดาพระพี่เลี้ยง และข้าไททั้งปวงตามเสด็จมาเป็นอันมาก ครั้ง เจ้าพระขวัญมาถึง เสด็จเข้าไปเฝ้าถวายบังคมแล้วมีพระบัตหุรให้ห้ามพระพี่เลี้ยงและข้าไททั้งปวง มิให้ตามเสด็จเข้ามาและให้ปิดประตูกำแพงแล้วนั้นเสีย จึงให้จับเจ้าพระขวัญสำเร็จโทษเสียด้วย ท่อนจันทน์ ในพระตำหนักหนองหวาย เสร็จแล้วก็ให้เอาพระศพใส่ถึงแล้วใส่ลงในแม่ขัน ให้ ข้าหลวงเอาออกไปฝังเสีย ณ วัดโคกพระยา แล้วเสด็จกลับยังพระราชวังบวรสถานมงคล...¹

ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของเจ้าพระขวัญพระพี่เลี้ยงที่ตามเสด็จเจ้าพระขวัญไปเข้า เฝ้ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้นำเรื่องราวมากราบทูลกรมหลวงโยธาเทพ กรมหลวงโยธาเทพ จึงนำความกราบทูลต่อสมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเพทราชาทรงฟังเรื่องราวต่างๆ ที่เจ้าฟ้า กรมหลวงโยธาเทพกราบทูลก็ทรงเสียพระทัยและทรงพิโรธกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรง ดำรัสว่าจะไม่ทรงมอบราชสมบัติให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และทรงมีดำรัสให้ เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ราชนัดดาขึ้นมาเฝ้าบนพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์แล้วทรงพระกรุณา มอบราชสมบัติให้แก่เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์และทรงเสด็จสวรรคตในเดือน 4 ปีฉลู นพศกพุทธ ศักราช 2246 สิริพระชนม์ได้ 71 พรรษา

เมื่อสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทรงทราบว่าสมเด็จพระเพทราชามีพระราช โองการโปรดมอบราชสมบัติให้เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ซึ่งเป็นราชนัดดาของสมเด็จพระเพท ราชากรมพระราชวังบวรทรงไม่พอพระทัยอย่างยิ่งจึงไม่ยอมเสด็จพระราชดำเนินไปในวังหลวง อีกเลย ส่วนเจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์เองก็เกรงพระเดชานุภาพสมเด็จพระราชวังบวรอยู่มาก จึงนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ทั้งห้าประการ* ไปยังพระราชวังบวรพร้อมด้วยท้าวพระยา เสนาบดีทั้งหลายเพื่อกราบบังคมทูลถวายราชสมบัติและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ทั้งปวงแด่ สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล แต่พระองค์มิทรงรับเพราะกลัวจะละเมิดพระราชโองการ ของสมเด็จพระเพทราชา เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ต้องทูลอ้อนวอนสมเด็จพระราชวังบวร สถานมงคลซึ่งในพงศาวดารไทยบันทึกไว้ตรงกันทุกเล่มดังนี้

เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ก็ขอพระเกียรติเกล้าลงกลิ้งเกลือกกับฝ่าพระบาทแล้วกราบทูลวิงวอนไปว่าข้า พระพุทธเจ้าว่าสนาบาณมีก็น้อย บุญน้อย กำลังน้อย มีอาจสามารถจะดำรงราชสมบัติไว้ได้ ถ้าข้า พระพุทธเจ้าจะครองแผ่นดินสืบไปบัดนี้เห็นจะมีภัยอันตรายแก่ราชสมบัติและบ้านเมือง สมณ

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 เล่ม 21*. หน้า 522-523.

* เครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์มีดังนี้ 1. พระมหาเศวตฉัตร 2. พระ มหาพิชัยมงกุฏ 3. พระแสงขรรค์ไชยศรี 4. พัดวาลวิชนี และพระแสงจามรี 5. ฉลองพระยาเชิงงอน คู สำนัก เลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2537). *ราชาศัพท์*. หน้า 127.

พราหมณาประชากรราษฎรจะได้รับความเดือดร้อนเป็นมั่นคง กันแควตฉัตรนี้เป็นมหาสิริอันประเสริฐถ้าบุคคลผู้ใดมิได้มีบุญญาภิสังขารส่ำสมมาแต่ก่อนก็หาดำรงรักษาไว้ได้ไม่ อุปมาดังมันเหลวแห่งพระยาราชสีห์มีธรรมชาติอันสุขุมละเอียดยิ่งนักถ้าจะเอาภาชนะอันใด ๆ ก็ติมารองรับไว้วันนั้นก็หารองรับไว้ได้ไม่ก็จะไหลรั่วไปเสียสิ้น และซึ่งจะรองรับไว้ได้นั้น ก็แต่สุวรรณภาชนะสิ่งเดียวและพระองค์ก็อุปด้วยพระกฤษฎาเทศาภิการนิหารบารมีมาก สมควรจะดำรงราชอาณาจักรในแผ่นดินสยามประเทศได้อุปมาดังภาชนะทองอันรองรับไว้ซึ่งมันเหลวแห่งพระยาราชสีห์เหมือนฉะนั้นของ พระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับครองราชสมบัติโดยสุภาวสุจริตธรรมเกิดเหมือนพระองค์ทรงพระมหากาญญาแพกแผ่นดิน อย่าให้เป็นจลาจลเลยสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรจะได้พึงพระบารมีร่มเย็นเป็นสุขานุสุข และซึ่งพระองค์จะมีทรงพระกรุณาโปรดรับครองราชสมบัติไซ้ก็เหมือนหนึ่งมีทรงพระกรุณาแก่แผ่นดินและไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวงเห็นว่าเป็นบ้านเมืองจะเกิดอันตรายสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรจะได้รับความเดือดร้อนเป็นแท้ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะหาที่พึ่งพึ่งพำนักมิได้ ก็จะกราบถวายบังคมลาพระองค์มุกปาผาดังไปทุกช่อนนอนตายเสียตามยถากรรมของข้าพระพุทธเจ้า...¹

ภายหลังที่เจ้าพระยาพิไชยสุรินทรถวายพระราชสมบัติแด่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้วสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทรงมีพระราชดำรัสให้จัดพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาถวายสัตย์สาบานตามโบราณราชประเพณีและประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก ณ พระที่นั่งสุริยamarinทร์มหาปราสาททรงพระนามว่าสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ขณะเสด็จเสวยราชสมบัติในทรงมีพระชนมายุได้ 36 พรรษา

เมื่อสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงพระกรุณาให้เจ้าพนักงานจัดการทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ชื่อ 7 วา 2 คอก ประกอบด้วยเมรุทิศ เมรุแทรก โดยรับสั่งให้สร้างเสร็จภายใน 11 เดือน และอัญเชิญพระบรมโกศสมเด็จพระเพทราชาขึ้นประดิษฐานเหนือพระมหาพิชัยราชรถไปยังพระเมรุมาศในเดือน 4 ปีชวด พ.ศ. 2246

หลังจากการถวายพระเพลิงศพสมเด็จพระเพทราชาแล้วพระอัครมเหสีเดิมของสมเด็จพระเพทราชาซึ่งเป็นพระราชมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระเจ้าเสือได้ขอลูกลาออกไปตั้งพระตำหนักใกล้กับพระอารามวัดดุสิต สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาพระมารดาเป็นกรมเทพามาตย์

ส่วนกรมหลวงโยธาเทพและกรมหลวงโยธาเทพพระอัครมเหสีฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาในสมเด็จพระเพทราชาก็ทูลลาสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 พร้อมด้วยพระราชบุตรทรงพระนามตรีสน้อยนั้นออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดพุทธไสสวรรคย์ เมื่อเจ้าตรีสน้อยทรงมีพระชนมายุครบ 13 พรรษา กรมหลวงโยธาเทพพระราชมารดาก็ทรงให้ประกอบพิธีโสกันต์และให้ไปทรงผนวชเป็นสามเณรอยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์ราชาคณะวัดพุทธไสสวรรคย์ เนื่องจากเจ้าตรีสน้อยนั้นทรงมีพระสติปัญญาเป็นเลิศทรงร่ำเรียนพระปริยัติไตรปิฎกและประพฤติ

¹ กรมศิลปากร. (2511). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36. เล่ม 21. หน้า 524-525.*

พรมจรรย์เป็นอันดี ตลอดจนคัมภีร์เลขยันต์มนต์คาถาสรรพวิทยาคุณต่าง ๆ ในสำนักพระพุทธ
โฆษาจารย์ นอกจากนี้ยังทรงเรียนอักษรแขก ฝรั่งเศส เวียดนาม ลาว พม่า มอญ และจีน ทรง
เชี่ยวชาญในคัมภีร์แพทย์ พอพระชนม์มาครบบุญสมบถก็ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ในพระ
บวรพุทธศาสนา

บทที่ 5

บทสรุป

การดำเนินนโยบายทางด้านต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงมุ่งหวังจะผลักดันอำนาจของฮอลันดาซึ่งแสดงท่าทีข่มขู่ไทย ด้วยการสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส เพื่อต้องการให้ฝรั่งเศสส่งอาวุธยุทโธปกรณ์ของฮอลันดา ดังนั้นเมื่อออกญาวิไชยเยนทร์แนะนำให้พระองค์อนุญาตให้กองทหารฝรั่งเศสเข้ามาประจำยังป้อมเมืองบางกอกและเมืองมะริด พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้กองทหารฝรั่งเศสภายใต้การนำของนายพลเดฟาซ์เข้ามาประจำอยู่ป้อมดังกล่าว นอกจากนี้การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้การสนับสนุนมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้โดยเสรี และการที่ออกญาวิไชยเยนทร์สืบทอดพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาออกมาทำงานโยธา สร้างความหวาดระแวงขึ้นในหมู่ขุนนาง พระสงฆ์ ราษฎรที่เกรงฝรั่งเศสจะเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบการเมืองไทย และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ทำให้บรรดาพระสงฆ์เหล่านั้นวางแผนคิดปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ก็ถูกปราบปรามเสียก่อน

ด้านนโยบายผูกขาดการค้าของกรมพระคลังสินค้าซึ่งออกญาวิไชยเยนทร์ดำรงตำแหน่งพระยาพระคลังอยู่ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาค้าขายอยู่ในอยุธยาต่างแสดงความไม่พอใจกับนโยบายกีดกันทางการค้าของออกญาวิไชยเยนทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฮอลันดาทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกพากันเดินทางอพยพออกนอกอาณาจักรอยุธยาซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของอาณาจักรในเวลานั้นเป็นอย่างมาก

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับบ้านเมืองขณะนั้นทำให้สมเด็จพระเพทราชาซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการแผ่นดินแทนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงพระประชวรอยู่กลายเป็นศูนย์กลางแห่งการต่อต้านอำนาจของออกญาวิไชยเยนทร์ ยิ่งเมื่อสมเด็จพระเพทราชาและไอรสคือขุนหลวงสรศักดิ์แสดงให้เห็นอย่างเปิดเผยว่าไม่เห็นด้วยกับการนำกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาในราชอาณาจักร และไม่พอใจกับการกระทำของออกญาวิไชยเยนทร์ ทำให้พระองค์ทรงได้รับการสนับสนุนจากบรรดากลุ่มขุนนาง พระสงฆ์ ราษฎรไทย และพ่อค้าชาวตะวันตกมากขึ้น เหตุนี้ทำให้สมเด็จพระเพทราชาและขุนหลวงสรศักดิ์สามารถก่อการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โดยสะดวก เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทราบเรื่องการก่อรัฐประหารของสมเด็จพระเพทราชาทำให้พระอาการประชวรทรุดหนักและสวรรคตในเวลาต่อมา ภายหลังจากที่สมเด็จพระเพทราชายึดอำนาจการปกครองและประหารชีวิตออกญาวิไชยเยนทร์ และพระปิยไอรสบุญธรรมรวมทั้งพระอนุชาสองพระองค์คือ เจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้วพระองค์ก็ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง

ภายหลังการปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติ พ.ศ. 2231 สมเด็จพระเพทราชาทรงสถาปนากรมหลวงโยธาเทพพระราชนัดดา และกรมหลวงโยธาทิพพระภคินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นเป็นพระอัครมเหสีฝ่ายชายและฝ่ายขวา เพื่อให้ฐานะทางการเมืองของพระองค์มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ทรงตั้งขุนหลวงสรศักดิ์ให้ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า และทรงพระราชทานยศและตำแหน่งให้กับขุนนางที่ให้การสนับสนุนพระองค์ในการขึ้นครองราชย์ด้วย

ตลอดระยะเวลาสิบห้าปีในการปกครองอยุธยาของสมเด็จพระเพทราชา ปัญหาใหญ่ที่พระองค์ต้องทรงเผชิญอยู่เกือบตลอดรัชกาลคือปัญหาเรื่องความไม่สงบภายในราชอาณาจักร ทั้งนี้เพราะการที่พระองค์ถูกมองว่าเป็นผู้แย่งชิงพระราชบัลลังก์จากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตลอดจนปัญหาเรื่องชาติกำเนิดที่คลุมเครือของพระองค์ เพราะไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่าพระบิดาของพระองค์คือผู้ใด ทำให้สิทธิธรรมในการครองราชสมบัติของพระองค์มีอาจเทียบได้กับราชวงศ์องค์อื่นของราชวงศ์ปราสาททอง ดังนั้นอำนาจของพระองค์ถูกท้าทายด้วยกลุ่มอำนาจอื่นๆ เห็นได้จากการกบฏที่เกิดขึ้นถึงสี่ครั้งอย่างเช่น กบฏธรรมเถียร กบฏเมืองนครราชสีมา เมืองนครศรีธรรมราชและกบฏบุญกว้าง การกบฏที่เกิดขึ้นนี้สมเด็จพระเพทราชาต้องส่งกองทัพไปปราบปรามเป็นเวลานานทำให้ต้องสูญเสียกำลังไพร่พลและทรัพย์สินเงินทองจำนวนมาก ซึ่งการเกิดกบฏแต่ละครั้งสะท้อนให้เห็นว่ายังมีกลุ่มบุคคลที่ไม่ยอมรับในอำนาจการปกครองของสมเด็จพระเพทราชาตลอดจนขุนนางตามหัวเมืองที่ยังคงจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงไม่ยอมรับในอำนาจของพระองค์ ซึ่งสมเด็จพระเพทราชาทรงตระหนักถึงปัญหาข้อนี้จึงพยายามรักษาอำนาจทางการเมืองของตนด้วยการมอบอำนาจทางการเมืองบางส่วนให้กับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเพื่อต้องการดึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไว้เป็นฐานอำนาจ ดังนั้นในการปราบปรามกบฏแต่ละครั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงเป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่บัญชาการรบ และสามารถปราบปรามกบฏได้สำเร็จทุกครั้ง

ทางด้านการเมืองสมเด็จพระเพทราชาทรงปรับปรุงรูปแบบในการบริหารราชการแผ่นดินใหม่โดยการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของสมุหพระกลาโหมซึ่งแต่เดิมจะมีอำนาจบริหารกิจการด้านการทหารฝ่ายเดียวทั่วราชอาณาจักร มาบริหารงานทั้งฝ่ายกิจการทหารและพลเรือนหัวเมืองฝ่ายใต้ ส่วนสมุหนายกซึ่งเดิมบริหารงานฝ่ายพลเรือนทั้งหมดทั่วราชอาณาจักร ก็เปลี่ยนไปบริหารงานกิจการทหารและพลเรือนหัวเมืองฝ่ายเหนือ และให้กรมพระคลังมีอำนาจดูแลเรื่องการค้ากับต่างชาติและบังคับบัญชาหัวเมืองชายฝั่งตะวันออกทั้งกิจการทหารและพลเรือน

ด้านเศรษฐกิจแม้ว่าในสมัยของสมเด็จพระเพทราชาอยุธยาจะติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวตะวันตกน้อยลงซึ่งจะมีเพียงพ่อค้าชาวฮอลันดาที่ยังคงติดต่อค้าขายอยู่อย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ด้านการค้ากับประเทศแถบเอเชียด้วยกันอย่างเช่นจีนและญี่ปุ่นยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งสินค้าออกที่สำคัญก็คือข้าวที่ขายให้กับประเทศจีนและญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่

ด้านสังคมสมเด็จพระเพทราชาทรงให้การดูแลทุกข์สุขของราษฎรโดยทั่วถึง นอกจากนี้ยังทรงให้การช่วยเหลือราษฎรของพระองค์ด้วยการบริจาคเงินทองและยารักษาโรคให้กับ

ราษฎรเมื่อครั้งเกิดโรคไข้ระบาดในราชอาณาจักร เนื่องจากเกิดวิกฤตการณ์แผ่นดินส่งผลกระทบต่อการเกษตรพระองค์ทรงบำรุงขวัญประชาชนด้วยการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้ราษฎรคลายความหวาดกลัว นอกจากนี้สมเด็จพระเพทราชายังทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระยาแมน และวัดบรมพุทธาราม ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยการพระราชทานที่ดินไร่นาอันเป็นของหลวงให้แก่พระสงฆ์พร้อมทั้งถวายไพร่ชาวยุญให้ด้วย เพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์ทำการเพาะปลูกพืชผล

ทางด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ แม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาที่ไทยจะติดต่อกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวตะวันตกน้อยลงเนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาไม่ชอบพวกฝรั่งแต่ก็มีได้ถึงขั้นเปิดประเทศไม่คบกับชาวต่างชาติเสียเลย พระองค์ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีกับฮอลันดาอยู่ ฮอลันดาเองก็พอใจที่จะค้าขายกับอยุธยาแต่ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองเหมือนเช่นฝรั่งเศสเคยทำ นอกจากนี้ฮอลันดายังคงได้สิทธิผูกขาดในการซื้อดีบุกอีกด้วย

ส่วนความสัมพันธ์อาณาจักรใกล้เคียงก็ยังคงดำเนินไปด้วยดีตลอดรัชกาลของพระองค์ เห็นได้จากการที่เขมรถวายนางข้างเฝือกสมเด็จพระเพทราชาเพื่อขอเจริญสัมพันธ์ไมตรีด้วย กรุงศรีสัตนาคนหุตส่งราชทูตพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายสมเด็จพระเพทราชาเพื่อขอความช่วยเหลือจากสมเด็จพระเพทราชาในการช่วยขับไล่เจ้าฟ้าเมืองหลวงพระบางที่ส่งกองทัพเข้ามารุกราน และยังถวายนางแก้วฟ้าพระราชธิดาแก่สมเด็จพระเพทราชาแต่พระองค์ทรงพระราชทานให้แก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ในตอนปลายรัชกาลมีปัญหาการสืบราชสมบัติเกิดขึ้น เพราะนอกจากกรมพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งเป็นโอรสบุญธรรมแล้วสมเด็จพระเพทราชายังทรงมีพระราชโอรสอีกสองพระองค์ที่มีสิทธิในการสืบราชสมบัติ คือ เจ้าพระขวัญ ราชโอรสของกรมหลวงโยธาเทพ และเจ้าตรีสร้อยราชโอรสกรมหลวงโยธาเทพ ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระเพทราชาทรงพระประชวรหนักกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเกิดความระแวงพระทัยเกรงว่าสมเด็จพระเพทราชาจะทรงมอบราชสมบัติให้เจ้าพระขวัญ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงลอบปลงพระชนม์เจ้าพระขวัญ ส่วนเจ้าตรีสร้อยหนีไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ สมเด็จพระเพทราชาทรงเสียพระทัยมากจึงทรงมอบราชสมบัติให้กับพระนัดดา คือเจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์ แต่เจ้าพระยาพิไชยสุรินทร์เกรงกลัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงถวายราชสมบัติให้กับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเพทราชากรมพระราชวังบวรทรงประกอบพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชย์สมบัติทรงพระนามว่า "สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8" หรือ "สมเด็จพระเจ้าเสือ" ซึ่งเป็นพระนามที่ใช้กันโดยทั่วไป

แม้ว่าในสมัยสมเด็จพระเพทราชาถือว่าเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองมีการกบฏเกิดขึ้นหลายครั้งก็ตาม แต่สมเด็จพระเพทราชาก็ทรงสามารถนำความสงบสุขมาสู่บ้านเมืองและประหารราษฎรได้ตลอดสมัย และจากการที่พระองค์จัดอำนาจของชาวต่างชาติที่มีท่าทีว่าจะคุกคามเอกราชของชาติในตอนปลายรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้รักษาเอกราชของชาติไว้ให้รอดพ้นจากการคุกคามของชาวต่างชาติ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงพาณิชย์. (2543). *เส้นทางการค้าไทย. ที่ระลึกในวันสถาปนากระทรวงพาณิชย์ครบรอบ 80 ปี*. กรุงเทพฯ : อุดมศึกษา.
- ขจร สุขพานิช. (2506). *ออกญาวิไชยเณทร์และการต่างประเทศไทยในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์*. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- _____. (2519). *ฐานันดรไพร่*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- _____. (2530ก). *อยุธยาราชธานี*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา.
- _____. (2530ข). *อยุธยาคดี*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา.
- จินดาสนิทกิจ, หลวง. (แปล). (2497, กุมภาพันธ์). "การจลาจลเมื่อปลายสมเด็จพระนารายณ์" *วารสารศิลปากร*. 7 (10) : 74-83.
- จุฬิตพงศ์ จุฬารัตน์. (2544). *บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ 2153-2435*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2546). *ขุนนางกรมท่าขวาการศึกษาบทบาทและหน้าที่ในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2153-2435*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2537). *อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์. คณะศิลปศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*
- _____. (2543). *อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโคโยต้าแห่งประเทศไทย.
- แซร์แวนส นิโกลาส์. (2506). *ประวัติศาสตร์ชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- ชูศรี สวัสดิสงคราม. (แปล). (2498, พฤษภาคม). "ความเคลื่อนไหวลับ ๆ ที่เป็นสาเหตุของการปฏิวัติในสยาม," *วารสารศิลปากร*. 8 (12) : 64-71.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2524). *ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2507). *คำให้การชาวกรุงเก่า*. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- _____. (2542). *พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- เดอ แบล. (2508). *บันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอ แบล เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรมของก้องสตันซ ฟอลคอน*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- ดรูแปง ฟรังซัวอังรี. (2532). *ประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยาม*. แปลโดยปอล ชาเวียร์. กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์.

- ถนนอม อำนาจวัฒน์ และคนอื่น ๆ. (2528). *ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงสิ้นอยุธยา*.
กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์.
- เทพมนตรี ลิ้มปวยอ. (2538). *การเมืองไทยสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่าย
เอกสาร.
- ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ. (แปล). (2513). *สมเด็จพระนารายณ์และโกษาปาน*. กรุงเทพฯ : กรม
วิชาการ.
- นันทนา ดันติเวสส์ (แปล). (2537). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศใน
สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2529). *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ :
มติชน.
- _____. (2537). *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- พลับพลึง มูลศิลป์. (2519). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199-2246)*. วิทยานิพนธ์ ศศ.
ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2523). *ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- พิมาน แจ่มจรัส. (2507). *วันสวรรคตของ 66 กษัตริย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2530). *ขุนนางกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครอง
สมัยอยุธยา*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2536). *ขุนนางอยุธยา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุวดี วงศ์สว่าง. (2539). *ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา*. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รอง ศยามานนท์. (2514). *ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา*. แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสาร
โบราณคดี ปีที่ 5.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2537). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์
- ลาอุแบร์. (2510). *ราชอาณาจักรสยาม*. แปลโดยสันต์ ท โกมลบุตร เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สำนัก
พิมพ์ก้าวหน้า.
- วารุณี โอสการมย์ และอัญชลี สุสายัณห์. (2519, มิถุนายน-กันยายน). "กบฏไพร่ สมัยพระ
เพทราชา," *วารสารธรรมศาสตร์*. 6 (2) : 2.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. (2516). *ประวัติการค้าไทย*. พระนคร : รวมสาส์น.

- ศรีจักร วัลลิโภดม. (2527). *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. ศิลปวัฒนธรรม (ฉบับพิเศษ). กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2504ก). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงสารประเสริฐ*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2504ข). *พระราชพงศาวดารฉบับกรมพระปรมาธิบดีชินโนรส*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2505). *พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2506). *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. พระนคร : คลังวิทยา.
- _____. (2507ก). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5*. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- _____. (2507ข). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 27 เล่ม 16*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2508ก). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส เล่ม 18*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2508ข). *ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์. พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ รวยศยามานนท์*.
- _____. (2508ค). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศส (ต่อ) เล่ม 19*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2508ง). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ 37 เล่ม 9*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- _____. (2508จ). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอนที่ 1*. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2508ฉ). *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 8*. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.
- _____. (2511ก). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34 จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส เรื่องกบฏในเมืองไทย เล่ม 20*. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2511ข). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 จดหมายเหตุในแผ่นดินพระเพทราชา เล่ม 21*. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2512). *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39 กบฏธรรมเถียรและกบฏบุญกว้าง*. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1*. แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ. กรุงเทพฯ : คุณุสกาลาดพร้าว.
- _____. (2516). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสกา.
- _____. (2520). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่*

- 17 เล่ม 5. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ : อรุณสภาลาดพร้าว.
กรมศิลปากร. (2521). คู่มือนิทรรศการเรื่องแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2544). พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
สายชล วรรณรัตน์. (2525, กันยายน). "เศรษฐกิจ - สังคมปลายอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์.
11 : 6-27.
- สืบแสง พรหมบุญ. (2525). ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ. 1282-
1853. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- โสภิต หนูทอง. (2539). การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่าย
เอกสาร.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. (2513). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ
ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2 = *Records of the Relations between Siam and Foreign
Countries in the 17th Century*. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ : อรุ
ณสภาลาดพร้าว.
- Manich Jumsai, M.L. (2531). สมเด็จพระนารายณ์และโกษาปาน = *The Story of King Narai
And His Ambassador to France in 1686, kosaparn*. แปลโดยจิตติมา พิทักษ์ไพรวรรณ
กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- Busakorn Lailert. (1972). *The Ban Phlu Luang Dynasty 1688-1767 : A Study of the Thai
Monarchy during the Closing Years of the Ayuthya Period*. Ph. D Thesis,
Soas, University of London.

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์ *๕๐ ๕๐ point*

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ	นางสาวพันธ์ทิพา บัวสระแก้ว
วันเดือนปีเกิด	25 ตุลาคม 2500
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่	75 ซ.พร้อมพรรณ ถ.ประชาสงเคราะห์ 14 เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร 10400
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครูประจำกลุ่มวิชาภาษาอังกฤษ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนสตรีพร้อมพรรณวิทยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2518	มัธยมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนจันทร์หุ่นบำเพ็ญ
พ.ศ. 2525	ศศ.บ. (สังคมศึกษา) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. 2548	กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ